

МИКОЛА БАЖАН



ТВОРИ

Державитвидав. Україна

7 1/2 x 5 1/2 in.

МИКОЛА БАЖАН



ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1954

МИКОЛА БАЖАН

ТВОРИ

ТОМ

II



ПЕРЕКЛАДИ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1954

A decorative frame with ornate, symmetrical scrollwork and leaf-like patterns. The word "ПЕРЕКЛАДИ" is centered within the frame in a bold, serif font.

ПЕРЕКЛАДИ



З РОСІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

Олександр Пушкін

ЛІЦІНІЄВИ

Ліцінію, дивись: учвал на колісниці,
Укритий лаврами, в блискучій багрянці,
Бундючно сидячи, Ветулій молодий
До юрб міських летить по вулиці гучній.
Дивись, як перед ним всі спину смирно клонять;
Дивись, як ліктори народ нещасний гонять!
Сенаторів, красунь, підлесників рої
На нього погляди спрямовують свої
І ловлять посмішку, його повік тремтіння,
Немов проречисте богів благословіння;
І сивочолий дід, і діточки малі,—
Всі перед ідолом припали до землі:
Для них і слід коліс, в багні на бруку видний,
Є пам'ятник святий, пошани й честі гідний.

Народе Ромула¹, скажи, давно ти впав? *
Хто уярмив тебе і владою скував?
Схилились під ярмом прославлені квірити².
Кому ж, о небеса, доводиться служити?
Невже Ветулію? Ганьба землі моїй,—
Сидить між мудреців цей юний блудодій,
Коханець деспота сенатом кволим править,
На Рим надів ярмо, вітчизну всю неславить,
Ветулій — римлян цар!.. О сором, о часи!
Чи відданий на скін ти, всесвіте, еси?

* Див. примітки в кінці книги.

Та хто під портиком, своє чоло схиливши,
Закутавшись плащем і патерицю звівши,
Повз тлум людей спішить похмуро перейти?
«Дамете, друже наш, куди прямуєш ти?» —
«Мовчу я і дивлюсь, не знаю — де ітиму;
Я — рабства ворог злий, іду навіки з Риму».

Ліцінію, стривай! Хіба не краще й нам,
Вклонившись лагідно фортуні й давнім снам,
Старого циніка собі за приклад взяти?
З розпусним містом цим простившись, утікати?
Тут продається все: закони, честь, права,
І консул, і трибун, і красота жива.
Нехай Гліцерія, струнка красуня наша,
Що спільна є для всіх, мов для кружляння чаша,
Для інших неуків свої тенета в'є!
Не личить слабкість нам, коли вже й зморшки є;
Бундючній юності облишмо гри веселі:
Хай безсоромний Кліт³, слуга вельмож Корнелій⁴
Гендлюють підлістю й з нахабством гультяїв
Повзуть од панських брам до брам багатіїв!
Я серцем римлянин; несу в душі свободу;
В мені не гине дух великого народу;
Ліцінію, ходім якдалі від турбот,
Безумних мудреців, оманливих красот,
І, долі заздрої зневаживши удари,
В село перенесім батьків священні лари!
Там в холодку дібров, на березі морським,
Знайти неважко нам тихенький, світлий дім,
Де, більш не боячись народного свавілля,
Під старість в самоті зазнаємо дозвілля,
І там, замешкавши в спокійному кутку,
При дубі, що горить в огненнім коминку,
Згадавши давнину за предківським фіалом,
Свій дух я розпалю жорстоким Ювеналом,
В сатирі праведній змалюю кривду й лжу,
Звичаї цих віків нащадкам покажу.

О Риме, краю зла, розпусти, лиха й чвари!
Прийде жажливий день, день помсти і покари.
Я бачу величі суворої кінєць:
Паде, паде у прах твій світовий вінець.
Народи молоді, сини боїв звитяжних,

На тебе піднесуть мечі в руках одважних,
І перейдуть моря, здолають пасма гір,
На тебе зринувши, мов закипілий вир.
Загине Рим,— і гьма на нього тяжко ляже,
І мандрівник смутний задумливо прокаже,
Похмуро дивлячись на камені руїн:
«В свободі Рим зростав, а в рабстві згинув він».

ЧААДАЄВУ

В краю, де я позбувсь тривоги минулих літ,
Де я Овідія самотній бачу слід,
Де слави прагнення мене вже не турбує,
Душі моїй смутній лише тебе бракує.
Я, ворог світських пут і життьових тенет,
Без труднощів забув про той гучний бенкет,
Де грає марний ум, але душа дрімає
І правду запальну пристойність загашає.
Покинувши гурток шаленців молодих,
В вигнанні дальньому не потрібую їх;
Та й інших помилок, зітхнувши, я позбувся,
З прокльоном забуття до ворогів звернувся
І, пута скинувши, в яких я знемагав,
Нової тишини всім серцем тут зазнав.
Один, на самоті мій норовливий геній
Пізнав і тихий груд, і роздуми натхненні.
Владую днем своїм; панує в мислях лад,
Навчаюсь пильнувать думок поважних ряд,
Шукаю, щоб знайти тепер, в обіймах волі,
Літа, розгублені у молодій сваволі,
І з віком нарівні в освіченості стать:
Богині-музи знов прийшли мене втішати
І незалежному дозвіллю посміхнулись.
Свирілі давньої уста мої торкнулись,
Забутий звук мене порадував,— і знов
Оспівую чуття, природу і любов,
І дружбу звірену, і милі серцю речі,
Що їх я полюбив у роки молодечі,
У дні, коли не встиг ще визнання сягти,
Не знавши ні систем, ні болів, ні мети,
І співом сповнював притулок ліні й втіхи
І царськосільський дім — юнацтва захист тихий.

Та дружби тут нема! Тому мене смутить
Південний край оцей, чужих небес блакить;
Ні музи, ні труди, ні радості хвилини
За друга милого не можуть дати заміни.
Ти був цілителем душевних сил моїх;
Тобі, о друже мій, я присвятити зміг
І свій короткий вік, знайомий вже з журбою,
І почуття либонь врятовані тобою!
Ти серця знав мого цвітіння весняне
І згодом бачив ти, як змучили мене
Бентежні прагнення і пристрасті жагучі,
І в мить загибелі, над стромовинням кручі,
Рукою чуйною мене підтримав ти
І другу допоміг надію знов найти;
Вдивлявся в глиб душі ти поглядом суворим,
Втішав порадою чи оживляв докором;
Твій запал надихав до кращого любов;
З'являлася в мені терплячість мужня знов,
Мене вже не могли образити, наклеп звівши;
Умів я зневажать, ненавидіти вмівши.
Потреби не було мені в бучних судах
Холопа знатного, невігласа в чинах
Або філософа, що хіть несамовиту
В минулі дні являв усім частинам світу,
Та, по науці, зняв ганьби тяжкий ярем,
Покинув пить і став картіжним махлярем.
Оратор Лужников, незнаний і нездарний,
Мені не докучав, здійнявши гавкіт марний.
Чи надавать ваги порожнім балачкам
Зоїлів, лобурів та белькотливих дам,
Чи варт цікавитись наклепників брехнею,
Коли гордитись міг я дружбою твоєю?
Я, дякують богам, похмуру путь минув;
Заранні болешці в душі своїй одчув,
Та звук до болешців, оддав належне долі,—
І стоїком пройду по життєвій юдолі.

Одне бажання є: зі мною ти лишишь!
Лиш цим благанням я томив небесну вись.
Чи скоро, друже мій, надійде строк розлуки?
Коли з'єднаємо слова любові й руки?
Коли мені навстріч ти кинешся вперед?..
Як обійму тебе! Побачу кабінет,

Де ти сидиш, мудрець, а то й бесідник мрійний,
Бездумної юрби спостерігач спокійний;
До тебе я прийду, мій домосиде, знов
Згадуть минулі дні, час вдумливих розмов,
Юнацькі вечори, пророчих мислів помах
І вислови живі із уст мерців знайомих;
Читати, лаяти, гадати почнемо
І волелюбних мрій огонь оживимо,—
Щасливий буду я, та тільки, ради бога,
Жени ти Шепінга від нашого порога.

* * *

Була пора: наш празник молодий
Сіяв, шумів, трояндами квітчався,
І дзенькіт чаш у звук пісень вплітався,
І здружено сидів наш гурт тісний.
Тоді, в душі невігласи недбайні,
Жили простіш і легше ми усі,
Пили за наші сподівання сяйні,
За молодість в її ясній красі.

Тепер не те: гульливий празник наш
За роки ці, як ми, відбіснувався,
Він споважнів, ущухнув, загадався,
Став тихший бряк його бенкетних чаш.
В нас бесіда не так грайливо летється,
Смутніше ми і ширше сидимо,
Рідкіше сміх поміж пісень несеться,
Частіше ми, зітхнувши, мовчимо.

На все пора: вже двадцять п'ятий раз
Святкуєм день ліцею заповітний.
Минає час, невпинний, непомітний,—
Як він змінив усіх присутніх нас!
Ні, не дарма вже чверть століття лине!
Не ремствуйте: скоритись долі слід.
Чи може змін не звідати людина,
Коли навкруг зміняється весь світ?

Згадаємо ж, о друзі,— від пори,
Коли усіх нас долі поєднала,

Скількох подій ми свідками бували!
Мов іграшки затаєної гри,
Металися збентежені народи,
І зводились, і падали царі,
І кров людей то слави, то свободи,
То гордості вкривала вівтарі.

Згадайте ви: коли створивсь ліцей,
Як цар для нас відкрив чертог царицин,
І ми прийшли. І нас зустрів Куницин,
Вітаючи між царствених гостей.
Ще спав борвій дванадцятого року.
Наполеон тоді ще не спізнав
Великого народу міць глибоку,—
Він ще вагавсь, погрожував і кляв.

Згадайте ви: текла за раттю рать,
І ми братів найстарших проводжали
І в дім наук з досадою вертали,
Бо зазрили тим людям, що вмирать
Ішли повз нас... Звелась народна сила,
Затисла Русь бундючних ворогів,
І заграва московська освітила
Сніги, вготовані для їх полків.

Згадайте ви, як наш Агамемнон⁶,
Узявши в бран Париж, до нас примчався.
Як радо він людьми тоді вславлявся!
В якій красі ступив тоді на трон
Народів друг, захисник їх свободи!
Згадайте ви, як оживились знов
Оці сади, оці живлющі води,
Де славний свій спочинок він знайшов.

Нема його,— і Русь він залишив,
Піднесену над всесвітом здумілим.
На скелі десь вигнанцем помарнілим
Наполеон свое життя кінчив.
І цар новий, суворий і хоробрий,
На рубежі Європи владно став,
І хмари знов позастеляли обрій,
І ураган їх...

МОЦАРТ І САЛЬЕРІ

СЦЕНА I

(Кімната)

Сальєрі

Всі кажуть: правди на землі нема,
Та правди й вище теж нема. Мені
Це ясно так, немов звичайна гама.
Родився я з любов'ю до мистецтва;
Іще дитям, коли із високості
Звучав орган у давній церкві нашій,
Я слухав пильно — і солодкі сльози
Несамохіть з очей моїх текли.
Пусті забави рано я покинув;
Не зв'язані з музикою науки
Мені обридли; вперто і гордливо
Я зрікся їх, музиці я одній
Віддався весь. Важкий лиш перший крок,
Нудна лиш перша путь. Я подолав
Усі знегоди ранні. Ремесло
Поставив я підніжжям для мистецтва;
Ремісником зробився: набули
Покірливу, суху рухливість пальці,
А вухо — певність. Звуки я вмертвив,
Неначе труп, розтяв музику. Звірив
Гармонію на алгебрі. Тоді
Насмілюся, досвідчений в науці,
Віддатися розкошам творчих мрій.
Я став творить; але таємно й нишком,
Не сміючи ще марити про славу.
Бувало так, що в келії німотній
Сидівши кілька день без сну та їжі,
Зазнавши захвату і сліз натхнення,
Свій труд палив і холодно дививсь,
Як мисль моя і звуки, що родив їх,
Палаючи, з легким димком зникали.
Що я кажу? Коли великий Глюк
Відкрив для нас незнані таємниці
(Привабливі, глибокі таємниці),
Чи я не кинув те, що знав колись,
Що так любив, у що так палко вірив,
Чи вслід за ним бадьоро не пішов,

Покірливий, мов мандрівник, якого
На путь правдиву спрямував зустрічний?
Напруженим, усталеним зусиллям
Я врешті у безмежному мистецтві
Досяг високих ступенів. І слава
Мені всміхнулась; я в серцях людей
До власних творів виявив співзвучність.
Я був щасливий: я втішався мирно
З труда свого, із успіху та слави,
Також з трудів і успіху моїх
Товаришів у чарівнім мистецтві.
Ні! я ніколи заздрості не знав,
Ніколи! — ні тоді, коли Піччіні
Вмів полонить слух диких парижан,
Ані тоді, як вперше я почув
До Іфігенії вступні акорди.
Хто скаже, що Сальєрі гордий був
Хоч коли-небудь заздрісником нищим,
Гадюкою, розчавленою людом,
Яка гризе пісок та пил в безсиллі?
Ніхто!.. А нині — сам скажу — я нині
Став заздрісний. Я заздрю; і глибоко,
І боляче так заздрю я. — О небо!
Де ж правота, коли священний дар,
Коли безсмертний геній — не благанням,
Не саможертві, не палкій любові
І не труду дається в нагороду,
А осяває голову безумця,
Гульвісі марного?.. О Моцарт, Моцарт!

(Входить Моцарт).

Моцарт

Ага! побачив ти! хотів розважить
Я жартом несподіваним тебе.

Сальєрі

Ти тут! — Давно?

Моцарт

Ось тільки. Я тобі
Збирався дещо показати нове;
Але, проходячи повз корчму, враз

Почув я скрипку... Друже мій, Сальєрі!
Кумеднішого зроду ти не чув...
Сліпий скрипаль так вигравав старанно.
Voi che sapete* грав собі. Чудово!
Не витерпів, привів я скрипала,
Почастувать тебе його мистецтвом.
Ввійди!

(Входить сліпий дідусь із скрипкою).

Із Моцарта що-небудь нам!

(Старий грає арію з Дон-Жуана; Моцарт регоче).

С а л ь е р і

І ти сміятись можеш?

М о ц а р т

Ах, Сальєрі!

Невже і сам ти не смієшся?

С а л ь е р і

Ні.

Мені не смішно, як маляр нікчемний
Мені бруднить Мадонну Рафаеля,
Мені не смішно, як ганебний блазень
В пародії глузує з Аліг'єрі.
Іди, старий.

М о ц а р т

Стривай-но: ось тобі,

Пий за моє здоров'я.

(Старий виходить).

Ти, Сальєрі,

Не в добрім дусі щось. Прийду до тебе
Я іншим часом.

С а л ь е р і

Щось же ти привіс?

М о ц а р т

Ні — так, дрібницю. Уночі недавно,
Коли мене безсоння все томило,

* Ви, що знаєте *(итал.)*.

У голові з'явилися дві, три мислі.
Оце накидав їх. Твої думки
Спитати я хотів, але тепер
Мені ти мов не радий.

С а л ь е р і

Моцарт, Моцарт!

Коли ж тобі не радий я? Сідай;
Я слухаю.

Моцарт

(за фортепіано)

Нехай в твоїй уяві
Постане... хто? Ну, я — молодший трохи,
Закоханий — не надто, а ледь-ледь,—
Красуня тут, чи друг — такий як ти —
Веселий я... І раптом: нагла тьма,
Мара з труни, чи інше щось подібне...
Ну, слухай же.

(Грає).

С а л ь е р і

Ти з цим до мене йшов
І міг спинитися побіля корчми
І слухать скрипаля сліпого! — Боже!
Ти, Моцарте, не гідний сам себе.

Моцарт

Що ж, добре?

С а л ь е р і

О, яка глибочина!
Яка сміливість і яка доладність!
Ти, Моцарт, бог, і сам того не знаєш.
Я знаю, я.

Моцарт

Чи справді? може, й так...
Та божество мое вже зголодніло.

С а л ь е р і

Послухай: пообідаємо разом
У корчмі Золотого Лева.

Моцарт

Добре;
Я радий. Ось додому лиш піду
Сказати жінці, щоб мене з обідом
І не чекала.

(Виходить)

Сальєрі

Жду тебе, гляди ж.
Ні! долі власній більше я не можу
Противитись: приречено мені
Його спинить — інакше ми загинем,
Ми всі, жерці музики, не один
Лиш я з моєю славою глухою...
Яка користь, що Моцарт буде жить
І досягне високості нової?
Чи піднесе він тим мистецтво? Ні;
Воно впаде ізнов, коли він зникне:
Наступника він не залишить нам;
Що в нім за користь? Наче херувим,
Він декілька приніс нам співів райських,
Щоб, збуривши безкриле поривання
В нас, дітях праху, одлетіти геть!
Так одлітай же! що скоріш, то краще.
Отруту цю, останній дар Ізори,
Я вісімнадцять літ ношу з собою —
Відтоді часто я вважав життя
За рану нестерпучу, був я часто
Із безтурботним ворогом на учті,
Але ніколи шепоту спокуси
Не слухав я, хоч я не боягуз,
Хоч глибоко образу почував,
Хоча життя й немиле. Я вагавсь.
Як смерті палко я жадав тоді!
Що вмерти? Думав: може, це життя
Ще дасть мені негадані дари;
Можливо, я ще звідаю і захват,
І творчу ніч, і радощі натхнення:
Можливо, нам сучасний Гайден дасть
Великий твір — порозкошую ним...
Частуючи ненависного гостя,
Гадав я: може, ще лютіший десь...

Знайдеться ворог, ще лютіша кривда
На мене вдарить з гордих верховин —
Ізорин дар тоді не згине марно.
І сталось так! і ворога свого
Я тут знайшов, і цей сучасний Гайден
Мене чудовим захватом поймав.
Тепер — пора! кохання тайний дар
Нехай перейде нині в келих дружби!

СЦЕНА ІІ

(Окрема кімната в корчмі; фортепіано)

Моцарт і Сальєрі за столом.

Сальєрі

Чому сьогодні хмурий ти?

Моцарт

Я? Ні!

Сальєрі

Що, Моцарте, смутить тебе сьогодні?
Обід хороший, славне і вино,
А ти мовчиш і хмуришся.

Моцарт

По правді,
Мій Requiem мене турбує.

Сальєрі

А!

Ти компонуєш Requiem? Давно вже?

Моцарт

Щось тижнів зо три. Та чудна пригода...
Тобі не повідав я?

Сальєрі

Ні.

Моцарт

Тож слухай:
Тому три тижні я вернувся пізно

Додому. Кажуть, що приходив хтось
Удень по мене. Чом, і сам не знаю,
Але всю ніч я думав: хто б то був?
І нащо я йому? Назавтра знову
Заходив він і не застав мене;
На третій день я хлопчика свого
В кімнаті бавив. Кликнули мене;
Я вийшов. Чоловік, увесь у чорнім,
Почтиво уклонившись мені,
Замовив Requiem і зник. Відразу
Я сів і став писати — і відтоді
Вже не з'являвся мій чорний чоловік;
А я і радий: жаль мені віддати
Мою роботу, хоч уже цілком
Готовий Requiem. Проте я...

Сальєрі

Що?

Моцарт

Мені признатись соромно...

Сальєрі

У чому?

Моцарт

Вночі і вдень спокою не дає
Мені той чорний чоловік. За мною
Він скрізь, мов тінь, женеться. От і зараз
Мені здається, з нами третій він
Сидить.

Сальєрі

Та годі! що за страх дитячий?
Розвій химерну думу. Бомарше
Казав було: «Послухай-но, Сальєрі,
Коли тебе обсядуть чорні мислі,
Шампанського ти пляшку відкоркуй,
Чи почитай «Весілля Фігаро»

Моцарт

А! Бомарше — дружив-бо він з тобою;
Для нього ти Тарара написав,

Чудесну річ. Там є один мотив...
Його наспівую, коли щасливий...
Ла ла ла ла... Чи то, Сальєрі, правда,
Що Бомарше когось був отруїв?

Сальєрі

Не думаю: він надто був смішний
Для ремесла такого.

Моцарт

Він же геній,
Як ти, як я. А геній і злочинство
Дві речі несумісні. Чи не правда?

Сальєрі

Ти думаєш?
(*Кидає отруту в склянку Моцарта*).

Ну, пий же.

Моцарт

За твоє
Здоров'я, друже, і за щиру спілку,
Яка єднає Моцарта й Сальєрі,
Цих двох синів гармонії.

(*П'є*).

Сальєрі

Стривай,
Стривай, стривай!.. Без мене випив!.. сам?

Моцарт

(*кидає серветку на стіл*)
Ну, ситий я.
(*Іде до фортепіано*).

Послухай же, Сальєрі,
Мій Requiem.

(*Грає*).

Ти плачеш?

Сальєрі

Я ці сльози
Уперше ллю: і боляче й приємно,

Мов я звершив обов'язок тяжкий,
Немов одсік ножем цілющим шмат
Недужий тіла!.. Моцарте, ці сльози...
Не помічай їх. Грай же, поспішай
Ще звуками мені наповнить душу...

Моцарт

Коли б усі так почували силу
Гармонії! та ні: тоді б не міг
І світ стояти, бо ніхто б не дбав
Про справи життєві, низькі й буденні;
Всі віддалились би вільному мистецтву.
Нас мало обраних, щасливців вільних,
Які користь огидну відкидають,
Єдиного прекрасного жерці.
Чи так? Та ніби занедужав я,
Мені щось важко; я піду, засну.
Прощай же!

Сальєрі

До побачення.

(Сам).

Заснеш

Надовго, Моцарте! Що, як правий він,
І я не геній? Геній і злочинство
Дві речі несумісні. Ні, неправда:
А Бонаротті? чи це тільки байка
Юрби тупої — і не був ніколи
Убивцею створитель Ватікану?

Володимир Маяковський

НАШОМУ ЮНАЦТВУ

На сотні естрад я слухняно йшов,
під тисячі поглядів сходив.
В країні моїй стільки різних є мов
та різних убрань
і народів!

Насилу,
піт проливши струмком,
крізь горло тонеля продерся
і виліз,
і ось, простившись свистком,
із Курського
рушив
кур'єрський!

Заводи
женуться від лісу до хат,
хитливі берези
й ялини,
і чиста,
неначе слухаєш МХАТ,
московська говірка лине.
З-за обрїїв дальніх,
де ліс чорно ліг,
хатки виглядають
заховані.
Барвисті бочки їх
з-під солом'яних стріх
по-різному мальовані.
Берить із собою поезій мішок,

талантом
налийтесь по вінця,—
У відповідь
зичливий щіпляють смішок
уста
юнака-українця.
Простори біжать,
виростаючи знов,
їх сонце пече —
куховарка.
І поїзд
уже
біжить на Ростов,
далеко за димний Харків.
Поля —
на мільйони хлібних тонн,
немов їх
рівняють рубанки,
а в охрі пшениць
посріблений Дон
блищить
позументом
кубанки.
Захрипши, продовжує поїзд рейти,
і ось
почалось кавказьке,—
то голови цукру підносять хребти,
то в сонце —
пожежні каски.
Лечу
ущелинами
бістро я.
Сивіють шапки й крижини.
Затисши кинджали, горяни стоять,
зорять
із сідла
осетини.
Брила
вгорі
снігова,
сохне
внизу
трава,

і сонце свій йод розлива.

Тбілісців

пізнаєш за сотню метрів:
гуляють годинами денними
у модних шляпах,
в блискучих гетрах
парижаками отакенними.

По-своєму

вчиться абетки
всяк,
аж цифри по-своєму сняться їм.
У кожного третього —

мова своя
і власна у нього нація.

От якось,

зайнятий безліччю справ,
забув я готель,
де ночую.

Адресу по-руськи

в хохла
я спитав.

Хохол відповів:

«не чую».

Коли ж науковій

віддаються темі,
їм

в російській мові завузько;
з Тбіліською

Казанська академія
листується по-французьки.

І

я
Париж люблю, бігме,—
(чудові бульвари і площі).

От взяти, наприклад,—

Бодлер⁶,
Малларме⁷

тощо!

Та нам хіба,

війську, що твердо іде
крізь бурі і роки

колонами,

ростити
на зміну собі
бульвардье
французистими піжонами?
Хто був без'язикий,
тим квітнуть дає
свобода радянської влади.
Шукайте свій корінь
і слово своє,
питаєте в філологів ради.
Вглядайтесь в життя своє
не віддалі,
змагайтесь в кожному заході
за те,
що є добре на нашій землі,
за те, що є добре й на Заході.
Та місця нема
ворожнечі мазку,
щоб душ молодих не вмастити!
Товаришу молодь!
Дивись — на Москву,
на російську вуха гостріте.
Та будь я
хоч негром старим-престарим,
труди
поклав би
шалені,
щоб російську знати
тільки затим,
що мовив по-російськи
Ленін.
Коли
в жовтні
гарматні громи
вогневі
по вулицях
кров'ю лилися,
я знаю,—
рішалася доля в Москві
і Києві,
і Тбілісі.

Ми бачим
в Москві
не державну петлю,
що землі, мовляв, заарканить.
Москву
я не тільки, як руський, люблю,—
люблю,
як мій стяг полум'яний!
Ввібрав я
трьох
мовних джерел
потік.

Я
не з кацапів-роззяв.
Я з діда — козак,
з другого —
січовик,
а в Грузії
жить
починав.

Три різних краплини
в собі я вмістив
і маю я
право поета
покрить
всесоюзних радміщуків,
і ваших
і русопетів.

1927

ДОДОМУ!

Утікайте, мислі, в даль помчавши!
Обіймись,
душі і моря плін.
Той,
кому
все ясно завше,—
чи
не просто
дурень
він?

Я в каюті
найгіршій з усіх —
всю ніч наді мною
тупоти ніг.

Всю ніч
об стелю
танок молотив,
всю ніч
стогнав
надокучний мотив:

«Маркіто,
Маркіто,
створіння чудне,
чому ти,
Маркіто,
не любиш мене...»

А нащо
любить мене Маркіті?!
Для неї
невистачить
в мене й монет.

Маркіту
(моргнуть лиш!)
тієї ж миті
за сотню франків
приведуть в кабінет.

Невеликі гроші —
поживи для шику —
ні,
інтелігенте,
збивши чуб гидкий,
будеш ти телящити
швацьку їй машинку,
що по стьожках
строчить,
наче шовк, рядки.

Ідуть пролетарі
до комунізму низом —
низом шахт
і нив
ідуть, земні,—

я ж
з небес поезії
зринаю в комунізм,
бо любові
без нього
немає мені.
Все одно —
чи сам зіславсь я,
чи хтось послав до мами—
слів ржавіє сталь,
чорніє басу мідь.
Нащо я
під чужоземними дощами
мушу мокнути,
іржавіти
і гнить?
Ось лежу,
поїхавши за води,
свою машину
ледве рухаючи
лінню.
Відчуваю
радянським я себе
за заводом,
що виробляє щастя поколінням.
Не хочу,
щоб мене, наче квітку з полян,
рвали
під час гуляння.
Хочу я,
щоб в дебатах
пітнів Держплан,
даючи
мені
річне завдання.
Хочу я,
щоб над думкою
часів комісар
із наказами нависав.
Хочу я,
щоб зверх-ставками
спеца

— Здрастуй, Нетте!

Я радий, що ти продовжив жити
життям димучих труб,

гаків

і утлегарів.

Ну, підходь сюди!

Тобі не мілко?

Від Батума,

певне,

наробився вкрай...

Пам'ятаєш, Нетте,—

ще як був ти чоловіком,

вдвох у дипкупе

ми розпивали чай.

Ти барився.

Вже хропіли сонні.

Зір

втопивши

в клейма сургучів,

говорив всю ніч

про Ромку Якобсона⁹

і, спітнівши,

смішно вірша вчив.

Засинав під ранок.

Палець

до курка приник...

Суньтєсь,

як охота припекла вам!

Чи гадав я,

що десь за рік

стрінуся

з тобою —

з пароплавом?

За кормою місячище.

Ну і здорово!

Лежить,

переділивши прѣстори яскраві.

Наче навік

за собою

з битви коридорної

тягнеш слід героя,

світлий і кривавий.

Комунізму з книжки

часом кинуть слово:

«Можна

всякі речі

в книжці намолоть!»

А таке от —

«байку» оживить

раптово,

явить

комунізму

і ество, і плоть.

Ми живем,

поєднані

в залізній клятві.

Хоч на смерть

за неї

в куль сталевій зливі:

це —

щоб у світі

без Росій,

без Латвій

жить в єдиному людському колективі.

Не водиці,

а крові

чуємо в тілі тиск.

Крізь револьверний брех

наша путь лягла,

щоб нам,

помираючи,

втілитись

в пароплави,

в рядки

і в інші довгі діла.

Прагну жить і жить,

крізь роки мчатися.

Та кінець кінцем —

підносить бажання мене те

зустріти хочу

мій смертний час я

так,

як зустрів свою смерть

товариш Нетте.

1926.

БРУКЛІНСЬКИЙ МІСТ

Гукни, Кулідж,
радiсний клич!
Для доброго
слово і я знайшов.
Червоній
з похвали,
мов стяга нашого матерійка,
хоч ви
й роз'юнайтед стетс
оф
Америка¹⁰.
Як до церкви
іде
божевільний прочанин,
ввіходить до скиту,
на прощу
і піст,—
так я
крізь вечірні
сіренькі тумани
ступаю,
смирений, на Бруклінський міст.
Як пре
переможець
у місто у зламане
на дулах гармати —
жирафам на зріст —
так жить в апетиті,
так славою п'яний
видряплююсь,
гордий,
на Бруклінський міст.
Як око закохане
в мадонну музею
встромляє
дурний художник-артист,—
так я,
весь осяяний
з неба зорею,
дивлюсь
на Нью-Йорк
крізь Бруклінський міст.

Нью-Йорк

аж до смерку
задушливий дуже,
його попід хмари
підніс
чоловік он,
а зараз самі лиш
будинячі душі
встають
у прозорім світінні вікон.
Тут
ледве дзижчить
елевейтерів дзиск.
І, тільки
прислухавшись
в дзенькіт
навколо,
збагнеш,—
з деренчанням повзуть
поїзди,
неначе
хтось посуд збирає зі столу.
Коли ж видається,
немовби це тільки
крамар
везе з фабрики
цукор куплений,—
то щогли,
завишки не більше за шпильку,
пливуть під мостом
небосяжного Брукліна.
Пишаюсь
з цієї
сталевої милі,
живцем в ній
мрії мої повстали —
боротьба за конструкції
замість стилів,
розрахунок
заліза
й болтів
досконалий.

Якщо
 надійде
 кінець світу —
 планету
 сплюндрує
 комети хвіст,
 і тільки буде
 один
 стриміти
 над пилом загибелі зведений міст, —
 то,
 як з кісточок,
 що подібні до голок,
 у тіло
 вбирається
 ящур в музеї,—
 так і
 з цього моста
 століть геолог
 дізнався б
 про вигляд
 доби моєї.

Він скаже:
 — Ця ось
 лапа крицева
 сполучала
 моря і прерії,
 тяглась до Америки
 лапою цею
 Європа,
 зірвавши
 індійські пера її.

Нагадує
 машину
 ребро це сплетене —
 на моста подивіться,—
 які має руки він,
 що, ставши
 сталюною ногою
 в Мангеттені¹¹,
 за губу
 притягає
 до себе Бруклін!

З проводів
 електричного прядива
 дізнаюсь,—
 доба
 після пари.—
 Тут
 люди
 вже
 горлали по радіо,
 тут
 люди
 вже
 літали на аеро.
 Для одних
 тут
 життя було —
 радощі ситні,
 для інших —
 було воно
 зойком,
 бідою.
 Звідсіля
 безробітні
 в Гудзон
 кидались
 вниз головою.
 Моя картина
 далі
 котиться сковзько
 по струнах — по линвах,
 до зір припада.
 Я бачу —
 тут
 стояв Маяковський,
 стояв
 і вірші складав по складах.
 Дивлюсь,
 мов ескімос на електрику міст,
 вп'явшись поглядом в сяйво і ніч.
 Бруклінський міст —
 так...
 Це справді річ!

1925

АМЕРИКАНЦІ ДИВУЮТЬСЯ

Обмірявши
з далекого берега,
в СРСР
вперши погляд скнарий,
навшпиньки ставши,
зорить Америка,
не блимаючи,
в рогові окуляри.

Що це за люди
предивні?
Звідки?
Лазять по будовах,
ладять
плани й строки.

Пофантазували
про якусь п'ятилітку...
А тепер
виконують
за 4 роки!

Таких
не зміриш
американським мірилом.

Їх не спокусить
ні долар,
ні злото.

і вони
на всю
людську силу
ведуть
безперервну
роботу.

Що це за люди?
В чім їх суть?

Чого
так
працюють нині?

Жодним дрючком
їх
не женуть,—

а вони
 стискаються
 в сталій дисципліні!

Містери,
 звички
 маєте ви старі
будівничий хист
 купувать на долари.

Ви
 не зрозумієте,
 пузаті містери,
коріння
 запалу
 наших комунарів.

Буржуї,
 дивуетесь
 комуністичному берегу —
літаком,
 вагоном,
 трудовим вогнем
вашу
 бистроногу
 вславлену Америку

ми
 і
 доженем,
 і переженем.

1929

ХМАРИНА В ШТАНАХ

*Тетраптих*¹²

ПРОЛОГ

Вашу мисль,
що на мозку замріялась раптом,
як вигодований лакей на канапці бридкій,
дратуватиму серця скривавленим клаптем,
донесочу виглумлю, нахабний та їдкий.

У мене в душі — жодного сивого волосу,
немає ніжності старечих літ в ній!
Світ огрõмивши міццю голосу,

іду — вродливий,
двадцятидвохлітній.

Ніжні!

Ви кохання на скрипки вкладаєте.
Грубіяни кладуть його на літаври й труби.
А себе, от як я, вивернути не здолаєте,
щоб увесь був — самі лише губи!

Ідїть-но учитись —
в батисти віталень захована,
поважна чиновнице ангельської ліги!
І котра губи перегортає розмірковано,
немов куховарка сторінки куховарської книги.

Хочете —
стану від м'яса скажений,
— і, мов небо, міняючись в тонах,—
хочете —
стану ніжний достеменно,
не чоловік, а — хмарина в штанах!

Не вірю, що Ніцци існують прегарні!
Славити знову схотів я
чоловіків, залежаних, як лікарня,
і жінок, заяложених, як прислів'я.

1

Ви гадаєте, це маячня малярії?
Було це,
Було в Одесі.

«Прийду о четвертій», — сказала Марія.

Вісім.
Дев'ять.
Десять.

Ось і вечір
в нічну каламуть
пішов од вікон,—
згрудневілий,
насуплений.

Всі канделябри регочуть та іржуть
в спину щуплу.

Зараз не впізнають мене, здоровила:
жилаве громадище
стогне,
корчиться.

Що може хотіти отакенна брила?
А брилі багато хочеться!

Адже здоровайлові байдуже
і те, що з бронзи він,
і те, що серце — залізко відточене.
Вночі хочеться свій передзвін
сховати в м'яке,
в жіноче.

І ось,
велетенський,
горблюсь у вікні,
лобом до шибки розтопленої тулюся.
Буде любов чи ні?
Яка —
велика чи малюсінька?

Звідки велика в такого тіла?
Мабуть, маленьке,
сумирне любеня.
Воно шарахає від автомобіля.
Любить, коли коночки дзвенять.

Іще й іще,
припавши до дощу,
лицем до лиця обоє,
жду й тремчу,
обризканий громом міського прибою.

Північ, взявши ніж на скін,
наздогнала,
зарізала,—
ото вам його!

Упало дванадцять годин,
як з плахи голова закатованого.

На шибках дощовинки сірі
зіскавчались,
плазують низкою,
наче виють химерні звірі
Собору богоматері Паризької.

Проклята!
Що ж, замале іще горе?
Скоро криком перерветься рот.
Чую:

нишком,
наче з ліжка хворий,
сплигнув нерв.
І от,—

спершу почвалав
трохи-трохи,
згодом забігав
стурбовано
й чітко.
Один, потім вдвох і втрьох
вибивають одчайдушну чечітку.

Звалилось на нижньому поверсі щось.

Нерви
великі,
маленькі,
всілякі! —
стрибають скажені,
і ось
вже у нервів ноги заклакли!

А ніч по кімнаті тванюку простеле,—
із твані не витягтись обважнілому оку.

Двері враз залящали,
неначе в готелі
щелепів чути цокіт.

Увійшла ти,
різка, мов «нате!»,
мордуючи рукавичок замшу;

промовила:
«Знаєте —
я виходжу заміж».

Що ж, виходьте.
Гаразд.
Покріплюсь.
Бачите — спокійний який!
Наче пульс
покійників.

Пам'ятаєте?
«Гроші,
любов,
Джек Лондон», —
так ви казали часто,
я ж тільки й бачив:
ви — Джіоконда¹³,
яку треба вкрасти!

І вкрали.

Знову іду стрівати закохання вихорі,
брів осяваючи дуги.
Що ж!
І в домі, що геть увесь вигорів,
часом живуть бездомні волоцюги!

Дратуєте?
«Менше, ніж у жебрака є срібла,
у вас ізумрудів безуму сховано».
Пам'ятаєте ж!
Помпея загигла,
коли Везувій було роздратовано!

Гей!
Панове,
яким до вподоби
блюзнірства,
злочини,
бійні, —
чи бачили
найстрашнішу подобу —

лице моє,
коли
я
абсолютно спокійний?

І почуваю —
«я»
малим би для мене було.
Хтось із мене пнеться до нестями.

Алло!
Хто говорить?
Мама?
Мамо!
Син ваш повен прекрасного болю!
Мамо!
В нього серце палає.
Повідомте ж сестер, Люду та Олю,—
він вже дійшов до краю.
Кожне слово,
і жарт, і мрія,
що виригає він ротом крізь судому,
викидається, наче гола повія
з горящого публічного дому.

Люди нюхають —
печеня невже ж яка?
Назганяли народу.
Блискучі!
З касками!
Геть чоботища!
Гукніть пожежникам:
на серце горяще лізуть з ласками.

Я сам.
Очі насльозені бочками витягну.
Аби от об ребра зіперся.
Виплигну! Виплигну! Виплигну! Виплигну!
Звалилися.
Не виплигнеш із серця!

На лиці спопелілому
із губ — із багать
віроста поцілуйко — обвуглене й невеличке.

Мамо!
Не можу співать.
Вогнем поїнялася серця капличка.

Обгорілі постаті чисел і слів
з черепа,
мов діти із горящого горища.
Так жах,
щоб за небо вхопитися,
звів
«Лузітанії»¹⁴ руки зловіщі.

Наляканим людям
в квартирки лети,
стоока заграво, рвися з пристані!
Крик мій останній,—
хоч ти
про те, що палаю, в століття вистогни!

2

Славте мене!
Я не пара великому і багатому.
Над усім, що зроблено,
ставлю «nihi!».

Ніколи
нічого не читатиму.
Книги?
Що книги?

Колись я думав —
книги робляться так:
прийшов поет,
уста розтягнув у гримаску
і зразу заспівав натхненний простак,—
будь ласка!

А насправді воно —
доки взятися мають до пісні,
довго ходять, щоб думку, мовляв, не схибла,

і в мулі серця вовтузиться та кисне
уяви йолопувата вібла.

Доки поет собі римами триндика,
викип'ячує вариво з яложених клаптів,
вулиця корчиться без'язика —
їй нічим кричати й балакати.

Міст вавілонські вежі,
запишавшись, зводимо знову,
а бог
міста на поля та межі
валить,
змішуючи слово.

Вулиця мукою мовчки запихалася.
Крик сторчма вперся в пролиг.
Стовбурчились, в горлі застрягши з галасом,
тулуби таксі та візників кволіх.

Груди спішоходили.
Гірш за сухоти.

Місто дорогу тьмою замкнуло.

І коли —
нарешті! —
в майданів прольоти
тисяяву паперті з горла зіпхнула,

гадалося:
в хорах архангелового хоралу
бог іде й прирікає до смерті!

А вулиця присіла і загорлала:
«Ходімо жерти!»

Гримірують місту Круппи і Крупники
брови, наставлені сторч,
а в устах
померлих слів розкладаються трупики.
тільки два живуть і гладшають:
«наволоч»
та ще якийсь,
здається — «борщ».

Поети,
розм'якнувши в тисняві,
кинулись од вулиці з розпатланим чубом:
«Як двома такими виспівать
і панну,
й кохання,
і квітку під дубом?»

А за поетами —
цілі зливи:
студенти,
повії,
підрядчики.
Панове!
Спиніться!
Не жебраки ви,
ви не смієте жебрачити!

Нам, здоровезним,
з дужою хваткою,
їх чавити треба, не слухати нишком,—
їх,
що присмоктались безплатним додатком
до кожного двоспального ліжка!

Чи їх нам уклінно просити:
«Дай снаги мені!»
Благати про гімни,
про ораторії!
Ми самі творці у полум'янім гімні —
в шумі фабрики та лабораторії.

Чого шукатиму в Фаусті,
що в феєричній ракетці
шугає з Мефістофелем небесним паркетом!
Я знаю —
цвях у моїй підметці
жахливіший за фантазію Гете!

Я,
найзлатоустіший,
що з слова одного

голод таїю неситому,
кажу вам:
найменша крихтинка живого
коштовніша за те, що робив й робитиму!

Слухайте!
Мовить,
стогнучи й кричачи,
сьогоднішнього дня зойкогубий Заратустра!

Ми
з лицем-протиралом, заспанам уночі,
з губами, обвислими, мов люстра,
ми,
каторжники міста-лепрозорія,
де золото й бруд роз'ятрили проказу,—
ми — як блакиття Венецій прозоре,
вміте морями й сонцями відразу!

Плювають, що в Гомера
й Овідія інші
люди за нас,
і що ми — не ті.
Я знаю —
сонце померкло б, уздрівши
наших душ поклади золоті!

Жили й м'язи — певніш за молебні.
Нам не личить благати час!
Ми —
кожен —
стискаєм в руці велебно
світів рушальний пас!

Оце повело на Голгофи естради
Петрограда, Одеси, Києва, Москви,
і кожен кричав
аж до надсади:
«Розіпніть його!
Ви!»

Але мені —
люди

Й ті, що завдали муки,—
ви мені над усе дорожчі й ближчі.

Бачили,
як собака лиже руку,
руку, що його періщить?!

Я,
заглумлений від сьогоднішніх людей,
наче довгий,
скабрезний анекдот,
бачу того, хто горами часу гряде
і кого не бачить ніхто.

Де око в людини вривається кущ,
як орд голодних потік,
в терновім вінку революцій
гряде шістнадцятий рік.

А я вам — його предтеча,
я — скрізь, де болі оті;
на кожній краплині слізної течі
себе розіп'яв на хресті.

Вже годі прощати юрбу образ.
Я випалив душі, де ніжність рослили.
Це важче, аніж подолати враз
тисячу тисяч Бастілій!

І коли,
прихід його
розголошуючи криком,
вийдете до визволителя,
я вам
душу витягну,
розчавлю,
щоб велика! —
і скривавлену, як прапора, дам.

3

Ах, навіщо це,
звідки це
на свята весільні
заміривсь брудний кулай!

Думка надбігла
про божевільні,
і чоло заслони́в одчай.

І —
як під час загибелі дредноута
з останніх сил
шугають в роззявлений люк —
крізь своє
око, роздерте навпіл,
збожеволівши, ліз Бурлюк¹⁵.

Мало не затопивши кров'ю повіки,
виліз,
пішов
ураз,
і з ніжністю, дивною для гладкого чоловіка,
взяв та й промовив:
«Гаразд!»

Гаразд, коли у жовту кофту
душу від оглядин закутано!
Гаразд,
коли кинутий в зуби ешафоту,
крикнуть:
«Пийте какао Ван-Гуттена!»¹⁶

Миті цієї
бенгальської,
хімерної
я ні на що не зміняв би,
я ні на...

А з сигарного диму
чаркою лікерною
вистромлялось пропите лице Северяніна.

Як ви смієте зватись поетом
і, сіренький, цвірінькати, мов перепел!
Сьогодні
треба
кастетом
краятись світові в черепі!

Ви,
що тільки й маєте мрій —
почути,
«які в нього жарти»,
дивіться, як розважаюсь
я —
міський
сутенер та махляр на карти!

Од вас,
що в закоханості мокли,
що з вас кожен
сльозину в століття ле,
геть піду я,
сонце моноклем
встромивши в розчепірене око своє.

Неймовірно вдягнувшись весь,
я землею піду,
захоплено зустрінутий юрбою,
і, наче пес,
Наполеон потягнеться на шворці переді мною.

Ляже жінкою земля від дотику —
буде хтива човганина м'яся ця;
речі оживуть —
їхні ротики
засюсюкають:
«цяця, цяця, цяця!»

Раптом
і хмари,
й таке інше хмаряче
порозгойдувалось на небі украй,
мов натовпи білих робітників згарячу
рушили, небу оголосивши страйк.

Грім із-за хмар, скаженіючи, виліз
і ніздрі здорові задирливо висякав.
Гримасою хмурого Бісмарка вкрилось
небесне обличчя на мить одну високо.

І хтось-то,
вчепившись за хмарну штибу,

руки простяг до кафе —
і жінка нібито
і ніжний ніби,
і ніби гарматний лафет.

Ви гадаєте —
це сонце уранці
пестить щічки кафе?
Це знову розстрілювати повстанців
гряде генерал Галіфе!

Вийміть, гулящі, руки із брюк,
хапайте каміння, ножі чи бомби,
коли ж у кого немає рук —
прийшов щоб і бився чолом би!

Ідіть, голодненькі,
спітніленькі
потворки,
закислі в баюрках блохатих!
Ідіть!
Понеділки і вівторки
перекрашуємо кров'ю на свята!

Хай земля пригадає наостанку,
кого хотіла зганьбити!
Земля,
що розглядшала, мов коханка,
яку Ротшільд покинув любити!

Щоб стяг у вогні стрілянини стрімів,
як на кожному порядному святі,—
підносьте угору, стовпи ліхтарів,
туші гендлярів розтяті!

Вилаювавсь,
вимолювавсь,
вигострював леза,
перся за кимось,
боки розтинав.

На небі, червоний, немов марсельеза,
стенаючись, захід конав.

Вже божевілля.

Нічого не буде.

Ніч прийде

і з'їсть

шматок.

Бачите —

небо ось знову іудить

зменею оббризканих зрадою зірок?

Прийшла.

Бенкетує Мамаєм,

задом по місту повзе.

Цю ніч очима не проламаєм,

чорну, немов Азеф!

Щулюсь, зажбурнувшись в корчму бридку,
вино на скатерку й на душу люю негожу,
і бачу:

очі круглі у кутку,

очима в'їлась в серце матір божа.

Чого дарувати з шаблону намальованого
те сяєво п'яницям на забаву!

Бачиш — знов

голгофника запльованого

шанують менш за Варавву?

Може, оце навмисне я

в людському кишлі

лиця свого не скоронив.

Я,

можливо,

найгарніший

з-поміж усіх твоїх синів.

Дай їм,

загрузлим у плісняву радості,

смерті час непохитний,

щоб стали діти, що мають підрости,

хлопчики — батьки,

дівчата — вагітні.

І новим народженим дай обрости

сивизною волхвів метких,
і прийдуть вони —
і будуть дітей хрестить
іменами віршів моїх.

Я, що оспівую машину і Англію,
може, просто,
в найзвичайнісінькому євангелії
тринадцятей апостол.
І коли мій голос
брутально бухає —
раз у раз,
цілу добу,
може, Ісус Христос нюхає
душі моєї квітку голубу.

4

Маріє! Маріє! Маріє!

Пусти, Маріє!
Я не можу на вулицях!
Не хочеш?
Ждеш,
доки щокі проваляться ямкою,
випробуваний всіма,
всіма взятий,
я прийду
й беззубо проплямкаю,
що сьогодні я
«чесний і завзятий».

Маріє,
бачиш —
плечі мої уже шуляться.

На вулицях
люди сало простромлять в чотириповерховому
волі,
вистромлять очиці,
заяложені в сорокалітній блудні,—
перехихикуватись,

що шкуринку вчорашньої ласки
— доволі! —
впхали в зуби мені.

Облакав дощ тротуари,
жене по калюжах журкїт
ї над трупом улиць вив'язує зашморги ливь,
а на посивілих віях —
так! —
на віях морозної бурульки
сльози з очей —
так! —
з похилих очей перехняблених ринь.

Всіх перехожих морда дощу обсмоктала,
а в екіпажах вилискував за ситим атлетом атлет:
лопались люди,
проївшись наскрізь,
ї точилось крізь шпарини сало,
каламутною річкою з екіпажів спливала
вкупі з висмоктаною булкою
жваканина старих котлет.

Маріє!

Як в зажиріле вухо впихнути їм лагідне слово?
Птиця
має пісні чудесні,
співає,
голодна й дзвінка,
а я ж людина, Маріє,
звичайна,
вихрякнута сухотною ніччю в руку закаляну
Пресні.

Маріє, хочеш такого?
Пусти, Маріє!
Корчами пальців затисну я горло залізне дзвінка!

Маріє!

Скаженіють вулиці зсудомлені.
На шиї пошмугляній пальців дряпки.

Відчини!

Боляче!

Бачиш — застромлені
у вічі з дамських шляпок шпильки!

Пустила.

Дитинко!

Не лякайся,
що в мене на карку волов'ячім.
пiтночереві жінки мокрим горбом сидять,—
це крізь життя я тягну
мільйони чистих любовей, славословлячи,
та мільйон мільйонів маленьких брудних любенят.

Не лякайся,
що знову
зневірений в щасті, я
припаду до тисяч гарненьких лиць,—
«закохані в Маяковського!» —
та це ж династія
у серці божевільного запанувалих цариць.

Маріє, ближче!

Чи в роздягнутім безстидстві,
чи в тремтінні невгавнім,
але дай мені губи твої нерозквітлі:
ніколи я з серцем не жив іще в травні,—
а в минулім житті
є сотні лиш квітнів.

Маріє!

Поет сонети співа до Тіани,
а я —
весь із м'яса,
чоловік увесь —
тіла твого просто благаю,
як благають християни
«хліба повсякденного
дай нам днесь».

Маріє — дай!

Маріє!

Я боюсь забути твоє ім'я.
як боїться забути поет
якесь-то
в муках ночей народжене слово,
рівне величчю богу.
Тіло твоє
берегтиму й любитиму я,
як солдат,
обрубаний війною,
нікчемний,
нічий,
береже свою єдину ногу.

Маріє —
не хочеш?
Не хочеш!

Ха!

Значить — ізнов
темно й похмуро
серце візьму,
щоб сльозами обкапать,
щоб нести,
наче пес,
що несе у конуру
розчавлену поїздом лапу.

Кров із серця дорозі розрадою,
квітами липне на поросі кітеля.
Тисячу разів обтанцює Іродіадою
сонце землю —
голову Хрестителя.

І коли мою кількість літ
витанцює до кінця —
мільйоном кровинок простелеться слід
до дому мого вітця.

Вилізу
брудний (по канавах ночував),

на людину не схожий,
схилюсь
і скажу йому тихі слова:

— Послухайте, пане боже!

Хіба вам не обридло
очі дебели
щоденно вимочувать в хмаринних драглях?
Нумо — знаєте —
влаштуймо релі
на дереві вивчення добра та зла!
Всюдисущий, страв відвідаєш кожну копу,
а вина виставимо такі чудові,
що захочеться вдарити кі-ка-пу
похмурому апостолу Петрові.
А в раю знову оселимо Євенияток:
накажи —
сьогодні, цієї ночі ж
з усіх бульварів найліпших дівчаток
я притягну тобі.
Хочеш?

Не хочеш?
Хитаєш головою, патлатий?
Брови нахмурюєш знов?
Ти думаєш,
цей,
за тобою, крилатий,
знає, що таке любов?

Я теж ангел; я був ним не раз —
визирав ув око баранчиком білим,
та зліплених з севрської муки ваз
більш не хочу дарувати кобилам.

Всемогутній, ти вигadaв пару рук,
зробив,
що в кожного є голова, —
чому ж ти не вигadaв,
щоб було без мук
цілувать, цілувать, цілувать?!

Я думав — ти божище всемогутньої слави,
а ти — боженятко маленьке з раю.
Бачиш, я нахиляюсь,
з-за халяви
захалявного ножика добуваю.
Шахраї крилаті,
туліться в юрбу смутну!
Тремтіть з переляканої тряски!
Я тебе, пропахченого ладаном, розігну
звідси аж до Аляски!

Пустіть!

Мене не зупините.
Чи брешу,
чи маю право,
але не можу бути більш спокійний.

Дивіться —
зорі знов люто й криваво
мордують небо у бійні!

Гей, ви!
Небо!
Скиньте шляпу!
Я йду!

Глухо.

Всесвіт спить,
поклавши на лапу
з кліщами зір величезне вухо,

1915

Микола Тихонов

БАЛАДА ПРО СИНІЙ ПАКЕТ

Лікті різали вітер, майнув переліг.
Чоловік ледь добіг, почорнів, ліг.

Ліг до вогню, прохрипів: «Коня!»
І вогнище холодом відганя.

А кінь ударив, закусив мундштук.
Чотири копита і пара рук.

Озеро — в озеро, даль надбіга.
Небо зігнулось, як дуга.

Як телеграма, летить земля.
Дзвонять дзвоном лунким поля.

Та не птиця, не маяло — серце коня,
За кілька годин воно хід зупиня.

Два кроки — стрибок, і кінь поник.
Один прийшов на вокзал чоловік.

Він дихав, як міх, раз у раз.
Вокзал сказав йому: «Гаразд».

«Гаразд», — прошумів йому паротяг
І синій пакет повіз по путях.

На північ він пакет, хитаючись, віз.
Тільки цокіт коліс, тільки цокіт коліс.

Верст сімдесят вже проїхав лист,
На сімдесят третій — над річкою міст.

Динаміт і бікфордів шнур — це брати,
І вагон за вагоном летять з висоти.

Капуста і соняшник, будка й штахет.
Комендант простий, і простий пакет.

А льотчик упертий, ще й випив юнак,
І зеленою кров'ю впивсь літак.

Ударило в небо чотири крила.
Імла захиталась, імла попливла.

Ні прожектора, ні зірок,
Ні шелесту поля, ні шуму річок.

З плечей уже звалюється голова.
Тула майнула — пливе Москва.

Та кермо заснуло на льоту,
Проспало кермо висоти висоту.

Назустріч порвисто мчить земля.
Бігли, мов спутані, люди здаля.

Сказав — набилась в рот пилюга:
«Спочатку пакет, тоді нога».

Пустка в Москві, кругом тишина,
Місто прокидатися почина

І Кремль іще спить в ранковій млі,
Та люди ніколи не сплять в Кремлі.

Грязюка й кров на пакеті лежить.
І чоловік розірвав його вмить.

Глянув,— об френч руки обтер,
Зім'яв і кинув геть папер.

«На тридцять хвилин запізнився лист.
Не треба — я знаю вже його зміст».

СТЯГ

На столах посеред зали
Різні стяги майорять,
Щоб одразу розпізнали,
Що за люди тут сидять.

Ось радянський стяг червоний,—
Прапор цей впізнає всяк;
Хто сидить там на ослонах,—
Ясно теж, та ось не так!

Подивись: в гурті веселім
Товариство не мале,—
Тут присів індуc із Делі,
Сивий докер із Кале.

Китайнки теж присіли,
Де радянських подруг ряд.
Зупинить ніхто не в силі
Їхніх бесід і нарад.

Говорили, як уміли,
Як казали їм серця.
Негри теж з краечку сіли
На незайняті місця.

Враз на негрів цих наскочив,
Невидимий звівши хлист,
Лютий, лаятись охочий
Вашінгтонський журналіст.

«Що, вам в залі місць немає?
Не сидіть на цих місцях!
Певне, з вас ніхто не знає,
Під який ви сіли стяг?»

Негр зітхнув на повні груди,
Посміхнувся заодно:
«Стяг оцей, таїть не будем,
Він відомий нам давно.

Він — один на всесвіт цілий!
Щоб серця свої зігрить,
Тут, під стягом цим, схотіли
Ми посидіти хоч мить!»

Олексій Сурков

ЛЕНІН

Ллючись з гори, прозорий струм ріки
Десь губиться в безмірності морській,
Але ніколи не зітруть віки
Твій світлий образ в пам'яті людській.

Переступила днів суворих пруг
Моя, змужніла в боротьбі, земля,
І все, на що я подивлюсь навкруг,—
Усе про тебе серцю промовля.

Коли салютів радісні громи
В День перемоги слухає Москва,
Вчуваємо твій дужий голос ми
У всенародних кличах торжества.

Сокири стукіт, пилки шум живий,—
Росте країна в захваті труда.
В ній втілюється могутній розум твій,
В твоїм безсмерті — міць її тверда.

Великий муж в моїй країні є —
Твій друг і брат, твій учень з давніх пір.
Твій мудрий погляд кожен пізнає,
Побачивши його орлиний зір.

Розвідник нерозвіданих доріг,
У випробах найтяжчих днів і літ,

Він непогасним, осяйним зберіг
Твій життєдайний, світлий заповіт.

Він здійснює для нас твою мету,
В собі несе він думку твою й чуття,
І ту чудесну, мудру простоту,
Що є складна, немов саме життя.

Його трудам історія дала
В світ комунізму привести людей.
В його великі втілюся діла
Безсмертний зміст твоїх ідей.

МОСКВА

Ще мла вкриває далечинь простору,
Ще тишина і супокій в домах,
Та день вродився, і явилось зору,
Як в казці, місто на семи горбах.

Я древній Кремль в імлістому безмежжі,
Здається, бачу кризу тремку блакить,—
Його, укрите сивиною, вежі
Немов зростають з глибини століть.

Над ними, наче зграї голубині,
В проміннім небі тріпотять хмарки,
Червоних зір грановані рубіни
Підносяться в майбутнього віки.

Струмує прапор рідної держави,
Розмаяний над вежами стіни,—
Увесь народ його зіткнув на славу
Із золотистих променів весни.

Осяяний цим прапором високим,
Вітаючи весінній день землі,
З-за столу вставши, неквапливим кроком
Підходить Сталін до вікна в Кремлі.

Там, за вікном, людських доріг безмір'я,
Трудами перетворена земля,

Над нею — вись кремлівського узгір'я,
Мов капітанська рубка корабля.

Як на гірським, високім перевалі,
Свіжіше й дужче тут повітря теж.
Наліті сонцем, вкриті цвітом далі
Видніють звідси до найдальших меж.

Щоб од чукотських тундр і до Дунаю
Всетворча праця поріднила нас,
Звідсіль розвідать Майбуття безкрає
Виходять люди, обігнавши час.

Вони, можливо, в світлу цю годину
На два століття вже вперед ідуть.
Стає слухняний час, коли людину
Думки про щастя у похід ведуть.

Йї покорились простір і стихія,
Йї комунізм дорогу осява,
Йї Вітчизна — радісна надія
Народів світу — молода Москва.

«ГРОМАДЯНИНУ СВІТУ»

*Людина без вітчизни—
соловей без пісні.*

Я згадую: на зальцбургськiм вокзалі
Ви так бундючно, як панку і слід,
Аж зуби зціпивши, мені казали,
Що ви — Іван, який забув свій рід;

Що в нашiм світі, де все тьмяно й вбого,
Лиш громадянство світу — путь людей,
Що хай пігмеї тішаться з дрібного,
А ви є речник світових ідей;

Що розум людства в млості безпросвітній
Боїться зльоту до зірок, в блакить...
Ну, що ж ви, «громадянине всесвітній»,
Давайте будем щиро говорити!

Ви ходите тут приви́дом недужим
І тупо задивляєтесь, як в тьму,
В майбутнє світу поглядом байдужим,
Мовляв,— чужі ви світові цьому.

І серце риб'яче не затріпоче,
Коли чужинець стоптує ваш край.
Води напившись з ручаю охоче,
Ви слиною каляєте ручай.

Для вас пусте, що знов несамовито
Гарматні жерла ціляться у світ,—
Навіщо кидать вам все корито?
Ви ж є нейтральний! Ви — космополіт!

Крізь ваші фрази, сповнені отрути,
Ми бачимо їх підлу й хижу суть,
Ми чуєм хазяїв гарчання люте,
Іх рев про те, як світ би їм здобуть.

Вам байдуже, ландскнехтам і ділягам,
Який над вами в небі має стяг,
А ми під нашим пурпуровим стягом
Росли, його пронісши у боях.

Великій долі рідної країни
Вручаєм радо ми життя своє,
І вічна вірність справі Батьківщини
Могуттям нашим, нашим щастям є.

З нічної тьми недолі і негоди,
Світанок стрівши в незабутній рік,
До сонця в сяйві величі і вроди
Ми нашу землю піднесли навек.

Віками землю цю святу кропила
Гаряча кров героїв багатьох,
І нам вона безмежно люба й мила
В дні грізних бід і славних перемог.

Куди б не йшли ми — шляху не загубим,
Бо клич Вітчизни чує наша кров.
Життя ми любим, рідну землю любим
І гордо несемо оцю любов.

Чуття такого ще земля не знала,
Така любов прийшла уперше в світ.
Ми в океан Інтернаціоналу
Вливаємось, шануючи свій рід.

Під Сталінградом не дали ми смерті
Наш дім і світ понищити вогнем,
І щиросерді, радісні, відверті
Назустріч людству впевнено ідем.



З БІЛОРУСЬКИХ ПОЕТІВ

Янка Купала

ДЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ

(5-го грудня)

День Конституції сьогодні,—
Великий день, святковий час!
Народ, що зніс віки голодні,
Віки страждань, віки образ,—
Господар вільний він сьогодні.

Сміються разом з сонцем люди,
А сонце — гість щоденний їх,
Бо що було, того не буде,
Ні марних снів, ні бід лихих...
Щасливі люди — наші люди!

По всіх світах лунає слава,
Шумить, прокинувшись, весь шир,
З висот Радянської Держави
Ясніше сяє пурпур зір,
Щоб ще зростала наша слава!

Тепер життя — чарівна казка,
Цей чар сповив серця людей,
І світиться весела ласка
В очах дідів, дівчат, дітей,
Бо стала явом давня казка.

Берись гучніш, музико, грати!
Пісень нам, дівчино, співай!
Не піде з торбою жебрати,
Як то колись ходив, наш край.
Так нумо ж грати і співати!

Нам мудрий Ленін, мудрий Сталін
Путі вказали до мети,
Відкрили людям сяйні далі, —
Умій це щастя берегти,
Як учить Ленін, учить Сталін.

День Конституції сьогодні, —
Великий день, святковий час!
Народ, що зніс віки голодні,
Віки страждань, віки образ, —
Господар вільний він сьогодні.

1937



З ГРУЗИНСЬКИХ ПОЕТІВ

Шота Руставелі

ВИБРАНІ РОЗДІЛИ З ПОЕМИ «ВИТЯЗЬ
У ТИГРОВІЙ ШКУРІ»¹⁷

ВСТУП

Царством мудрості одвіку віршування зветься гоже.
Добре людям, що побожно в пісні чують слово боже,
Бо тоді в їх душах радість неодмінно переможе.
Тим вірш добрий, що він стисло викласти річ довгу
може.

Для коня найкраща проба — довгий, безупинний шлях,
Для грача у м'яч є спитом пильний зір і влучний змах,
Для поета — вірш просторий, де б він мав розгін в
словах,
Якщо сила слів змаліла і, ослабши, вірш зачах.

Придивіться до поета в мить, коли вірш в нього
зблідне
І почне кульгати трохи річ картвельська, слово
рідне, —
Він відступить для розгону і уміння явить гідне:
Вправно діючи чоганом¹⁸, діло завершить побідне.

Не зовіть того поетом, хто випадком, ненавмисне,
Кілька слів пустих, нікчемних у нудного вірша втисне,
Хоч і пнеться до поетів, хоч бундючиться він злісне,
Хоч, немов той мул, гвалтує: «Ти найкраща, власна
пісне!»

Є такі, але й інакших знаю віршників багато,
Що не годні слів добрати із разючого булата.
Це — мисливці недолугі. Їх стріла, легка й щербата,
Непридатна бити звіра, поціляє в звіренята.

Треті є ще відмінні: не бракує їм кебети
Прикрашати співом сварку, гулі, гульбища й
бенкети, —
Досить з них, якщо їм скажуть: «Склав співаннячко
дзвінке ти».
Лиш в значних, величних творах визначаються поети.

Той — поет, що труд свій творчий береже, мов дань
велику,
Щоб даниною цією тішить діву сонцелику,
Дум своїх вславлять владику і кохать її довіку,
Тільки їй одній віддати мови звучної музику.

Знайте всі: одну красуню славлю я пісенним хором, —
Це для мене честь велика, не потала і не сором;
В ній — мое життя, в жорстокій, з гнівним, як в пан-
тери, зором;
Я ім'я її співаю, перлом вквітчу прозорим.

Славлю я любов високу, душ піднесених потугу.
Що її не вкласти в слово, в нашу мову недолугу.
Дар небес — таке кохання, поривання вищі духу, —
Хто до нього прагне, мусить знести горе, злидні й
тугу.

Мудрецьям не зрозуміла почуття такого суть, —
Всі слова для нього кволі, і не всім його відчуть;
Це — не хтиве перелюбство, вгрузле в плотську
каламуть,
Це — любов, яку коханці за зразок собі беруть.

По-арабському «шаленець» і «міджнур» — слівце одне,
Бо і справді шаленіє, хто глибин чуття сягне.
Є такі, що дух їх лине в поривання неземне,
Інший має нищу вдачу — він красунь не промине.

Хто міджнуром є, той мусить сонячно сіять красою,
Душу мати щедрю й повну мудрості та супокою.
І розважливу, й завзяту, як належить герою, —
Не кохає той, хто зрікся бути з вдачею такою.

Незбагненна таємниця є в міджнуровім коханні,
І до нього не рівняти любодійництва погані;

Хіть — одне, кохання — інше, поміж них безодні й
хлані, —
Їх не плутайте, вслухайтесь в ці поради, мною дані!
Вірним є міджнур в коханні — блуду він ганьбить
пороки;
Бувши з милою в розлуці, відчуває біль глибокий,
Бо віддав сповна все серце їй, хоч гнівний, хоч
жорстокий.
Я ганьблю любов бездушну, де є тільки скоки-цмоки.

Отакі діла, коханці, ви коханням не зовіть:
Нині — ця, а взавтра — інша, теж покинута за
мить, —
Це похоже на хлопчачу, не приборкану ще хіть.
Тільки той, хто зрікся світу, вміє щиро полюбити.

Знак найвищої любові — почуття свої таїти;
Вічно згадуючи кохання, повсякчас відлюдно жити,
У розлуці з нею мліти, пламеніти і горіти;
Хоч би й гнівалась кохана, — їй годити і служити.

Заховати тайну серця треба від найближчих навіть, —
Можна стогоном жальливим честь коханої знеславить.
Ні, закоханий нікому почуття свого не явить.
Через неї він палає, та вогонь за радість править.

Хто всім плеще про кохання — чи довіри годен зроду?
Він, нашкодивши коханій, діє і собі на шкоду, —
Чим себе зрятує, чутку сам пустивши між народу?
Ні, міджнур коханій діє не на зло, а на догоду.

Удає людина часом, мов укохану голубить, —
Чом же він ганьбить коханку, а бува, й про неї
трубить!
Хай не кохання зневажає, та навіщо глумом губить?
Більш, як душу, більш, як серце, злий злостиве слово
любить.

За коханою тужити — це міджнурові не встид;
Хай самотній він блукає, наче світ йому огид,
Хай, розставшись з нею, мріє про її сліпучий вид.
Та палкі чуття міджнура людям виявлять не слід.

ПОВІСТЬ ПЕРША
ПРО РОСТЕВАНА, АРАБСЬКОГО ЦАРЯ

Ростеван був цар арабів, — з ласки бога владував,
Щедрий, скромний, величавий, проводир звияжних лав,
Сам — звияжець незрівнянний, охоронець людських прав,
Милосердий, справедливий, ще й речисто промовляв.

Цар, не мавши сина, доньці віддавав усю любов.
І вона над світом сяла, з сонцем зрівняна немов.
Хто її узрів — цей погляд душу й розум в тих зборов;
Щоб їй славу скласти, треба сто сот тисяч мудрих мов.

Тінагін — її наймення хай відоме буде всім!
Як вона зросла, то сонце світлом тьмарила своїм.
Володар величний скликав всіх вазірів¹⁹ в пишній дім,
Посадив їх поруч себе і сказав привітно їм.

Мсвив так: «На спільну раду ви прийшли; питаю вас:
От, коли троянда в'яне, — чи в саду нема прикрас,
Чи отам не розцвітає юна квітка в той же час?
Ніч безмісячна надходить, сонця блиск уже пригас.

Вік марніє мій. А старість — це найтяжча із недуг.
Не сьогодні вмру я — завтра. Світу так вершиться круг.
Як сіяти може сяйво, що іде уже за пруг?
Хай дочка, ясніша сонця, царствує над всім навкруг!»

Відрекли вазіри: «Царю! Про літа свої старі
Нащо ви згадали? Втішна нам троянда й в тій порі,
Як прив'яне. Запашише розцвіта вона вгорі.
Навіть з місяцем ущербним чи змагатися зорі?»

Не кажи так, володарю! Не зав'яв троянди цвіт.
Всіх чужих порад мудріший навіть хибний твій одвіт,
Але слухатись покірно звикли ми багато літ:
Передай же трон красуні, що осяла сонцем світ.

З ласки бога буде править, хоч і діва ще, цариця;
Вміння й мудрість є у неї — нам лестити не годиться,
Бо ділами, як промінням, вже сіє сонцелиця.
В лева рівні левенята — чи самець то, чи самиця».

Автанділ спаспет²⁰ був славний, амір-спасалара²¹ син.
З кипарисом рівен зростом, був як сонце й місяць він;
Підборіддя ще не вкрила мужня прорість волосин,
Та його вбивали стріли — довгі вії Тінатін!

Він свою любов мідждура у душі таїти звик;
Як її не бачив довго, то в'ялив троянди щік,
А як бачив — рану серця племінь непогасний пік.
Годне жалоців кохання, що разить людей навек!

Автанділ зрадів, почувши владаря свого ухвалу
Передать дочці державу, і сказав собі помалу:
«Я тепер частіш побачу лик просвітлого кристалу, —
Може, знову оживлю я щік своїх троянду вялу!»

Воля владаря арабів рознеслась по всій країні:
«Віддаю над вами владу я дочці своїй єдиній, —
Хай вона сіє сонцем кожній, що прийде, людині.
Всі до нас збирайтесь, будьмо Тінатін вславляти нині!»

Йдуть араби. Рушив війська здвиг, нечуваний ще доти.
Автанділ — воєначальник тьмочисленної кінноти —
І Сограт — вазір найближчий, що цареві знав турботи,
Встановили трон коштовний дивовижної пишноти.

Батько сам перед народом Тінатін веде до трону,
Садовить і власноручно подає царську корону,
Берло подає, вдягає в одяг з пурпуру й віссону.
Світлосяїні зори діви сяють людям крізь запону.

Відступили і вклонились всі, що тут зібрались, люди;
Йї на славу линуть кличі, линуть співи звідусюди,
І солодкі звуки сурем, і кімвалів перегуди.
Тільки діва плаче, хилить крила ворона на груди.

Недостойна — так вважає — в руки взять державу й владу,
І бринять по щоках сльози, мов струмки в трояндах саду.
Цар навчає: «Завше батька молоде змінє чадо —
Цей закон ствердивши нині, пал в душі згашу я радо.

Не ридай же, доню, слухай, що тобі скажу сьогодні:
Ти — цариця аравійська, взявши берла верховодні,
Прийняла під владну руку царство й натовпи народні,
Будь же скромна та розважна, справи звершуй благородні!

Блиск на гній і на троянди сонце рівно ле в просторі —
Хай же рівно знають ласку сильні й кволі, дужі й хворі.
Щедрість зв'яже непокірних, а покірні й так в покорі,—
Будь же щедра! Відпливають й знов вертають води в морі.

Кипарис — краса Едему, щедрість — владарів оздоба.
Перед щедрим тихнуть чвари, поникає ворохоба.
Істи й пити — в цьому користь; бути скнарим — не подоба.
Що сховав — згубив навіки, що роздав — твоє до гроба».

Донька вислухала мудро слово батька неоцінне,
Щоб у пам'яті лишити назавжди вчення незмінне.
Веселиться цар, гуляє і вино кружляє пінне,—
Тінатін затьмила сонце, сонце ж стало тінатінне.

Скарбника старого кличе, їй відомого давно,
І велить: «Розкрий скарбниці, з них зірви моє клейно,
Принеси сюди багатства, що цариці їх дано».
Він несе, й вона дарами роздає своє майно.

Що з дитячих літ збиралось — зникло протягом доби.
Збагатили і шляхетні, і звичайний люд з юрби.
Потім каже скарбникові: «Що отець казав — зроби!
Роздаруймо до останку нагромаджені скарби!»

Наказала: «Все, що маю, всі скарбниці відчини!
Ти же, вірний мій стайничий, добрих коней прижени!»
Роздавала всім багатства, коней цілі табуни;
Ті скарби хапало військо, наче здобич од війни.

Мов розбійники, тягали, що було, з її скарбниць,
Румаків добірних брали, аравійських кобилиць.
Як метіль, що з неба віє,— так щедроти слала ниць,
Без дарунків не лишила ні мужчин, ні молодиць.

Перший день минув бенкету — ріки трунків, гори страв.
Пишну учту влаштували для усіх вояцьких лав;
Тільки, голову схиливши, цар чомусь засумував,—
«Він чому смутний? Що сталось?» — шепіт в залі пролунав.

З місць почесних над юрбою Автанділа сяє зір —
Там сидить, за лева дужчий, військо славний проводир.
Поруч нього коло столу сів Сограт, старий вазір,—
Кажуть: «Що царя турбує? Що смутить душевний мир?»

Кажуть: «Видно, зародились у царя похмурі думи,
Не могли ж його смутити ці п'янки, бенкетні шуми?»
Автанділ сказав: «Сограте! Запитаймо привід стуми,
Пожартуймо з ним і, може, жартом звіємо журбу ми».

Встав Сограт, вазір владики, й Автанділ, прекрасний тілом;
Келих сповнивши по вінця, перед владарем змарнілим,
Посміхаючись поштиво, коліньми стають на килим.
І вазір тоді промовив проречистим словом смілим:

«Зажурився ти, владарю, мисль твою журба зборола.
Правий ти! Скарби пропали, у скарбниці — пуста гола,—
Все дочка пороздавала, милостива й світлочола.
Нащо горе скликав? Ліпше не давав би їй престола!»

Посміхнувшись, цар прослухав слово радника завзяте,
Дивувався, як наваживсь він царю таке сказати,
І озвався тихим словом: «Ти гаразд зробив, Сограте,
Та збрехав би той, хто скаже, що скупий я на витрати.

Ні, смутить не те, вазіре. Я журюся з мислі тої,
Що минула юність, чую кроки старості лихої,
Та в усій моїй країні не зродились ще герої,
Котрі вивчилися би в мене діла — справи бойової.

Я вигоди та розкоші дав дочці своїй в наділ;
Не послав господь нам сина,— я терплю це, скільки сил,—
Що зрівнявся б він зі мною в грі м'ячем, в метанні стріл;
В мене дечого навчезся, може, тільки Автанділ».

Витязь вислухав, що мовив цар вазіреві тому,
Похилившись, посміхнувся — личить посмішка йому;
Блиск його зубів сліпучих всюди розвіває тьму.
Цар питає: «Чом смієшся? Засоромився чому?»

Знов питає: «Чи кумедним ти вважаєш мій одчай?»
Витязь мовив шанобливо: «Я скажу, та слово дай,
Що з мого завзяття, царю, не розсердишся украй,—
Не вважай це за зухвальство і мене не погубляй».

Цар сказав: «З образи навіть не ображусь, втишу гнів!» —
Тінатін іменням клявся, найпрекраснішої з дів.
Автанділ тоді озвався: «Сміло я заговорив:
Скромний будь, не вихваляйся, добрим луком — поготів!

Автанділ — твій раб, та вміє він ціляти з лука влад.
Військо свідками змагання ти поклич — б'ємось в заклад,
Що ніхто мене на герці не здола! Не йди ж назад,—
Хай поля і стріли будуть нам суддею наших звад!»

«Що ж, приймаєм виклик. Герці ми не раз уже вели.
Не зрікайся ж слів — провірим влучність нашої стріли.
Треба, щоб за свідків герцю кращій витязі були.
Хай покаже поле ловів, хто з нас заживе хвали!»

Автанділ свою дав згоду. Склали договір двобою,
Залунав і сміх, і співи, жартували між собою
І погодились, заклавшись, з постановою такою,
Що ходитиме без шапки переможений днів трое.

Цар сказав: «Дванадцять ловчих будуть їздити за нами,
Полюватиму на звіра я з дванадцятьма рабами,
Шермадін же твій — з тобою, не бракує в нього тямі.
Хай обчислять нашу здобич, бродять хащами й полями».

Ловчим мовив: «Їдьте в поле на світанку ще, як темно,
Виганяйте всяких звірів, походжайте не даремно.
Ви ж на герць ідіть дивитись,— війську цар промовив
чемно,—

Учті — край. Бенкетували з вами весело й приємно».

Рано-вранці їде витязь, осяйніший за лілеї.
Вуст палкі рубіни грають, пламенить багрець кереї,
Золотий серпанок в'ється, кінь басує на алеї.
І царя він просить вийти із хоромини своєї.

Цар, узброєння вдягнувши, виїздить конем на лови.
Облягли мисливці поле, мов його взяли в закови.
Сурми грають урочисто. Їдуть вершники в діброви,
Вкупі б'ють, стріляють з луків — це закладу їх умови.

Цар звелів: «Дванадцять ловчих,— всі слідом за мною сміло,
Пружні луки приношайте, подавайте добрі стріли,
Стежте пильно і зважайте, скільки звіра ми забили».
От з усіх просторів звірі табунами повалили.

Позбігалися, в тлумище позбиравшись незугарне,
Кози, олені і тури, й високострибучі сарни.

Їх ганяв слуга й владика — о, видовище прегарне! —
Ось невтомні руки й луки, і стріла не йде на марне.

Сонця промені затьмарив копитами збитий порох.
Звіра били, кров точили по долинах неозорих...
І приносили їм слуги купи стріл метких та скорих.
Здобич зранена валялась по лісах, по темних зворах.

Гнавши звіра перед себе, перемчали поля схили,
Забивали, плюндрували, бога правого гнівили,
Аж поля темніли багро, кров'ю звірів червоніли.
«Він — як дерево Едему» — люди звали Автанділа.

Проскакали довге поле, проминули кручі й строми —
Струменить за полем річка, протікає в скель проломи.
Звір сховався в нетрі темні, в непролазні буреломи.
Два суперники спинились, щоб спочинуту з утоми.

Сміючись, пишався кожен: «Тільки я стріляв путяще!»
Дружно, мило жартували, коні йшли напризволяще,
Тут раби їх наздогнали, перебравшись через хаші.
Цар велів їм: «Мовте правду, хто із нас мисливець кращий?»

І раби озвались: «Кажем правду з вашого наказу:
Він вас, царю, переважив. Не вважайте за образу,
Пощадіть, — та вам до нього не рівняйтесь цього разу.
Автанділ як влучив звіра, так і клав його відразу.

Сто раз двадцять вбито звірів — скажем це ми і не змилим,
Та за вас на двадцять більше впало перед Автанділом,
Бо ні разу він не схибив, бив тварину кожним стрілом,
Ваших стріл знайшли ж багато на землі, укритих пилом».

Цар сприйняв цю вість, неначе хтось здолав його у шахи,
Щиросердо він втішався з Автанділа переваги, —
Так троянду соловейко любить в час палкої спраги,
Як любив владар ласкавий учня, повного відваги.

З басунів зійшли мисливці, в холодку лягли на трави.
Мов колосся, тьмочисленні позбирались війська лави,
І прийшло дванадцять ловчих — з найбравіших кожен

бравий,

Поглядають на бескеди, на ріку, на тихі плави.

ЯК ЦАР АРАВІЙСЬКИМ, ПОБАЧИВ ВИТЯЗЯ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ

Раптом бачать: невідомий витязь сів край річки й плаче.
Коло нього на повідді чорний кінь стоїть терпляче;
Умереживши всю зброю, перло світиться гаряче.
На троянди щік упали сльози, паморозь неначе.

Витязь, голову убравши в тигрову смугасту шкуру,
Вкривши шкурою такою ж кремезну свою статуру,
Канчука-залізов'яза у руці затиснув хмуро.
Бачать, хочуть роздивитись — зразу шлють до нього джуру.

Джура-раб іде до левня, що продовжував ридати,—
Грізний з вигляду, він плакав, похилив чоло на шати;
Кришталевий дощ зрошає вії густих рясні агаги.
Раб прийшов, та він ні слова не схотів рабу сказати.

Раб не в силі слова змовить. Ляк його проймає й душить.
Він, жакнувшись, поглядає, та цареві вірно служить,
Тож підходить ближче й каже: «Цар воліє»... Не зворушить
Ані клич, ні слово левня — він ридає, ревно тужить.

І не чує, і не бачить він з-за слізної полуди;
Він байдужливий до того, що гукають зайшли люди,
Дивно схлипує, зітхає, мов огонь запав у груди;
Кров змішалася із слізьми, і криваві ринуть пруди.

Розум левня, мислі й мрії прагнуть іншого десь краю!
Знов цареве повеління раб проказує з одчаю,
Та його не чує витязь, тільки плаче та ридає,—
Кетяг цих троянд прекрасних, квітки уст не розкриває.

Так одвіту й не діждавши, повернувся раб до стану.
«Він мене не хоче слухать,—раб промовив Ростевану,—
Я гадаю: ваша ласка не потрібна тому пану,
Що спіить, неначе сонце,— я, мабуть, незрячий стану».

Цар, здивований і гнівний, люті в серці не стаїв
І гукнув до вірних ловчих, до дванадцяти рабів:
«Бойову беріте зброю в руки, звиклі до боїв,—
Приведіть сюди того ви, що у березі там сів».

Ловчі рушили. Бряжчала зброя їх завзятих лав,—
Лиш тоді очуняв витязь, що ховався між купав;

Він навколо озирнувся, військом зором пронизав,
Тільки змовив: «Горе, горе!», більш нічого не сказав.

Втер рукою журні очі,— і сльоза з очей зника.
На собі меча поправив, підтягнув сагайдака
І, повіддя взявши в руки, верхи сів на румака.
Що йому погрози рабські, клич раба-войовника?

Щоб схопити левня, військо обступило навкруги.
Лихо, що він з ними скоїв! Їх жаліли б вороги—
Розбивав лоби лобами, бив і нищив до ноги,
Канчуком навпіл панахав, повен гнівної снаги.

Цар, розгнівавшись, вояцтву каже гнатись навздогін.
Витязь їде, на гонитву не погляне навіть він;
Хто ж його доскочив, жити не лишився ні один.
Ростевану горе — слати вояків своїх на скін.

І тоді за ним помчали Автанділ і Ростеван,—
Він же гордо їхав далі, коливався юний стан,
Гнався кінь, Мерані чорний, і встелявся сяйвом лан.
Він побачив, що женеться цар за ним, щоб взяти в бран.

Наближався цар до нього у гоньбі несамовитій,—
Він тоді, коня хльоснувши, зник з очей тієї ж миті,
Наче в прірву провалився, чи в небесній щез блакиті,
Годі й сліду розшукати на дорозі, пилом критій!

Довго стежили, шукали, але згинув навіть слід,—
Тільки дів отак зникає, духів безтілесних рід.
Хто поранений був — мився, по мерцях ридав нарід;
Цар сказав: «Нам бог зміняє час утіх порою бід.

Завершив він лютим горем мій веселий, щасний вік,
Обернув на тугу радість, на журбу мене прирік
І до смерті серце зранив — де, який шукати лік?
Хай святиться божа воля і віднині, і навек!»

Більш не кликав полювати, а зітхань тужні множив,
Скакуна на шлях додому повернув і підстрожив.
Ловчі луки поховали, клич їх звірів не тривожив;
Хтось казав: «Владар наш правий!», хтось же тихо

святобожив.

Цар ввійшов, смутний, похмурий, до найдальшого покою
І пустив лиш Автанділа, наче сина, за собою.
Люди вийшли із хоромів зацімілою юрбою.
Змовкла арфа, і кімвали не бринять дзвінкою грою.

Тінатін, коли дізналась про події таємничі,
Підійшла, край входу стала — сонцем сяли світлі вічі,—
В скарбника спитала: «Спить він чи до себе й сну не кличе?»
Той відмовив: «Тужить сильно, аж змінився на обличчі.

Автанділ там з ним, нікого не пустив до себе з нас.
Він чудного левня бачив, світ очей йому загас».
Тінатін же відповіла: «Увійти туди не час.
Як мене спитає, скажеш, що приходила якраз».

Цар гукнув, коли від серця трохи туга одлягла:
«Де моя перлина й радість, втіха й сяєво чола?»
Відповів скарбник: «Недавно тут була, бліда, як мла,
Та про ваш одчай почула і, смутна, назад пішла».

Цар звелів: «Ідіть, покличте, бо я в тузі згину доти!
Йй скажіть: чом не приходиш? Чом не втишуєш скорботи?
О, життя єдине батька, звесели ж печаль його ти!
Він розкаже про причину, що породжує турботи!»

Волі батьківській послушна, Тінатін встає й іде,—
Наче місяць повновидий, сяє чоло молоде.
Цар її цілує ніжно і ласкаву річ веде:
«Нащо ждала, щоб покликав? Пропадала досі де?»

Діва мовить: «Ваша туга і з небес змете світила.
Як дізнається людина, що журба вас охопила,—
Чи насміліться й поглянуть, хоч була б яка пресміла?
Я гадала: ніж тужити, ліпше зважить все до діла».

Він сказав: «Моя дитино, затужив я дуже сам,
Але ти — моя розрада, втіха змореним очам,
Вигляд твій загоїть смуток, він лікує, мов бальзам.
Я повім причину туги — ти причину цю затям.

Стрів я рицаря чудного, вояка ще юних літ,—
Зір його, як промінь, слався на похмурий краєвид;
Я не знаю, чом той витязь плакав так, ридав навзрід,
Та розгнівався, бо вітати він мене не хтів як слід.

Як мене побачив, скочив на коня й погнався чвалом.
Я звелів його схопити — він поклав все військо валом;
Не звітав мене по-людськи; як диявол, щез провалом.
Чи я стрівся з чоловіком, може — з марищем несталим?

Бог дари свої солодкі обернув на сумовиті.
Я забув про дні веселі, світлий час, щасливі миті.
Все мені — тягар пекучий, все мені — жалі неситі,
І ніщо мене не втішить, скільки житиму на світі».

Відказала дівка: «Сміло я тобі промовлю, тато,—
Нащо ремствуєш на бога і на долю так затято?
Скаржишся в журбі на того, що нам щастя дав багато.
Той не вчинить зла, хто діє завше добре, мудро й свято

Ось така моя порада: ти — владика всіх владик
І твої безмежні землі, їх не зміряти й за рік.
Надішли ж збирати вісті ти гінців у кожен бік,
Скоро знатимеш: чи привид стрівся там, чи чоловік.

Як людиною був рицар, що мандрує по землі,—
Десь його таки ж побачать, в місті, в полі, на селі,
А як ні — то був диявол, що лукавства чинить злі.
Так покинь же вболівання, кинь же смутки та жалі!»

Кличе цар гінців і каже йти в держави кожен край,
Ім велить: «Пильнуй невпинно і часу не зволікай,—
Все зроби, щоб одшукався той мандрований силай.
Де не зможеш бути — листовно там наказа надсилай».

Посланці пішли, ходили, цілий рік бродили скрізь,
Виглядали, обшукали шир долин і гірну вись,
Та ніхто його не бачив, мов сховався він кудись.
Марно змучившись, додому спохмурніло потяглись.

Повіщають: «Обходили ми простори всіх безмеж,
Не знайшли того тужливця, марно змучились од стеж,
І нема людей на світі, що його стрівали б теж.
Ми тобі не прислужились. Може, інших дій вживеш?»

Цар промовив: «Правду каже любій доні серце віще:
То нечистий дух, диявол, що, як ворог, світом рище,
Появив свою оману і жалю завдав мені ще.
Та тепер я кину смуток,— побиватися навіщо?»

Так сказав. Розваги й втіхи стали знову панувати,
Звідусіль збирались блазні, співаки та акробати.
Цар дари роздав народу, всіх покликав у палати.
Де такий іще владує цар і щедрий, і багатий?

Автанділ, у спочивальні сівши пізньої години,
Веселиться і співає, арфи звук солодкий лине.
Раптом входить, мову мовить негр, прислужник Тінатіни:
«Зве стрункіша за алое вас до себе на гостини».

Найжаданніше віщують юнаку слова оті,—
Він вдягає ліпші шати, різнобарвні й золоті,
Щоб свою троянду вперше споглядати на самоті.
Радість — люблю зустрічати, зір втопити в красоті!

Автанділ іде погордий, голови не хилить вниз —
Він побачить ту, що в нього стільки виточила сліз.
Наче блискавка, чудова краса дівочих рис,
Хоч сидить вона похмура, смуток серце їй затис.

Тінатін прекрасні перса горностаї укрит пухкий,
А чоло сповив серпанку найпрозоріший сувій.
Простромляють кожне серце стріли довгих, чорних вій,
І вгорнули шию коси, мов ланцюг блискучих змій.

З-під багряного серпанку, з-під перлового вінця
Поглядає сумно діва і вітає молодця.
Ніжно просить Автанділа сісти поруч на стільця.
Повен радощів великих, став лицем він до лица.

«Я німію, вас жажнувшись,— він сказав, схилившись долі,—
Як зустрівся з сонцем місяць — гасне він на видноколі;
Я тепер боюсь за себе, мислі всі мої в неволі.
Ви скажіть — що вас турбує, чим зцілити ваші болі?»

Почала поважно діва річ виборну і гарячу,
Мовить: «Я тебе уперше коло себе зблизька бачу,
Тож здивуєшся, почувши справу цю, мені болячу,
Та скажу тобі про хворість, що красу від неї трачу.

Ти на ловах з Ростеваном,— я тобі згадати мушу,—
Юнака зустрів чудного, що терпів скорботу дужу...
Як про нього я зачула, посмутила смутком душу,—
Розшукай його, благаю, обійди все небо й сушу.»

Хоч не змовив ти до мене досі й слова у розмові,
Але знаю: через мене ти палаєш од любові,
Градом сліз побивши щоки, серце змивши шалом крові.
Ти — любові світлий бранець, ти — в любовному закові.

І тебе служити змусять дві причини безсумнівні:
Ти, по-перше, смілий витязь. Де ще тобі є рівні?
А, по-друге, ти міджнур мій, відданий своїй царівні.
Так іди шукати левня, починай же мандри дивні!

Зробиш це — і ще міцніше я тебе любити стану,
Бо звільниш мене від муки, згониш демонську оману.
Дай моїй душі надію, як фіалку ту духмяну,
І вертай, мов лев, до мене обійнять свою кохану!

Скрізь шукай його три роки, весь цьому віддавшись ділу.
Відшукаєш — переможцем повертай розважить милу,
Не знайдеш — зустріли, значить, ви тоді нечисту силу;
Пригорнеш свою троянду не зів'ялу й не змарнілу.

Дам я клятву: як тим часом з іншим стану я у парі,
Будь то навіть сонце в плоті, що зійшло б до мене в чарі,—
Хай мене позбавлять раю, віддадуть пекельній карі,
Хай уб'є твоє кохання, хай згорю в твоїм пожарі!»

Витязь мовив: «Ти, як сонце, сяєш крізь агати-вії!
Що тобі сказати маю? Що промовити посмію?
Я чекав на смерть, натомість ти дала життя й надії.
Наче раб слухняний, рушу в мандри, в розшуки і в дії».

Витязь мовив ще: «О сонце, бога сонячне створіння,—
Ти сузір'я всі скоряєш словом владного веління.
Недостойний я такого, щедро сланого, проміння.
Милостиве сяйво світить на троянд моїх цвітіння».

Поклялися обопільно і свою ствердили віру,—
Іхні душі звеселіли, почали розмову щирю.
Серце змучене юнацьке лиш тепер зазнало миру.
З губ, як біла блискавиця, сміх блискоче потай миру.

Сіли поруч, милувались, все забувши в ці хвилини,
І очей агати стрілись, і знизались уст рубіни.
Він сказав: «На тебе глянуть — божевілля для людини.
Твій вогонь палає, серце ж попеліє від огнини».

Він пішов, нестерпні муки відчуваючи в розстанні,
Оглядавсь назад безумно, погляд кинувши останній.
Квітку щік, лиця кристали росять сльози ненастанні.
Серце з серцем поріднилось — поклялися у коханні.

Шепотів: «В розлуці рано на троянду ляже тлін.
Мов рубін, допіру саяв — став жовтіший за бурштин.
У розлуці ж довгій, дальній, що робитиму один?
Це — закон, щоб для коханки йшов коханий на загин».

Ліг на ложе,— слізьми криє він обличчя осяйне,
Плаче, хилиться, тріпоче — так тополю вітер гне;
Задрімає, в сні побачить, що кохана промайне,—
Затремтить з тяжкої муки, тужно й голосно гукне.

Став ревнивий у розлуці, людям він не довіря,—
Впали сльози на троянди, на лице багатиря.
Він прокинувся, тільки в небі змеркла ранішня зоря,—
Одягнувся і поїхав, щоб побачити царя.

До царя послав еджіба²², найвірнішого із слуг:
«До моєї мови, царю, приверни ласкаво слух—
Вся земля тобі покірна, владен меч твій, владен дух;
Хочу ж нині я понести вість про це до всіх округ.

Я піду, щоб воювати, я пройду крізь гони й гони,
Тінатін прославлю всюди, всі здолаю перепони,
Звеселю покірних, знищу непокорених загони,
Присилатиму дарунки, часто слатиму поклони».

Цар потішився цим дуже і звелів йому ректи:
«Леву личить не зрікатись воєн, бранної мети,—
Дух твій мужній вимагає сам такої тяготи.
Вирушай! Нам тяжко буде, як десь забаришся ти!»

Увійшов, вклонився витязь і сказав ось так йому:
«Цар мені хвалу надмірну переказував чому?
Може, бог мені осяє дальньої дороги тьму,—
Знов тоді я, з волі бога, ваші ноги обійму!»

Пригорнути Автанділа цар простер старечі руки —
Обіймає щиро вчитель учня, гідного науки.

Витязь встав, пішов із зали. Був цей день їм — днем розлуки.

Ростеван, сумирний, мудрий, гірко плакав од розпуки.

Витязь вирушив сміливо у незнану даль шляхів,
Їхав двадцять день, з'єднавши з млою ночі світло днів;
Вищих повелінь скрижалі всесвіт перед ним розкрив.
Тінатін згадавши, серцем він постійно пламенів.

Приїздить в своє владарство — йде назустріч люду здвиг,
І несуть йому дарунки натовпи вельмож значних;
Хто побачив Автанділа — радість сяяла для тих, —
Та, у мандри поспішавши, забаритись він не міг.

Володів він містом дужим. Між узгір був той осад,
Кам'яна, міцна твердиня проти вражих чвар і звад.
Автанділ там веселився, полював три дні підряд.
Та й покликав Шермадіна, щоб спитать його порад.

Вже раніш про Шермадіна наша повість річ вела, —
З паном раб зростав укупі, знав усі його діла,
Та не знав іще, що витязь од любовних мук пала, —
Лиш тепер йому розкрита тайна владаря була.

Витязь мовив: «Шермадіне, це мені й сказати встид, —
Ти ж бо вірником найближчим був мені багато літ,
А про те не знав нічого, що тяжкий терпів я гніт.
Нині ж з волі володарки знов мені розкрився світ!

В Тінатін я закохався, і коханням був забитий,
І з нарцисів ллялись сльози на троянд померзлі квіти.
Тільки зараз таємниці не схотів я затаїти,
Бо її слова впоїли щастям дух мій сумовитий.

Так вона мені звеліла: «Юнака, що десь ізник,
Розшукай, і як вернешся — стану я твоя навек, —
Будеш ти, ніхто інакше, — мій коханий чоловік!»
Слово це на рани серця полилось, мов справжній лік.

Я, по-перше, перед князем мушу нести службу сталу,
Бо покірність владареві личить вірному васалу,
А, по-друге, ця красуня серце визволить од палу, —
Випроби зламать не можуть мужа волю витривалу.

З всіх панів, з усіх підлеглих ми були найближчі друзі,—
Ось послухай же, благаю, радцю мій в усякій тузі:
Доки буду я блукати — будь за владаря в окрузі,
Бо твоїй лиш довіряю я і мудрості, й потузі.

Над підданцями, над військом ти правуй, твердий і чулий,
Шли таких гінців до двору, щоб почути все сягнули,
Шли дарунки їм коштовні, шли за мене їм цидули,
Щоб відсутності моєї владарі і не відчули!

Будь такий, як я, завзятий і до ловів, і до бою,
Жди мене три роки, тайну зберігаючи святою!
Як вернуся,— цвіт алое засіє ще красою,
Не вернусь,— тужи невтішно, вболівай і плач за мною.

Лиш тоді печальну звістку владареві надішліть,
Про мою пишій загигель, про мою останню мить;
Напишіть: його недоля — доля людських всіх порідь,—
І скарби роздайте бідним: срібло, золото і мідь.

Послужи іще старанніш, як буття кінчу я брєнне,—
Не забудь про мене зразу, про мое життя шалєне,
Все зроби, як я благаю, помолись тоді за мене,
Пригадай дитинство наше, по-хлєпчачи навіженє!»

Шєрмадін почув цю мову — душу гєть журба роздерла,
Із очей гарячі сльози заструмили, начє перла.
Він сказав: «Ідєш — і радість у моєму серці вмерла,
Ти не спиєшся, та нащо дав мені владарські берла?»

Чи я зможу замість тебе владувати непохитно?
Чи маєтками твоїми зможу правити пожитно?
Хай земля б мене приспала, ніж тебе пустить самітно,—
Тож візьми мене з собою мандрувати кругосвітно».

Відповів юнак: «Правдива річ моя до тебе лине:
Як блукає дєсь коханєць,— прагне він до самотини.
Бєз труда не дістаються людям цїнені перлини.
Спис нехай простромить груди віроломної людини!

Хто, крім тебе, ще оцінить пристрасть в мене забуялу?
Хто, крім тебе, може дати раду і наказ васалу?»

Зміцнюй тверджі прикордонні вражу стримати навалу.
Добрий бог — мене, можливо, не віддасть він на поталу.

Нарівні біда потрапить і одну людину, й сотні.
Оборонять сили неба — не страшні путі самотні.
Не вернись я за три роки,— вдягнеш одяги скорботні.
Дам указа, що над краєм ти владуєш від сьогодні».

ПОВІСТЬ П'ЯТДЕСЯТА

ЗДОБУТТЯ КАДЖЕТСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ТА ВИЗВОЛЕННЯ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН

Бачив я оцих звитяжців, наче сонце, осяйних,—
Сім планет стовпами сяйва вкрили кожного із них;
Таріел стрункий очолив їхній непоборний здвиг,—
Ось вони війною знищать ворогів своїх грізних.

Щоб порівнювати, в мене образ є для них один:
Так гірські річки, від зливи переповнивши свій плин,
З шумом, з ревом, з гуркотінням вириваються з тіснин,
Та вони вщухають, вливши води в нурт морських глибин.

До Фрідона й Автанділа рівних стрінуги навряд,
Та ніхто й ніде не може з Таріелом стати в ряд,
Адже сонце гасить зорі, тьмарить сяєво плеяд!
А тепер про бій прелютий поведу пісенний лад.

Втрюх три брами поділили, щоб туди в боях пройти,—
З ними рушило їх військо, триста левнів, три чоти.
Ніч примусила звитяжців в тайні засіди лягти,
На світанку ж всі з'явились, несучи свої щити.

Йшли спокійно, наче кожен був лише мандрівником;
Не відчула лиха варта, заспокоєна цілком,
І недбало придивлялась, мур обходячи кругом,
Та, наблизившись, прибулець взяв меча, вдягнув шолом.

Раптом ляснули нагайки, і пустились коні вскач.
Ось до брам вже рвуться, з міста лине лемент, зойк і плач.
Втрюх трьома шляхами ринуть, кожен — подвигів шукач.
Б'ють тривогу барабани, різко десь сурмить сурмач.

Нині звідає Каджеті гнівність божого веління:
Відхилиє грізно Кронос втішне сонячне проміння,—

Зверглось вічне коло світу, неба стьмарене склепіння.
Не вмістять поля їх трупу, сповнить світ їх голосіння!

Рик разючий Таріела всім смертельно ранить слух,
Розриває враз риштунок, крицю скровлених кольчуг.
Ринуть з трьох сторін—грозою вкривсь багровий виднокруг;
Розломивши всі три брами, ворогів разять навкруг.

Лев Фрідон із Автанділом, вдвох зустрівшись,
обіймались,—
Ворог знищений доценту, аж річки криваві лялялись.
Обдивившись бойовище, один в одного питались:
«Таріел куди подівся?» — скрізь на друга видивлялись.

Не знайшли ніде героя, хоч обігли весь окіл;
До фортечних брам вернулись,— там гірський укрили схил
Вламки лат, мечі розбиті, леза, зламані навпіл,—
Десять тисяч варти трупом впали ниць, неначе пил.

Вся сторожа у фортеці, мов недужа, полягла,—
Від кольчуг шматки лишилися, рани вкрили їх тіла,
І розкрито навстіж браму, геть розстрожену дотла;
З цих прикмет вони впізнали Таріелові діла.

Вийшли ходом в скелі вгору, де стримить грізна озія;
Там побачили,— звільнило сонце місяць вже від змія;
Він шолома зняв, а в неї коси змія веремія,
Груди до грудей припали, шию обвивала шия.

Плач, цілунки та обійми їх з'єднали в ніжній парі;
Видавалось, мов зійшлися вкупі тут Зуал з Муштарі,—
Прикрашає промінь сонця пелюстки троянди ярі.
Зникло горе, й нині радість їм далась в солодкім дарі.

Цілувалися, тілами пригорталися струнками,
І зливалися устами, мов трояндами палкими.
Таріел побачив друзів — втрьох зустрілись побратими
І вітали сонце-діву, що засяла перед ними.

Блиск на сонячнім обличчі загорівсь при їх появі,—
І вона поцілувала цих поплічників у славі,
І смиренно на подяку їм зрєкла слова ласкаві;
Почали розмову красну друзі, милі й величаві.

Прославляли Таріела за звитяги, богом дані,
Один одного вітали, і були вони ще в стані
Битись далі, не зазнавши ран тяжких на полі брані,—
Вороги втекли від левів, наче кози, наче лані.

Із трьох сот бійців сто сорок вмерло дня того страшного,—
Це Фрідона засмутило, та втішала перемога:
Після бою не лишилось в місті ворога живого.
Не злічити, скільки в здобич мали скарбу дорогого!

На верблюдах і на мулах повезли із цих країн
Купи сяйних самоцвітів і три тисячі перлин,
Все — гранчатий, добрий камінь: пишний яхонт і рубін;
Варту виставивши, сонце заховали в паланкін.

У Каджеті залишили шістдесят богатирів,
Повезли з собою сонце — сяйвом лик її горів;
Дружно рушили у дальню путь до городу Морів,
Щоб Фатьму зустріти й скласти дяку, гідно владарів.

ПОВІСТЬ П'ЯТДЕСЯТ ВОСЬМА
ВЕСІЛЛЯ ТАРИЕЛА ТА НЕСТАН-ДАРЕДЖАН

Руки царственні подружжя поєднавши, їх поволі
На престол веде цариця, садовить їх на престолі;
Укріпивши ніжне серце, у душі тамує болі,
Горе радістю змінює,— людям плакати доволі.

На царському троні сівши, Таріел, а з ним дружина
Сяють спільною красою — їх краса тепер єдина.
Чи спроможна, чи достойна їм хвалу складать людина?
Де їм рівного шукати ще Адамового сина?

Одягається цариця, сповиття знімає чорне,
Для вельмож несе убрання пишнobarвне та виборне.
Наділяє всіх і радо до свого серця горне,
Каже їм: «Забудьмо лихо, сходить щастя непоборне».

Таріел з жоною вкупі мають гідну нагороду —
Мають сім царських престолів, що віщують насолоду.
Нова радість розвіває давнє горе та незгоду,—
Той і радощів не знає, хто не знав нещастя зроду.

Ось удвох сидять. До сонця лиш вони зрівнялись гідні.
Він стає царем — і сурми, й барабани грають мідні.
Від скарбниці ключ приносять та клейноди відповідні.
«Він — наш цар!» — усі гукають, линуть вигуки побідні.

Вносять слуги два престоли для Фрідона й Автанділа —
Там вони сідають владно, величаві, як світила.
Рівних їм іще ніколи божа воля не творила!
Каже всім про пережите їх промова щира й сміла.

Починають веселитись, — гості сповнили всі зали;
Як належить їм, весілля владарі відсвяткували,
Найдорожчими речами щедро всіх обдарували;
Дар, призначений для бідних, до окремих скринь поклали.

Так цариця наказала: «Входьте, сироти і вдови!
Збагатіть їх всіх, о слуги! Розчиніть скарбони й схови!»
Роздала дари; злічити ці скарби — бракує мови.
Молодих прославте, люди, і моліте про добро ви!

Таріел сказав: «Царице, о, прости слова уперті.
Я молю: царя Рамаза ти не прирікай до смерті.
Бачив я його: він кинув лиходійництва тепер ті.
Бог всіх грішників прощає, що у каятті одверті».

Змилосердилась цариця, — «Я помилую» сказавши.
Привели царя Рамаза, він вклонився, ницьма впавши.
Та цариця одвернулась, всім співати знак подавши, —
І забулось горе, — радість тут віднині і назавше.

Купи золота і перлів, самоцвіття дорогого
Скрізь, — мов роси, що на полі грають сяйно і волого.
Кожен брав, що тільки прагнув, що душа бажала в нього;
Вартові не заважали, не спиняли анікого.

До вояцтва побратимів мовив цар в короткім слові:
«Ви — в нас гості, не соромтесь — ось дари для вас готові».
Навантаженого перлом мула дав він воякові, —
Це мав кожен. Не сказати про дарунки всі чудові.

Хто почислить, що дістали і Фрідон, і Автанділ?
Розказать про ці багатства язика не стане сил!

Що було найкраще, несла їм цариця у наділ,
Кожен нею прославлявся, як вершитель славних діл.

Всі індійці їх вважали за розрадників своїх,
«Здобули для нас ви щастя»,— всі казали так про них,
Пильно левням догоджали, як царям, в бажаннях всіх.
Як владичних, шанували та відвідували їх.

Таріел царю Рамазу дав дари, і на відхід
Так звелів: «Плати податки, як завжди платив твій рід».
Той вклонився, ниць упавши, затопивши в пил свій вид.
І пішов, і славословив визволителя від бід.

Цар індійський до служниці, до Аснат промовив сам:
«Ревно ти служила — учні так не служать вчителям.
Сьомий трон земель індійських я навек тобі віддам,
Хай він буде твій. Солодка, послужи солодким нам.

Там царюй, там одружися, давши щастя чоловіку;
Нам корися повсякчасно, службу вияви велику».
Враз до ніг його припала й цілувала: «О, без ліку
Щедрий ти, для мене ж краще будь роботою вам довіку!»

Так Аснат сказала: «Пане, не гнівися на сваволю,—
Я не кину вас, хоч всевіт ти віддай мені на долю.
Я жила промінням вашим, сонця бачила недолю,
Не розстанусь з вами, звідси йти себе не приневолю».

Таріел промовив знову: «Годі розпачу тобі!
Не забули ми, як сльози проливала ти в журбі!
Та найкращим є для тебе нас послухать, далебі,—
Взять державу, військом править, слави заживать собі».

І тоді вона скорилась: «Світ не раз мене вбивав».
Цар їй витязя стрункого, левня доброго образ,
І віддав Аснат обранцю; він дружиною їй став,
Витязь цей, хвали достойний і царських достойний прав.

Кілька день втішались вкупі наречені три брати.
Повсякчас до них з дарами люд продовжував іти.
О, які чудові коні, перли, повні красоти!
Та печаль розлуки стала Автанділів дух пекти.

Таріел збагнув одразу, що він тужить по дружині,
Мовив: «Я не розважаю вже душі твоєї нині,—
Обернув сім туг на вісім ти — о горе! в цій годині.
Що ж, розстаньмось, хоч спечалю свій бенкет я в самотині».

І Фрідон сказав: «Волю землі бачити кохані,
Та топтатиму я часто ці шляхи, сюди прослані.
Накажи мені, що хочеш — мислі всі тобі віддані,
Прагну так тебе, як прагнуть джерела у спразі лані».

Цар дав згоду: «Йди додому, заживай там супокою,
Та сюди вертайся знову, щоб зустрівся я з тобою».
Автанділу він промовив: «Як без тебе душу згою?
Що робити? Жде на лева місяць, тьмарений журбою».

Таріел чудові шуби передав у дар Ростану,
Не одну ще виніс чашу, самоцвітну, сяйвограну:
«Йди тепер, і ці дарунки віднеси від мене пану».
Автанділ сказав: «Не знаю, як без тебе жити стану!»

Нестан-Джар його дружині шовк послала та вуалі,—
Хто, крім неї, був достоїн в цім ходити сповивалі? —
Додала ще й лал чудовий — дивне сяйво грало в лалі,
Він осяював, як сонце, поночілі, темні далі.

Попрошавшись з Таріелом, Автанділ лив струмінь
слізний,—

Розпікав огонь розлуки їхніх серць криваві близни.
Окропив народ індійський слізьми всі поля вітчизни.
Автанділ казав: «Я випив світу лживого трутизни!»

Автанділ з Фрідоном вкупі кілька день верстали путь,
Та шляхи їх розійшлися, мусив кожен вбік звернуть;
Без пригоди і завади — бог стеріг його, мабуть,—
Автанділу пощастило до Аравії прибуть.

Навстріч левню йшли араби — сяйво він приніс державі,
Він своє побачив сонце — біль затих при цій появі;
Вдвох вони на троні сіли, можновладці величаві.
Бог ствердив його корону в самостійності та славі.

Трьох державців всемогутніх, трьох владик, в коханні вір-
них,
Часті зустрічі втішали в почуваннях їх сумирних;

Хто порушував закони,— меч карав тих непокірних;
Втрюх свою зміцняли владу на просторах неозірних.

Наче сніг, звівали милість на підданців, ласки гідних,
І сирит, і вдів гляділи, і збагачували бідних,
Повергали лиходіїв та підступників огидних,—
Вовк з ягням паслися вкупі у владарствах їх лагідних.

ПРИКІНЦЕВІ СТРОФИ

Наче сон нічний, кінчилась їхня повість в згоді й славі,
Вже пішли вони із світу. О часи хисткі й лукаві!
Час — це мить одна, хоч довгим він здається нам в уяві.
Так пишу я, месх незнаний, родом з селища Руставі.

Богу Грузії Давиду, сонцерівному на вроду,
Склав я віршами цю повість на забаву і догоду,—
Він поширює могутньо жах від Заходу до Сходу,
Палить підступ і дарує міць підданому народу.

Славить подвиги Давида — марні всі старання ревні!
Повість цю про край далекий, про діла й звичаї древні,
Про державців чужоземних, про пригоди їх плачевні,
Я знайшов і віршем виклав, і розради мав душевні.

Отакий цей світ несталий,— все він крутить в веремії,
А життя — лиш мить, коротша за миттевий помах вії.
Що нам те, до чого прагнем? Доля — згубниця надії,
Світом тим і цим владує, нещедротна в благодії.

Аміран Дареджанідзе мав співця — Мосе Хонелі,
Про Абдул-Месію вірші склав прославлений Шавтелі,
Безутомно Діларгета оспівав Саргіс Тмогвелі,
У сльозах про Таріела я співаю, Руставелі.

*Давид Гурамішвілі*²³

**ВИБРАНІ РОЗДІЛИ З ПОЕМИ
«ЛИХОЛІТТЯ ГРУЗІЇ»**

ЗАПРОШЕННЯ ВІД РУСЬКОГО ЦАРЯ
ДО ГРУЗИНСЬКОГО ЦАРЯ ВАХТАНГА

Буде тут про всі події
Сказано вам без омани,
Про царя Вахтанга²⁴ долю,
Гідну смутку і пошани,
Про печальні справи Картлі²⁵,
Про її криваві рани,
Потім розповім про себе,
Бранця, вкутого в кайдани.

Внук розпусний Шах-Аббаса²⁶,
Шахом був тоді Тамаз,
Схильний до розпусти й блуду,
П'янству відданий весь час —
Впившись, він не слухав навіть
Людських скарг на тьму образ:
Ось тому й закони в нього
Продавались за абаз²⁷.

Лиш пияцтво та розпусту
Він всім серцем любляв,
Розуму й чуття позбувшись
Задля цих мерзенних справ;
Зрікся подвигів вояцьких,
В лінощах розкошував
І країною своєю
Аніяк не керував.

Міг би й ще я розповісти,
Що накоїв цей тиран,—

Як афганців збаламутив,
Розлютив турецький стан,
Як на півночі Росії
Відступив на час Гилян²⁸,
Як у Картлі та Кахеті
Відібрав Кумаш-Кавган²⁹.

Так пожегом стала іскра,
Вітер — бурями в розгоні,
Аж схитнулося Метехі³⁰,
Сплюндрувалося Сіоні³¹.
Бідним бранцем Шах-Тамаз
Став Вахтанг Багратіоні —
Скривджений і бездоглядний,
Він пробув сім літ в полоні.

Був на півночі владика,
Білої Росії цар,—
Це Петро був перший, славний
Самодержець і владар.
Загострив тупі мечі він,
Кволим дав вояцький жар;
Безліч люду просять в бога
Милості для нього в дар!

Все життя своє невтомно
Він крилом вкривав Росію,
Мудрий, щедрий, справедливий,
Був народу за надію,
Власноруч трошивши спини
Ворогу і лиходію.
Він помер, та в заповітах
Він і після смерті діє.

Всі царі, що після нього
На престол зійшли в обнові,
Заповіт Петра пильнують
В кожній дії, в кожнім слові;
Якщо навіть з ним не згодні,
Все ж за ним іти готові.
Вічно не помруть в Росії
Слава і діла Петрові!

Всі царі здійснити прагнуть
Заповіт царя Петра,
Бо вони його вважають
За керунок до добра
В час мандрівок, в час походів,
В час, як торгувать пора;
Тих, хто заповіт зневажив,
Зразу царський гнів кара.

Глядачів усіх чарує
Руських військ облада й лад:
Тисяча п'ятсот солдатів,
В одностроях всі підряд,
Що крокують спільно й струнко
Разом, як один солдат,—
Зламники фортець могутніх,
Знищувачі всіх завад.

Хай господь благословляє
Пам'ять про Петра в віках!
Він схотів царю Вахтангу
Помогти в тяжких ділах —
Вдарив з моря по афганцях,
Заснував осад Солаг³².
Грянув грім над Дагестаном,
Божий гнів його розчах.

Гостра сталь мечів іранських
Стала зм'якшена й хитлива,
Втишився гучний їх голос,
Вшухла мова їх гордлива
Вдень, як клянула на персів
Бомб і куль огненна злива.
Ох, бракує сил повісти
Про всю радість цього дива!

Написав Петро Вахтангу:
«Вір мені, як батько — сину,
Вір Христові, Магомету ж
Не довірся й на хвилину!
Припади грудьми до мене,
Сбіпри об мене спину,—
Ми на ворога впадимо,
Як вогонь на соломину».

Писарі списали вправно
Цю цареві обіцянку,
Зав'язали лист, вгорнули
В золотом розшиту тканку,
Скликали гінців моторних,
Ім звелівши наостанку:
«Вам, як будете баритись,
Не побачить сяйва ранку!»

Посланці швидкі сказали:
«Ми це виконаєм, пане!»
І помчали зразу ж кіньми,
Щоб дотримать слово дане;
Вже на третій день над вечір
Загриміли барабани,
І гінці з брам Сейдабаду³³
На міські ввійшли майдани.

Присмерком, в своїх покоях
Цар сидів на самотині —
Він печалився, бо чвари
Лиха завдали країні.
Раптом хтось по сходах швидко
Вбіг до нього в тій хвилині.
Те, що цей гінець повідав,—
Цар так прагнув чути нині!

Як троянда і фіалка
Розцвітають од тепла,
Як, замерзла в сні зимовім,
Оживає знов бджола,
Як вітрець живить людину,
Що від спеки знемогла,—
Так потішити Вахтанга
Вість царя Петра змогла.

Звістку радісну почувши,
Цар, що був смутний досіль,—
Зразу став ясний, веселий,
Зник у нього в серці біль;
Розмовляти став з гінцями,
Що примчалися звідтіля,
Потім розпочав вечерю,
Щоб вкусити хліб і сіль.

Запросив всіх царедворців
Цар на учту в дружнім колі,
Почалось бенкетування,
Сум розвіювався поволі,
І під втішну гру музики
Кожен думав мимоволі,
Що крутитись вірно стало
Колесо хисткої долі.

ТУРКИ ЗАБИРАЮТЬ КАРТЛІ;
КАРТЛІЙСЬКИЙ ЦАР ВИЇЗДИТЬ ДО РОСІЇ

Сплівся з полум'ям картлійців
Кахів полумінь великий,—
Завелись вони, неначе
Над куріпкою шуліки,
Та орел тоді прокинувся,
Враз почувши їхні крики,
І кігтьми схопив куріпку,
А шулік погнав навтіки.

Здобич дружно поділити
Хіть шулік тих не зуміла,
Щоб один з'їв півкуріпки,
Другий би подзьобав крила,—
Отоді добро їх власне
Не стягла б ворожа сила!
Можете мене побити,
Як кажу я не до діла.

Здумав цар Вахтанг за ліки
Найгіркіший яд обрати:
Він заснулого султана
Вирішив потурбувати.
І послав двох будівничих,
Щоб хоч щось там збудувати —
Сина власного — Бакара,
Іесе — свого брата.

Та були вони обидва
Будівельники неправні.
Зводився в Кахеті й Картлі

Дужий мур ще в роки давні,
Та вони його зламали,
Нові ж підмурки державні
Не зуміли змурувати
Будівничі ці безславні.

Не змогли царі гнівливі
Вгамувать злобу безкраю,—
Нерозважно все чинили,
Тяму втратили з одчаю,
Перед ворогом свавільно
Розчинили брами краю.
Кахи скликали лезгинів,
А картлійці — турків зграю.

Кахетинський цар провідав,
Що з вояцтвом сераскір³⁴,
Як до меду линуть оси,
Лине до грузинських гір.
Він не міг чинити опір,
Стати їм навперекір.—
Вийшов турків зустрічати,
Запросив до себе в двір.

Увійшли в Тбілісі турки
Крізь розкриті навстіж брами.
Іесе, їх там зустрівши,
Пишними вітав словами;
Цар Вахтаг же до Росії
Втік рачинськими³⁵ шляхами.
Згодом вам розкажем далі
Про його сумне життя ми.

Цар Кахеті втік до краю,
Де живуть хевсури й пшави³⁶ —
До Тваліві³⁷ подалися
Збіглих кахів цілі лави.
Не могли в цім краї кахи
Сіять хліб собі для страви,
Тож розпродували статки,
Щоб купить питво й потрави.

Здумали й картлійці, й кахи
Скинуть з себе гніт яремний,

Почали вони змовляться,
Склали договір таємний
До горійської фортеці
Вдертись через хід підземний.
Цар Кахеті перший кинув
Знак походу — клич суремний.

Іесе почув, що в Горі
Йдуть грузинські вояки,
І повів на них з Тбілісі
Турків ладнані полки.
Стався бій; так кров точилась,
Що могли її річки
Жорна у млинах крутити,
Сповнивши всі лотоки.

Горе! Мій язик згірчавів
Од цих повістей гірких!
Військ, що тут зійшлись, вмістити
Зедавельський діл³⁸ не міг.
Спочатку вояцтво наше
Почало тіснити їх,
Але нас здолала врешті
Зрада деяких своїх.

О, страшна година! Турки
Кров людей невинних ляляли;
Трударям, попам, монахам —
Всім їм голови стинали,
У мішки й великі гарби
Втяті голови складали.
Не ховав ніхто цих бідних —
Жерли їх вовки й шакали.

ЛЕЗГИНСЬКИЙ ПОЛОН ДАВИДА ГУРАМШВІЛІ

Тяжко день отой згадати,
Тяжко й повість цю почать, —
Дуже тяжко для людини
Про свою біду казать.
Ми в гріхи погрузли. В пітьмі
Зникла сяйва благодать.

Хоч добро в руках тримали —
Мусим знов його шукать.

Переважило злочинство
На вазі добра і зла,—
Бог зневажливо відкинув
Наші добрі всі діла,
І тому рука ворожа
Так добро грузин тягла,
Що в них зник і кусень хліба,
Й солі крихітка мала.

Обернувсь, назад потікши,
Часу вірний кругобіг;
Б'є біда й Кахеті, й Картлі
Змахом крил своїх грізних
І жеруть шакали півнів,
Кинувши курей на сміх,
Щоб злетіле гайвороння
Гнало і жахало їх.

Край квітучий, велелюдний
Обернувся на руїну;
Навіть тих, хто в хащах крився,
В бран зганяли для загину.
Жах, пойнявши й мужні душі,
З бабою зрівняв мужчину,
І нікого не знайшлося,
Хто б оборонив країну.

Сам на себе лихо скликав
Цар Кахеті — Костянтин³⁹;
Зрікшись шахського халата,
Вдяг турецьку шкуру він —
Добровільний перекинчик
Сил не мав на мужній чин:
Здавшись ворогам, віддався
Кату їхньому на скін.

Все, про що кажу я, сталось
Через чвари між братами.

Лезги зайняли Кахеті,
В Картлі турки є панами;
Гори й доли багровіли
Кров'ю, що пролита нами,
І отруйно скрізь смерділи
Трупом виповнені ями.

Був колись і сам я князем,
Жив тоді в Горіс-Убані ⁴⁰,
Де дівчата-наречені
Завше в пишній одяг вбрані,—
Звідти мусив з примхи доли
Плентать далі й од Кубані...
Плачу я, і ви заплачете,
Слухачі мої слухняні!

Йдіть, послушайте цю повість,
Як мене взяли до брану!
Мусив я в біді й руїні
Землю кинути кохану
І тікати в долину Ксанську,
У місцевість Ламіскану ⁴¹,
Де в хазяйстві помагав я
Родичу — одному пану.

В пору жнив я рано-вранці
Вибрався у поле з хати,
На обід жінцям звелівши
М'ясо й сало готувати.
Не було нікого в полі,—
Ще жінці не вийшли жати,
Лезги ж на горі Іртозькій ⁴²,
Вже свої тримали чати.

На долині, в темнім гаї
Дзюркотів малий потік,—
Там і підповзали до мене
Їх п'ятнадцять чоловік.
Почепив рушницю й шаблю
Я на дубі віддалік,
А тоді, собі на лихо,
До води лицем приник.

Тут вони мене й схопили,
Потягли у путах далі,—
Через сто узгір пробравшись,
Зупинились на привалі.
Я потоки сліз горючих
Лив у розпачі й печалі,
А вони впихали в мене
Сало й юшечку з хінкалі⁴³.

Ні, не те було найтяжчим,
Що їх сало їв з розпуки,
Що я пив огидну юшку
Через люті їх спонуки,—
Тяжко те, що в бран в Осколо⁴⁴
Йшов, як раб, схрестивши руки.
Ох, чому лишився жити,
Нащо я терпів ці муки?

Притягли мене до себе,
Служником я їхнім став,
Ні питва, ні сну, ні їжі,
Ні притулку я не мав;
Як дешевим тим товаром,
Кожен мною торгував.
Я утік. Мене схопили —
Знов покари я зазнав.

Я один був: для розради
В мене не було нікого,
Не було у мене й зброї
Чи ринштунку бойового,
А були лише благання,
Ревна віра в ласку бога,—
І утік я знов, обравши
Слушний час і мить для цього.

**ДАВИДІВ ПЛАЧ ПРО ТЕ, ШО ВІН, БРАНЕЦЬ НА ЧУЖИНІ,
НЕ МІГ ТАМ УЗРИТИ ЛИК І ОБРАЗ СВОЄЇ КОХАНОЇ (БАТЬКІВЩИНИ)**

О, прекрасна, сяйнолика!
Ниво сонця і розмаю!
Не знайшов ніде я в світі
Рівного до тебе краю.

Не цурайсь,— до свого лона
Хоч мій прах прийми, благаю!
Не вкидай у тьму пекельну,
Подаруй розради раю!

Леле, ти — моя надія,
Джерело життя цілюще!
Ох, в розлуці я з тобою —
Чи до тебе знов прийду ще?
Дай мені надію, боже,
На побачення грядуще,
А на тих, хто розлучив нас,
Дай мені помститись дужче!

О, кохана, гарнолиця!
Перло ти неоціненне!
З чим зрівняти незрівнянну,
Втрачену тепер для мене?
В час, як дух мій кине тіло,—
Зжалуйсь наді мною, нене,
І хоч кліщами до себе
Притягни це тіло бренте!

Б'ють мене, катують, кажуть:
Одречись од неї ти!
Чи зречусь тебе, голубко,
Чи нап'юся блекоти?
Дай мені хоч трохи світла,
Дірку в стінці прокрути,
Щоб я міг втекти до тебе,
Щоб я міг тебе сягти!

ВТЕЧА ДАВИДА З ПОЛОНУ

Є в моєму серці цівка
З життєвого джерела —
Струмом з цівки оцієї
Річка сліз моїх текла.
Господа благав я: «Боже,
Дай мені свого посла,
Щоб я землю бузувирів
З ним пройшов без вади й зла!»

В той бік, де чекав рятунку ⁴⁵,
Помолившись, я побіг.
Серце плакало у мене,
Розпач помисли обліг,
І не відав я, чи серце
Б'ється в грудях ще моїх.
Я стогнав: «До вас, кохані,
Повернутися не зміг!»

Вдень мій шлях значило сонце,
Місяць вів мене вночі,—
Сім зірок взяв водіями
Я на північ ідучи.
Між бескеддям Дагестану
Брів надвечір я в плачі —
Тут мене й настигла буря,
Зливи гнівної ключі.

Знявся вихор, блискавиці,
Град і грім гримів без впину.
Як вдаряла блискавиця —
Очі сліпли в ту хвилину.
Не знайшов ніде я схову,
Аж боявся, що загину.
Впав я, голову запнувши
У подерту одежину.

Так лежав, і раптом серце
Змовило: «Зітри сльозу
І зведись,— у блискавицях
Щось побачиш поблизу».
Я підвівсь, і в сяйві грому
Вгледів темний грот внизу,—
Кинувся, заліз до нього
Пересидіти грозу.

Укріпивсь тоді я духом
Од надій, воскреслих знов,—
Видно, бог мене рятує,
Бо мені він дав цей схов,
Щоб мене не різав вітер,
Щоб на мене дощ не йшов.
Людя, котрі в бога вірять,
Бог дає од зла покров.

Боже, порятунок гнаним
Лиш твої діла дають,
Тільки ти нам розкриваєш
Незбагнених явищ суть.
Я лежав, стуливши очі,
Згинув би у тьмі, мабуть,
Ти ж вказав моєму серцю
Вірну, рятівничу путь.

Град минув. Я з гроту вийшов
І приніс творцю в офіру
Не ягня жертовне — тільки
Серця полум'яну віру.
Де б я взяв письмо священне
Чи знання, властиві кліру?
«Боже, порятуї», — твердив я,
Як свою молитву щирю.

ПРО ТЕ, ЯК ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ,
ЩО ВИЙШОВ З ПЕЧЕРИ,
ЗУСТРИЛИ НЕЗНАЙОМІ ЛЮДИ
І В НЬОГО З ЛЯКУ ПІДЛОМИЛИСЬ НОГИ

Тій горі, де в час негоди
Я притулок вірний мав,
Нелукавими словами
Щиросерду дяку склав,
А тоді подався далі,
І журився, і ридав,
Відживляючи сльозами
Пагінці засохлих трав.

По градин товстому шару
Йти босоніж довелось,
Але серце не тремтіло,
Острахом не пройнялось.
Не страшний вже був для мене
Хижий вовк, ведмідь чи лось,
Бо при допомозі бога
Чи злякався б я когось?

В мандрах скуштував і горя,
І оказій багатьох;
В чагарях лежав, завмерши,

Я на протязі днів трьох,
Доки в таборі поганців
Не затих переполох.
Мій живіт од голоднечі
Аж до ребер був присох.

Щоб схватись од погоні,
В хащах вилежав три дні,
Потім ще днів п'ять за їжу
Мав кислоти лиш одні;
Йшов ночами, вдень же крився
У густому бур'яні.
Одинадцять день прийшлося
Мандрувати так мені.

Хоч хлібів я джавахетських⁴⁶
І не взяв у свій похід,
Хоч вином я кахетинським
Не впивався тут, як слід,
А проте, не ївши тиждень,
Пишний мав собі обід:
Кислі грона барбарису
І глевкий, нудотний глід.

Хоч я мав сорочку цілу,
Та подер її поволі,
З лахманів своїх нужденних
Виставляв коліна голі,
Але бог на мене зглянувсь,
І з його святої волі
Всі загоїлися рани,
Вгамувалися всі болі.

День дванадцятий почався,
Як набрів я на ріку,
Стиснуту обабіч лугом.
Там, залізши в осоку,
Придививсь: на тому боці
Молотив хтось на току:
О, невже розвієш, боже,
Ти мою біду тяжку?

Раптом бачу, що до мене
На човні два хлопці іде.

Я вже наче чув їх оклик:
«Що ти робиш там, Давиде?»
Та вони назад вернулись,
Мов узрівши щось зловиде.
Скам'янів я: — все пропало!
Критись ніде, дітись ніде!

Зауважили ті хлопці,
Що я теж тремчу з тривоги,
Що від втоми й переляку
Підломились в мене ноги.
Кинувсь я од них тікати
У чагарники розлогі.
З волі бога так стражденно
Я верстав свої дороги.

ВТЕЧА З ПОЛОНУ ДО РОСІЇ

Впала ніч. Десь зникли в п'їтми
Переслідувачі злі,
Я ж, до ранку не заснувши,
Крився у туманній млі.
Вранці рушив. На поживу
Підібрав собі з землі
Кинутий кавун зів'ялий,
Огірочки два гнилі.

Кавунця брудного в річці
Захотілося помить,
Так, коли я над водою
Нахилився це зробити,—
Огірки упали в воду.
Так журився я в ту мить,
Що за них би міг, при змосі,
Сто червінців заплатить.

Попливли ці огірочки,—
Я ловив їх, не впіймав;
Женучись за ними вперто,
Мало сам в ріку не впав,
І тоді я од розпуки
Докоряти богу став:

«Нащо ти мене караєш?
Чом забрав оте, що дав?»

Благ твоїх дано зазнати
Кожному еству й тварині,—
Чом же ти мені, мій творче,
Відмовляєш в благостині?
Якщо дав мені на їжу
Ти плоди оці єдині,
Нащо ж в мене забираєш
Те, що мав уже я нині?»

Спам'ятавшись трохи, бога
Знов почав благать в печалі:
«Ти прости, ласкавий боже,
Скарги ці мої зухвалі—
Зараз буду неремстиво
Нести випроби тривалі!»
Я, від голоду знемігши,
Сил не мав рушати далі.

Так тоді собі промовив:
«Чом ти з голоду поник?
Пощенням і покаанням
Душу чистить чоловік.
Чорту в пастку потрапляє
Той, хто жить в розкошах звик,
Бо розкоші тільки гублять
Дух і плоть людську навик».

В думках отаких побожних,
Без зупинок і завад
Я ішов, і, проминувши
Кілька довгих гін підряд,
Несподівано побачив
Пречудовий, пишний сад,
Де росли, плодами вкриті,
Персики і виноград.

Крадучись, проліз я нишком
До привабливого саду,
Утолив жагу і голод,
Вдосталь з'ївши винограду,

І відчув у серці знову
Сором і тяжку досаду,
Бо посмів я, недовірок,
З богом учиняти зваду.

Я ті огірки нещасні
Мав і втратив з волі бога,
Та, голодних мук не зніши,
Скаржитись почав на нього.
Ти прости мені це, боже,
Не карай вигнанця строго,
Хоч і слід у рот мій грішний
Перцю всипати гіркого.

Винороб повинен добре
Мити посуд для вина,
Щоб усякий намул змити,
Вичистити глек до дна.
Якщо після цього гірша
Стане рідина смачна,—
Винороб мене за раду
Хай, як схоче, проклина!

Боже, піснею зроби ти
Плач, і зойк, і стогін мій
І обмий мене, неначе
Посуд для вина брудний!
З мого розуму і серця
Всяку скверну дбало змий
І прости слова гріховні
В щедрій милості своїй!

Голос мій сягнув до бога —
Він підпору й оборону
Дав мені, мандрівникові
По земель безмежних лону;
Враз почув я звук надії,
А не крик біди й прокльону,—
Дзвонять в церкві десь. До мене
Долетіли звуки дзвону.

Серце радо затремтіло,
Як почув я тихий дзвін;

Звівсь на ноги, глянув пильно
В далеч річкових долин,
І побачив біля церкви
Тлум людей — хрестився він.
Я сказав: отут на мене
Жде притулок і спочин.

Так були мені по муках
Божі чудеса явлені.
Радощі відчув я в серці,
Несподівані, шалені,—
Веселився, аж упали
Виноградні грона з жмені.
Якмерщій ввійти хотілось
Під покрівлі ті свячені.

Ще раз в далеч придивився
Я, напружуючи очі:
Що це,— чи чортячі роги,
Чи такі хустки жіночі?
Я дививсь і думав: може,
Чорт мене дурити хоче?
Краще отуди не бігти,
А схватись десь до ночі!

Я набрав плодів із саду
На дорогу, про запас,
Загорнув їх в одежину
І за пазуху натряс.
Серце знов мені казало:
«Ще пожди якийся час,
Вдень не йди туди, бо можеш
Трапити в тенета враз».

Я побрів очеретами,
Загруваючи в багні.
Хай би ворог ваш потрапив
На такі списи страшні,
Бо знялися з очерету
Цілі хмари комарні
І вони, у рот набившись,
Не дали дихнуть мені.

Скрикнув я од болю й люті —
Так мене комар допік:
«Що б не сталося, — тут не всиджу,
Звідси й звір лісний би втік!»
Я схопився й рушив бистро,
Наче званий чоловік,
До людей, що молотили
На току невіддалік.

Цих людей мій вигляд вразив,
Жаль і подив їх пройняв.
Всі вони до мене збіглись
І мене їх тлум обстав.
Під сорочкою з них кожен
Хрестика на грудях мав, —
Враз тоді, перехрестившись,
Я той хрест поцілував.

Хтось із них сказав до інших:
«Лазаре, дай хліба трохи!»⁴⁷
Добре слово «хліб» зачувши,
Я знебув свої тривоги
І всім тілом затрусився,
Затремтіли руки й ноги.
Мов зруйнована будівля,
Долі впав я від знемоги.

Руське слово «хліб» я здавна
Вже не раз, бувало, чув, —
З нього зараз і дізнався,
Що до руських сіл прибув;
Іхне слово «хліб», як радість,
Серцем всім своїм відчув.
І розпався сніп, що горем
Зв'язаний так довго був.

Як один козак тамтешній
Піклувався і дбав за мною —
Навіть батька ніжна ласка
Бути не могла такою!
Він мене притис до серця,
Цілував, зросив сльозою,
Перекладача — пховійця⁴⁸
Звідкілясь привів з собою.

Переплив човном я річку
І до церкви на майдані
Увійшов, щоб уклонитись
Перед господом в пошані;
Потім рушив до управи,
Де при всім козацькім стані
Оповів,— і хто я, й звідки,
Що робив у Ламіскані.

Треба скоротити повість —
В ній і так багато слів!
З Тереку йшов до Солагу,
Звідти в Астрахань забрів,
Далі — до Москви добрався,
Де Вахтанг з Бакаром⁴⁹ жив.
Цар прийняв мене й призначив
Старшиною зброярів.

Став я з царського наказу
Повновладцем в арсеналі.
Дай вам боже зустрічати
Великоднє свято й далі
Бучно так, як ми великдень
Святкували в царській залі,—
Тішились, складали вірші,
Любо грали на кімвалі.

Там змагатися у віршах
Мусив я з Джавахішвілі.
Ми обидва з ним не мали
Тями в віршницькому ділі.
Він був схожий на коряку,
Висохлий, худий на тілі.
Мов реп'ях, чіплявсь до нього
Вірш мій. Гнівавсь він в знесиллі.

ДАВИДОВА ПІСНЯ

З У Б І В К А

На мотив пісні: „Козак—душа правдивая“

Я, із Зубівки вертавши, жінку стрів чудову —
Бачити це гарне личко зір мій прагне знову.

Чорна родимка красила вроду чорноброву,—
Вид її мене повергнув, кинув до закову!

Я спитав: «Куди, о сонце, йдеш ти з небосхила?»
Розкажи, куди мандруєш, зоре зяєсна! —
Я тебе узрів, і серце стало, наче брила.
Окропи мене водою, вирятуї з горнила!»

Відрекла мені красуня гнівно й величаво:
«Про таке мене просити чи ти маєш право?
З солов'єм троянда — пара, не з тобою, гаво! —
Я, почувши це, заплакав, сльози лив криваво.

Знов сказала: «Йди від мене, зникни з небокраю!
Не люблю тебе, бо палко іншого кохаю,—
Значно кращого від тебе чоловіка маю».
Я, почувши це, ще тяжче заривав з одчаю.

Додала: «Про це й не згадуї, якщо прийдеш в
гості»,
Це сказавши, стала дрюком бити мене од злості,—
Я хитнувся і на землю поточився в млості,
А вона, як промінь, сяла в темній високості.

Щоб отямивсь я, схилилась і взяла за руку,
Підвела й спитала: «Нащо ти вдаєш розпуку?»
Відповів я: «Через тебе я терплю цю муку.
Серце в мене пламеніє, чуючи розлуку».

Подобрішала й сказала за якусь хвилину:
«Тут не личить вдвох сидіти, наче для спочину,—
Хтось підглядить нас, тож краще йди в свою хагину;
Потім прийдеш знов і, може, я тебе зустріну».

Я не знав, куди кохана відійшла раптово,
Залишивши після себе тільки втішне слово;
Став її рабом — і ласки прошу гарячково,
В час біди вона здоліє помогти чудово.

«Я прийду» — вона сказала, обіцяла строго,
І я жду її, і плачу, й побиваюсь вбого;
В смертну мить нема, крім неї, в мене більш нікого,—
Хай вона розкриє браму світу неземного!

Прагну я усе зробити любій на догоду,—
Серце, сповнене любові, жде її приходу;
Вірю, що вона дарує щастя й насолоду,
Хліб життя, і дар безсмертя, і цілющу воду.

Боже, дай мені зазнати з нею щасні миті!
Вроди, рівної до неї, не знайду на світі!
За любов цю в неї руки мотузком сповиті,—
Бачу мертвою кохану, груди кров'ю вкриті...

Де пішла моя кохана, до якого краю?
Втіхи, кращої від тебе, в світі цім не знаю!
Ти не в пеклі — ти на небі, на висотах раю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!

Ти не в пеклі — ти на небі, на висотах раю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!

ЗАПОВІТ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Я відкинув і свиріль, і ліру,
Стогоном кінчивши пісню щиру.
Лживий світ мене позбавив миру,—
Зрадив він, згубив мою довіру.

Всі гріхи згадав мені, блюзніру,
В корінь мій всадив свою сокиру,
Злиднями обтяжив понад міру,
Вкрав мою кохану потай миру.

Серце він вгорнув у мряку сіру,
Здер волосся, що вилось допіру,
Лик мій зморщив, наче грушку хиру,
Вибратись не дав мені із виру.

Він мені послав тяжкі недуги,
В серце вразив гостре лезо туги.
Люта смерть до мене ось підходить,
Голу шаблю, гостру косу зводить.

Люди, богу віддані душею!
Змірте гріх мій мірою своєю,

Вмерлому мені не шліть прокльону,
Пом'яніть добром в час похорону!

Ви прощення грішникові дайте
І, згадавши мертвого, не лайте!
Я ж образ ніколи вам не вдію,
Бо язик застиглий мій німіє.

Хай замовкнуть плетуни й злоріки,—
Їх не чую, зглухнувши навіки!
Вже про мене і зітханья, й крики,—
Твір свій нищить сам творець великий.

В постіль я, схрестивши руки, ляжу,
Не збираю в дальню путь поклажу,
Не беру нічого, все покину,—
Гроші, сад, баштан, майно, хатину.

Люди, вас благаю в ревнім слові,—
Ви оті три дощечки соснові
Збийте просто, без дбанья й шаноби,
Без прикрас усяких і оздоби.

Не кладіть в труну коштовні речі,
Щоб вона вам не гнітила плечі,
Не фарбуйте домовини гарно,
Щоб не зникли ваші гроші марно,—
Всі прикраси втратить домовина,
Як її засипле в ямі глина.

Ті, які мені добра бажають,
Хай про речі отакі подбають,
Що мені корисні можуть бути,
Грішну душу визволять із скрути.

Ось що є душі гріховній мило:
Служба в церкві, з ладаном кадило,
Годування й зодягання бідних,
Уникання зазіхань негідних.

Чи мені надгробний плач допоможе?
Оживити він мене не може!
Краще, ніж вдягати жалобні шати,
Про достойний спомин мій подбати.

Леле, вмру я без прощення навіть,
Піп за мною служби не відправить
І ніхто в молитві не згадає,
І ніхто в журбі не заридає!

Вмру один, бездітна сиротина,
Ні дочки не маючи, ні сина,
Що мене хоча б згадать призволив.
Так всевишній бог мене знедолив!

*Ніколом Бараташвілі*⁵⁰

МЕРАНІ

Мерані⁵¹ мій мчить без доріг, без троп і стежок мчить;
За мною, крякаючи вслід, злоокий крук летить.
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Вітри поборюй, води розтинай, злітай над кручі й скелі
кам'яні,
Несись вперед, щоб нетерплячий я прикоротив
своїх мандрівок дні!
Не крийсь від бурі, спеки і сльоти, літавцю мій,
мій коню невгамовний,
Не вболівай, що зморений, без сил поникне твій
їздець саможертвний!

Нехай навік покину рідний край, нехай покину
друзів і сім'ю,
Нехай ніколи не побачу більш солодкомовну
дівчину свою,
Де стріну ніч, хай там і розсвіте, хай там,
як рідну, пригорну землицю,
Лише зіркам, супутникам своїм, повім душі моєї таємницю.

Хай жар любові й зойк душі пірнуть в морську глибіню,
Нехай поглине їх краса і шал твоїх стремлінь.
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Хай не знайду між предківських могил в землі вітчизни
скову я собі,

Хай та, яку я серцем покохав, на мене сліз не
зронить у журбі.
Мені могилу буде рити крук між трав колючих,
у пустельнім полі,
І порох, збитий вихором рвучким, мої кістки
вкриватиме поволі.
І замість сліз коханої роса впаде з небес на
груди мертвяка,
І пролунає в похоронний час не плач рідні, а
клекіт коршака.
Мерані мій, неси мене вперед, за грані долі мчи
в прекраснім шалі!
Якщо і досі долі не скоривсь, то вершник твій
не скориться й надалі!

Хай, гнаний долею, я вмру, самотній мандрівник,
Але її разючу сталь я зневажати звик.
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!
Так, ці пориви гордої душі безплідно й марно
в світі не минуть.
Мерані мій, лишиться на землі протоптана
тобою, трудна путь,
І після мене послідовник мій вже легше пройде
ці тяжкі дороги
І, не жакнувшись, пронесе його крізь чорну долю
огир прудконогий.

Мерані мій мчить без доріг, без троп і стежок мчить;
За мною, крякаючи вслід, злоокий крук летить,
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

1842

ДУМИ НА БЕРЕЗІ КУРИ

Сумно йду на берег річки, щоб думки розвіять,
Тут знайду собі притулок спочивать і мріять,
Тут, в траву упавши, серце слізьми заспокою,
Тут все тугою сповито, встелено журбою;
Лиш Кура повільні хвилі котить і гуркоче
І блакить небес на хвилях відблиском тріпоче.

Чую я, на руку спершись, шемрання невинне,
І мій погляд ген далеко, за край неба лине.
Хто збагне, Куро, твій шепіт, гомін твій чудесний?
Ти — часів одвічний свідок, свідок безсловесний!..

Чом мені в цю мить здалося, що життя людини —
Марнота марнот всіляка, суєта і кпини?

Чим є світ оцей миттєвий, існування наше,
Як не келих неналитий, не бездонна чаша?

Хто хоч раз єдиний вситив серце невиситиме?

Хто, своїх бажань досягши, вдоволився ними?

Навіть владарі несхитні, славних царств владики,

Що над все на світі дужчі, пишні і великі,

Що в руках у них і слава, й всемогуття бранне,

Ревно скаржаться і кажуть: «Час коли ж настане,

Щоб здобув я й ту країну?» — та й ідуть походом

В бій за землю, хоч землею самі стануть згодом.

Навіть добрий цар — чи має він відраду й спокій?

Все життя його: турбота, подвиг, труд високий.

Він піклується невтомно, щоб, як батько гідний,

Якнайкраще пильнувати люд і край свій рідний,

Щоб майбутні покоління і часи майбутні

Не кляли його наймення за діла непутні...

Та колись цей світ повинен теж дійти до краю,

Хто ж тоді про них розкаже, хто про них згадає?

Але ми людьми звемося, цього світу діти,

Тож вслухаймось в голос батька і скоряймося світу!

Той — нікчема, хто, живий ще, на мерця подібний,

Хто живе на світі, світу слугувать не здібний.

МОГИЛА ЦАРЯ ІРАКЛІЯ⁵²

Схилюсь на коліна, о царю, я перед твоєю труною,
Ім'я твоє слізьми омию, посивілий в битвах герою!
Ах, чом же святій твоїй тіні не можна вернути життя,
Щоб Картлі нову ти побачив, своє найдорожче дитя!

Схилюсь перед словом пророчим царського твого заповіту,
Яким напутив перед смертю ти Картлі, жадобою вкриту.
Так! Царственний помисел світлий здійснився тепер

назавжди,

І ми, твої діти, вкушаєм його смаковиті плоди.

Вертають сини твої рідні, недолею гнані по світу,
Приносять з собою вітчизні і вісті відрадні, й освіту.
Душа мандрівців полум'яних, що повна любові й снаги,
Горінням своїм розтопила суворі північні сніги.

Вертаються діти додому з коштовним і добрим насінням —
Багатий врожай з нього буде під неба гарячим промінням...
Колись владувала тут шабля грузинського войовника,
Тепер же керує правилом незбройна і мирна рука!

Вже серцеві Грузії годі Каспійським тривожитись морем,
Вже миру її не турбує воно гуркотінням суворим,
І хвилями Чорного моря не ворог запеклий пливе,
А наші брати припливають до нас на спіткання нове.

Хай буде і мир, і пошана, о царю, святій твоїй тіні!
Ти духом своїм надихаєш Іверії⁵³ давні твердині.
Премудрість твого заповіту відчула грузинська земля,
І, складену з сліз всенародних, гробницю твою прославля.

*Акакій Церетелі*⁵⁴

ІМЕРЕТИНСЬКА КОЛИСКОВА

Спи, малий мужицький синку, спи, моя забаво!
Хилиш сонно ти голівку, тиху й кучеряву,
До грудей своєї неньки припадаєш мляво.
Спи, мій синку, іав-нана, іав-нанінао!⁵⁵

Каже мати: — Мій коханий, радосте єдина!
Рученятами голубиш ти мої коліна.
Я побачу ще, як з тебе виросте людина,
Як батьків недоля рабська зміниться для сина!

Зірка в тебе інша! Людське ти здобудеш право!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Вірю я, що інша доля богом тобі дана,—
Будь одважний, працьовитий, уникай обману,
Щоб не плакала за тебе матінка кохана.
Зрозумій, що ти не маєш над собою пана!

Не лякайся! Тобі я правду мовлю величаво.
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Путь твоя лягає, любий, вільна та широка,
І тебе не подолає панська лють жорстока.
Хай посліпнуть очі ката, злого кровосмока!
Бог спасе тебе від горя, від лихого ока.

Чи тобі приємно слухать, що кажу ласкаво?
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Поруч з сином можновладця сядеш ти у школі,—
Доклади ж, прошу я, синку, всіх зусиль та волі,
Щоб від панського нащадка не відстав поволі,
Щоб довів, що син селянський — кращий в їхнім колі.

Ти братів своїх врятуєш, змучених криваво!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Урядовці нас мордують, нами володіють,
Нас ні слухать, ні балакать з нами не воліють:
Женучи на працю, лають, люто скаженіють,
Та вони тебе, мій синку, лаять не посміють!

Годі зносити образи! Де ти, наша славо?
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Мій маленький соловейку, мій трояндний цвіту!
Пильно слухай коліскову пісню сумовиту,
Скоро вже діждусь на неї я твого одвіту,—
Ти прокинешся, пізнаєш гіркість цього світу.

Ти пізнаєш, як дурити може світ лукаво!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Травень 1864 р.

СВІТЛЯК

Чом, світилко мій — світляк,
Ти легиш повільно так?
Вабить і томить мене
Крил твоїх мигтючий знак.

Тихе сяєво твоє
Не для мене промінь лле...
Хочу я, щоб був моїм,
Та чужим ти скарбом є.

Бджоли, п'явиці малі,
Шовкопряди-мотилі —
Кращий ти мені за них,
Хоч з них користь є землі.

П'явка — лікар для голів;
Злий, а хижий поготів:
Як голодний — любить кров,
Як насититься — сп'янів.

Геть же п'явиць прожени —
Серце висмокчуть вони.
Світлячку мій, тільки ти
Сяєш нам із далини.

Мед і віск ми від бджоли
Датком золотим взяли,
Та її жало нас б'є
Труйним кінчиком стріли.

Ні, нащо мені бджола
І метка її стріла?
Нам не шкодить, сяє нам
Іскра світляка мала.

Шовкопряд шовкову нить
Тихо в'є, щоб одяг шить,
Та безглуздо сам себе
Прагне коконом здушить.

Ні, нащо вони мені,
Самогубці навісні?
Чи на них змінюю я
Іскри світляка ясні?

О, Світлано, — мій світляк!
Де летиш повільно так?
Вірний тільки я тобі,
Бо підманить інший всяк.

Хочу я тебе сягти,
Та чужим належиш ти!
Я тебе не бачу й вдень,
Ім же — сяєш з темноти.

Не страшись, не бійсь мене!
Хай твій промінь не мине
І моєї сторони,
Серце втішивши смутне.

Я страждать не хочу знов,
Я кохання не зборов,
І лише в труні забудь
Зможу я твою любов...

Ти, Світлано,— мій світляк,
Пролітаєш звільна так!
Вабить і томить мене
Крил твоїх мигтучий знак.

31 червня 1871 р.

ПІСНЯ МАТЕРІ

Дев'ять місяців носила
Я тебе в своєму тілі,
У стражданнях породила
І зростила у знесиллі.

Ти це знай, дитя кохане,
І не будеш дивуватись,
Що ніхто з жінок не стане
Так любить, як рідна мати.

Батька змінять на дружину,
Буде й для вдови заміна,
Тільки матір в домовину
Забере любов до сина.

Мисль її летить до нього,
І для нього серце б'ється.
Ради сина дорогого
Все віддасть і не здригнеться.

З дня, як ти пішов із дому,
Від турботи серце ниє:
Леле! Хто ж твою утому,
Голод, спрагу й біль розвіє?

Може; у боях поляже
Син мій, зраний стрілою,—

Ран його не перев'яже
Рідна матір після бою.

Може, виклювали круки
В тебе очі журні й тьмяні,
І без владаря з розпуки
Заіржав твій кіннь-мерані?

Може, десь гніздо пташине
Вже твоїм волоссям слане?
Хай же матір птахом стане
І, як птах, до тебе злине!

1875

РОБІТНИЦТВУ

Робітництво! Прославляю
Ваші руки, потом змиті!
Вся земля — це ложе ваше,
Ваш покров — з небес блакиті.

Мучить голод вас і холод,
Спека вас огнем спалила,
Та ніколи не хиталась
Ваша міць і ваша сила.

Розум ваш, ясний і чистий,—
Він збагнув, що не подоба
Трудареві бути в рабстві,
Мов уярмлена худоба.

Ви не скаржитеєь безсило,
Ви ховаєте страждання,
Ви не хочете від інших
Чути марні вболівання.

Виявляє силу духу
Ця гордливість величава,
Слава справжньої людини,
Мужніх душ достойна слава.

Так!.. Надія твердо радить:
«Будьте поки що терплячі,
Та, коли усі відчують
Спільні прагнення гарячі,

.
.
. *
.

Не втрачайте ви надії,
Що путі торує в світі
Робітництво! Прославляю
Ваші руки, потом змиті!

27 квітня 1880 р.

* Царська цензура заборонила друкувати строфи, позначені крапками. Їх і досі ще не розшукано і не відновлено. (*Лірим. ред.*)

Симон Чіковані

З ПОЕМИ «ПІСНЯ ПРО ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ»

ПЕРЕД ПОРТРЕТОМ ГУРАМІШВІЛІ

Ти, наче лелич сумовитий,
Над книгою в журбі стоїш,—
Дощами й грозами омитий,
Життевим вихором прибитий,
Вже крил не зводиш, як раніш.

Був бранцем ти в краях чужинських,
Зазнав потали, горя й сліз,
І вігер лихоліть грузинських
На Україну аж приніс.
І в українські темні ночі
Ти засвітив огонь душі,
Зачувши, як перо шепоче:
Біду вітчизни опиши!

Думки про Грузію горіли
У тьмі ночей, як жар свічі.
І книгу, писану вночі,
Живлющі сльози обігріли,—
В душі гриміли і кипіли
Гарячих слів жаркі ключі.

В уяві світлій і бездонній
Зринали тіні давніх днів—
Плакучі верби Тіріпоні⁶⁶,
Плачі грузинських матерів
І дні неволі, що прожив
Ти в дагестанському полоні.

Мандрівцю по шляху земнім!
До тебе думкою я лину,
Твоїх страждань страшні глибини
Не змірю словом я своїм,
Не зважу сліз тяжкі краплини,
Натхненням зроджені гірким!

Ти книгу заросив сльозами,
Омріяв кожен свій рядок.
Ось до твоїх я сторінок
Торкаюсь бережно руками,
І чую голос твій і крок,
Пронесений до нас віками,
І чую зойк твоїх думок,
Що зливсь, як хмарка, з небесами.

Я всі місця ті перейшов,
Де ти верстав путі стемнілі,—
Тебе оплакав би я знов,
Ридав би на твоїй могилі,
Коли б навіки не минув
Час лихоліть, пора зловісна.
Свободи й щастя досягнув
Твій край — вождя ясна вітчизна.

ПЕРШИЙ ДРУГ

Це він тобі притулок дав,
Зродив у серці цвіт надії
І хлібом братньої Росії
Тебе гостинно частував.

Кінчилось вештання одчайне,—
Ти дружній дім благословив,
І в хлібі руському вкусив
Зерно братерства життедайне.

Під кривлями російських хат
Ти друзів стрів палких і вірних,
Бо син степів є друг і брат
Для сина обширів нагірних.

Це він тобі і хліб, і мир
Приніс, щедротний в благодії,
Щоб ти шумів в степах Росії,
Як вітер карталінських гір.

Обидва ви біди зазнали,
Одне ярмо гнітило вас,
І обітницю дружби склали
Обидва ви на вічний час.

Ти братів хліб, здобутий в праці,
На все життя запам'ятав;
Як промінь сонця в сірій мряці,
Його ти піснею вславляв.

Цю пісню про братерство й згоду
Проніс в безсмертя мандрівник,—
І ось вона звучить навік
У серці вдячного народу.

Чуття, яке зерном жило
В цій пісні, світлій і прозорій,
Тепер велично роззвїло
Під сонцем, що зійшло над Горі.

ПРО НЬОГО ТИ СПІВАВ

Ти справжню руську стрів людину,—
Це був трудар, не раб царя.
Він під ярмом, як ти, гнув спину,
Могутню спину трударя.

Ти сина руського народу,
Грузинський левню мій, зустрів,
І він живу цілющу воду
В пугар твого серця влив.

Він дав тобі свій хліб з пшениці,
Віддав свій скарб, своє майно;
Здалась вода з його криниці
Тобі солодка, як вино.

Ти відпочив і далі рушив,
І пил вкривав твоє взуття,
Та дружба зогривала душу,
Сіяла зіркою життя.

Ти з трударем Росії стрівся,
Що теж пізнав страждання глиб,—
З тобою хлібом він ділився
І це був перший братній хліб.

Він полегшив твій шлях страждений,
Теплом братерства обігрів,
І пробудив твій спів натхнений,
Незмовклий у в'язниці спів.

В МОСКВІ

Ти збіг на гору й вражено зітхнув:
Перед тобою майоріло місто.
Колючий сніг з лиця ти втер порвисто
І мисль бентежну, мов крило, згорнув.
Морозний ранок грав у блискотінні
Узорних бань на безлічі церков,
Кремлівські мури простеляли тіні,—
За ними ти притулок свій знайшов.

Доми, сповиті в снігові запони,
Хрести, церкви — від них аж сліпнув зір.
Відлунював недільним дзвоном шир,
І з дзвонами перегукались дзвони.
Як білий мох, м'які сніги оці!
Твій шлях кінчився. Дні надходять гожі.
Строкаті сани, на кубельця схожі,
Летять і лунко дзвонять бубонці.

Дахи будинків клуботяться димом,
І тереми в морозній мріють млі.
Мандрівника оточують незримо
Ліси його далекої землі.
Пливе над містом мідне брязкотіння,
То задзвенів лункий кремлівський дзвін,
Збудив луну в грузинським серці він
І на устах збудив благословіння.

Надії в серці воскресаютъ знов —
Приборкує старі жалі прибулець.
Вслухаючись у шум московських улиць,
Ти з пагорба до міста увійшов.
Минувши Кремль та Іверську каплицю,
Тамуючи душі ясний порив,
Пройшов крізь всю прославлену столицю
І в дім Вахтанга радісно вступив.

ОСТАННІЙ ДЕНЬ

Він пісню ніжну викохав, як птицю,
Він змерз, віддавши їй тепло своє.
Він чує: смерть ввіходить у світлицю
І, пільмою шелеснувши, стає.

Здалось Давиду, мовби ніч лягає.
На ліжку сіно — наче кам'яне.
Ось, може, півень скоро заспіває
І досвіток настане, й ніч мине.

Узгір'я й сад він бачить в лихоманці,
До яблунь марно тягнеться рука.
Не дотягтись! Надходить смерть уранці.
Щоб вгамувать в труні мандрівника.

Згасаючи, мигтять свічки свячені.
Він зціпив зуби. Смертна мить іде.
Душа витає в хмарах Зедазені⁵⁷ —
Він зводиться, він в далеч побреде.

Але хмарина застеляє очі,
Темніє житло, вбоге і пусте.
На дворі жорно клопітно скрегоче,
На дворі пишно яблуня цвіте.

Давид вмирає, та душа в тривозі:
«Чи не розгубить спадкоємець мій,
Вертаючи до Картлі, по дорозі
Мої чуття, мій досвід життєвий?»

О, будь уважний до душі моєї,—
В купелі сліз очистив я її,

Нехай вітчизна з книги оцієї
Дізнається, що я зберіг для неї,
І вислухає спогади мої!»

Він майже все зробив, що хтів зробити:
Робив, страждав, боровся і співав,
І римою думки в снопи зв'язав,
І зміг життя з мечем в руці прожити.

Втихає серця джерело чудове.
Давид помер. Тужить за ним, братове!

ТРИ ГОЛОСИ

Хрущі гудуть між верховіть рясних,
Встеляють землю надвечірні тіні,
Промчав раптовий вітер по долині
І на могилі, мов козак, приліг.

А ти вслухався, як дзвенять навкруг
Пісні Росії й українські співи,
І дзвоном їхнім сповнився твій слух,
І пробудився дар співця чутливий.

Ти звуки ці, високий їх політ,
Їх грім, мов гуркіт скреснутої криги,
Вловив і вклав в рядки своєї книги,
Зогрітої натхненням зрілих літ.

Російський спів, могутній і орлиний,
Ти з голосами рідними зливав
І милозвучну пісню України
З грузинською душею поєднав.

Ти їх сплітав у пісню триєдину,
Щоб в ній тризвучне почуття жило,
Яке б зміцняло змучену людину,
В шуканнях щастя світочем було.

Почув ти справді клич життя живого,
Незборні крила в книзі розпустив
І з дужим шумом вітру степового
Дзвенючий шум гірських потоків злив.

Три голоси ти поєднав і згодив,
І в їх вогонь своє перо вмочав.
Твій спів, натхненний співом трьох народів,
Братерство їхнє вперше оспівав.

САД

Давид вирощав сад.

Давид Гурамішвілі.

До батьківщини ти звертаєш очі,
І руки схудлі простягаєш ти.
Від холоднечі, темряви й сльоти
Душа зболіла й змучена тріпоче.

Вогненнокрилий, ти в потоці сліз
Співав хвалу далекій батьківщині,
На Україну вірш свій переніс.
Грузинський сад зростив на Україні.

В саду плекав ти дерево пісень,
Зібрав багато золотого плоду.
І ці плоди своїх жарких натхнень
Великий садівничий дав народу.

Ти соком серця власного живив
Насіння, в Картлі зібране тобою,
І рідний край твій сад благословив,
Де цвіт кропився кров'ю, як росою.

На деревах співучий стигнув плід,
Не зов'явав троянди цвіт нетлінний.
При вході в сад ти, мандрівець незмінний,
Стояв, народу вказуючи вхід.

Хоч ти згинавсь од злої хуртовини,
Як гнеться куш од зимових хурдель,
Але твій сад, мов гордий корабель,—
Крізь бурі літ поплив до батьківщини.

Розкішний сад нам шелестить листьми,
Плодами сяє, пахощами віє.
Твоє життя в цім саді пламеніє,
Твою десницю прославляєм ми.

ДАВИД ГУРАМІШВІЛІ ШУКАЄ ЛАДУ
Й ГОЛОСУ ДЛЯ ПІСНІ

На тебе кликав я у тишині нічній,
І з книги пролунав до мене голос твій.

Ти з піль життя збирав в'язки пісень розквітлих,
На тисячі ладів своїм пером співав.
Твої книжки — це сад, що повен звуків світлих,
Ти горе Грузії в ці звуки вримував.

Стозвучним гомоном твій сад лунає дзвінко,
Гудінням тихим бджіл і шумом верховіть;
До сонця кожен вірш, як соняшник, стримить,
Несеться крик зозуль із кожної сторінки.

З троянд пісенних строф злітає соловей,—
Палкими віршами він непокоїть душу,
А мудрий садівник стоїть біля дверей
І чути нам усім його свиріль пастушу.

Співання солов'я дзюркоче, як струмок,—
Ясніє в нас душа від цих живляючих звуків.
Що крукам тут робить? Творець не пустить круків,
Їх злого крякання в співучий свій рядок.

Але співець в журбі вирощував той сад,
В печалі й тузі жив поміж людей журливих
І слухав їх пісень, вчуваючи в цих співах
З піснями Грузії єдиний, спільний лад.

І сам він заспівав, та мусив пролувати
Цей спів без слухача, без відповіді — клич,
Бо хто з людей навкруг тоді міг розібрати
Печального співця незрозумілу річ?

Коли ж зустрінеться він з слухачем чутливим,
Що в сад його ввійде і слухатиме він,
Як пісня Грузії звучить у лад один
З піснями руськими і з українським співом?

Його зве дівчина, до Зубівки⁵⁸ йдучи,
І квітку кидає, й сміється таємниче;

Його до себе знов каспійський вітер кличе,
Хурделя степова зове його вночі,

А серце все-таки могутньо пориває
Туди до Грузії, до дальніх гір, туди...
До нього в гості йде душа Сковороди
І дружньо вкупі з ним хвалу землі співає.

Він, з Україною зримований навек,
Могутніми крильми шумить, мов шум діброви.
Як бджіла до вуликів, зібрав цей мандрівник
Слова своїх пісень братерства і любові.

ПРИПИСКА ДО ПОЕМИ

*Я принесу тобі келих,
Налитий з потоку безсмертя.*

Д. Гурамішвілі.

Коли б ти узрів нашу даль величаву
І сяйво, що встало з горійських садів,
І землю, барвисту та пишну, мов паву,—
О як би співав ти і як би радів!

Ти б дружбу, яку прославляв Руставелі,
В любові братерських народів одчув,
Ти слухав би співи Росії веселі
І в Зубівці пісню Арагви почув.

Ти б сонце побачив з узгір Зедазені,
До себе ти скликав би вірші свої
І змовив їм: «Витріть ви сльози стражденні!
Любов'ю втішають нас рідні краї.

Ми в серці народному знов оживаєм,
Нас живить безсмертя невпинний потік,—
Так сяйте ж плодами, зростаєте врожаєм
І падайте зерном добрим на тік!

Серця України й Росії навіки
З'єдналися з серцем грузинських братів.
Як спільники вірні, як друзі великі,
Ми ділимо хліб перемог і трудів».

Карло Каладзе

ПІСНІ З-НАД ДНІПРА

ХІБА ДАЛЕКО ДНІПРОВІ БЕРЕГИ?

Неначе й далеко Дніпра береги,
Ген-ген за степами, горами, полями,—
Неначе й далеко Дніпра береги,
Та швидко майнули узгір'я під нами,
Вершин моїх рідних сліпучі сніги.
Над степом старим, над новими садами
Лечу я,— і сяє земля навкруги.

Неначе й далеко Дніпра береги...

Та ось уже світяться хвилі Дніпрові
Рожевим світінням ясної пори;
Я бачу Дніпро в його славі військовій,
Товариша вірного Волги й Кури.
Пливу пароплавом у далі ранкові
До Канівської пам'ятної гори.

Дорожній знайомиць наш, боцман смуглявий,
Всміхаючись дружньо, підходить сюди.
Блищать і шумлять за бортом пароплава,
Як лезом розсічені, шрами води,
Мов шляху воєнного блиск величавий,
Мов бесіди нашої світлі сліди...
І раптом проказує боцман смуглявий,
Замислено дивлячись в даль, як завжди:
— Могли десь героя ви нашого бачить...
Щоб нам пояснити неточні слова,
Точнішого виразу він ужива:

— Я вас про Бакрадзе розпитую, значить.

І думка у мене відразу сплива:

— Я знаю, де з ним ви здружились, моряче,—
Навік поріднила вас путь бойова.

Дніпра береги і далекі неначе...

Ми в полі зустрілись, як давні знайомі.

Схвильовано й радо нам руку потряс

Старий хлібороб, всій країні відомий.

Він згадував спільників дальніх не раз:

— Як друг мій з прополкою впорався в «Шромі»?

Як в нього ростуть евкаліпти при домі?..

Питанням одним я проймався ввесь час:

— Чи берег Дніпра так далеко від нас?

Кобзар награв на бринливій бандурі

Минувшини думи, гучні й запальні;

У відповідь їм звучно дзвонить пандурі⁵⁹,

Лунають співців незабутніх пісні,—

Вони, непоборні, крізь хмари та бурі

Уже провіщали світанки ясні.

Прикуті до скелі Кавказу герої

Могутнє натхнення дали кобзарю;

Грузинський пандурі в час п'їтьми лихої

Прославив над зубівським шляхом зорю.

Ось так двох народів співці два чудові

Знайшли у минулому спільні шляхи.

Тепер наша спільність — ключ слави й снаги

Геройських боїв і трудів на будові.

Неначе й далеко Дніпра береги,—

Хіба не близькі береги ці Дніпрові?

КВІТИ НА РУІНАХ

*В Києві на руїнах Хрещатика
посаджено квіти.*

То не очі, сльозами обтяжені,

Задивились на нас звідусіль,

То не іскри пожарів незгашені

Закрутили вогненну метіль,

То не кров тут струмками розлитими
Червоніє й горить,— то не кров,
То червоними, пишними квітами
Застелились руїни будов.

Вітерцем бистрокрилим схвильовані,
Посміхаються квіти мені,
Хоч над ними будинки зруйновані
Ще мовчазно стримлять в вишині.

Знаю я: ці руїни відродяться,
Пережитого зникне і слід.
Над Дніпром горде місто підводиться
В риштуванні великих робіт.

Ні, не довго ще зяяти ранами
Почорнілим, згорілим домам!
Пелюстками, устами духмяними
Квітники вже всміхаються нам.

Так поранений воїн всміхається,
Переможець в тяжкому бою,—
Він бадьоро в майбутність вдивляється,
В світлосяйну майбутність свою.

ПІСНЯ БУДІВНИКІВ

Будівникам Києва і Тбілісі.

Під небом Тбілісі доми гордовиті
Зростають, грузинським узором укриті,—
І в Києві теж, після бур, після битв,
Новітні будівлі сягають блакиті.

Над містом гримить трудове гуркотіння,
І зводяться стіни, й лягає склепіння,
І, вгору піднісшись, сталава рука
Кладе на підмурки гранчасте каміння.

Ми чуємо співи, ми чуємо кличі,—
Співають, мов птиці якісь чарівничі,
Стрибаючи по риштуваннях стрімких,
Веселі й завзяті майстри-будівничі.

Із міста до міста їх кличі несуться:
— Хай дружно і спільно пісні наші ллються!
У дружній роботі, у спільнім труді
Майбутнього стіни несхитно зведуться!

Серця наші в дружбі могутній злилися,
І повняться сяйвом несхмарені висі,
І нашого сонця проміння ясне
Нам сяє у Києві, сяє й в Тбілісі.

Під небом Тбілісі доми гордовиті
Зростають, грузинським узором укриті,—
І в Києві теж, після бур, після битв,
Новітні будівлі сягають блакиті.

НАД МОГИЛОЮ ГУРАМІШВІЛІ

*Я в ніч пішов,
Та знову засіяв.
Д. Гурамішвілі.*

Ні осяйного пасма гір,
Ні світла рідної оселі,
Ні відгомону серць близьких,
Ні грому звергнутої скелі,

Ні друзів давніх, ні рідні,
Ні пестошів грайливих сина,
Лише стареча тишина
І півсотлітня самотина.

Хто тут збагне його чуття,
Проказані в грузинським слові?
Хто, посміхаючись, привіт
Складе старому воякові?

Мов хмара, зметена з небес,
Вітрами кинута за обрій,
Забутий він, самітний він,
Колишній воявник хоробрий.

І тільки книга зберегла
Незмовлені думки людини,—

Зі смертю гордий спір її,
Її любов до батьківщини.

Вглядався пильно в далеч ти,
Та тьма повисла над простором.
Вітчизну, як своє життя,
Хотів ти охопити зором.

Про неї мріючи в журбі,
До неї линучи думками,
З очей сліпих ти сльози лив,
І стали сльози ті словами.

Але на присмерку життя
Відчув ти в вирішні години,
Що стала матір'ю тобі
Земля священна України.

І ти відчув, що не помреш
Якимсь відлюдником журливим,
Бо пісню Грузії збратав
З любимим українським співом.

І ти відчув, що в тебе є
Твоя земля, твоя садиба,
Де ти знайшов свої пісні,
І свій спочин, і кусень хліба.

Ти прагнув Україну знать,
Її весну веселу⁶⁰ славить,
Над виром українських рік
Млини грузинські мріяв ставить.

Замовкнув на землі твій крок,
Та не пішов ти з України,—
І в спів її, і в клич її
Вслухався чуйно з домовини.

Віків грядущих далечінь
Ти зором пронизав поривно...
І в дні війни почули ми,
Як серце в тебе б'ється гнівно.

Коли цю землю потрясли
Ворожі бомби знавіснілі,—
Од зненавиди затрусивсь
Розгніваний Гурамшвілі.

Коли ж од ворогів навів
Звільнили ми цю землю милу,—
Принесли радісні вінки
Ми на Давидову могилу.

В серцях людей твої пісні
Вогнем палають благородним.
Ти в ніч пішов, але тепер
Сіяєш торжеством народним!

ДАВИТІАНІ

Орлині крила гордо розгортає
Крилата книга — твір Гурамшвілі.
Я, посланець од Грузії, читаю
Слова Давида на його могилі.

Навколо мене двадцять тисяч люду
Заповнили весь діл до круговида,
І я, стаївши хвилювання серця,
Читаю їм палкі слова Давида.

Сюди прийшли ці люди щиросерді,
Давидові близькі односельчани,
Щоб на труну грузинського поета
Вінки покласти, як дарунки шани.

Шикуються ряди машин колгоспних,
Прикрашених для видатного свята.
Несуть духмяні оберемки квітів
В квітчастий одяг убрані дівчата.

І вершники на скакунах добірних
Виструнчуються гордовито й строго,—
Вони складають особливу шану
Труні поета-воїна старого.

Живі слова народу я читаю,
Хоч цим словам вже двісті літ минуло.
О ні! Не книгу я розкрив Давида,—
Його я серце розкриваю чуло.

І раптом звучна українська пісня
У відповідь на вірші ці злетіла.
Ні, не ржавіє, у віках не гасне
Любові й дружби життєдайна сила!

У спогадах спливають знов дороги,
Якими брів, не знаючи спочину,
Сумний вигнанець з рідної оселі,
Що нині тут прийшов на батьківщину.

Він в'язнем був, та не скорявся кату,
Він бранцем був, та не поник в кормизі;
Свого життя пориви волелюбні
Він розповів, як вірникові, книзі.

О ні! Не книгу я розкрив Давида,—
Його я серце розкриваю чуло,
Живі слова читаючи народу,
Хоч цим словам вже двісті літ минуло.

НА ЗУБІВСЬКІЙ ДОРОЗІ

*Як із Зубівки ішов я,
Дівчину зустрів я.*

Д. Гурамівілі.

Де зубівські дороги простяглись,
Де сам Давид верстав свій шлях колись
І де живуть згадки про нього нині,—
Я вас зустрів, і ваші очі сині
На мене тихо й лагідно звелись.

Де давній шлях на Зубівку лежав,
Зашелестів ваш вишитий рукав
І ваші очі глянули волого.
Отак колись грузина ще одного
Жіночий погляд тут причарував.

Я теж чуття переступлю межу
І вам, не криючись, захоплено скажу:
— О, дівчино, полтавко смугловида!
Ви — справжній образ радості Давида.
Я вас, як сяйво, в серці збережу!

Ні, я не гнаний горем мандрівник,
Що з батьківщини рідної утік,—
Ми з вами маєм батьківщину спільну,
Могутню й світлу, радісну і вільну,
Де людське щастя стверджено навік.

Дивлюсь з любов'ю в далеч степову,—
Єдиним серцем з вами я живу,
Єдину маєм і мету, і вдачу,
Хоча і тут очима серця бачу
Я рідних гір корону снігову.

Ходім, красуне, аж до хмар злетім,
Уклонимось узгір'ям золотим
І там, на їхнім пишнobarвнім лоні,
Оселимось укупі над Ріоні,
І щастя увійде у наш просторий дім!

Свою святиню — цих степів брокат,
І променисті очі білих хат,
І синій сад над пругом небосхла,
І вітряка тонкі, мигтливі крила,
І зубівських пісень високий лад,—

В своєму серці ви збережете
Отак, як я узгір'я золоте
Тут згадую й до нього серцем лину.
Ми з вами спільну маєм батьківщину
І славимо ім'я її святе!

Сандро Шаншіашвілі

КАХЕТИНЬСЬКА НАРЕЧЕНА

Увійшла в барвистих шатах до осяяного саду,—
Хтось її грудей торкнувся, наче грона винограду.
І вона тріпоче й мліє, на любовну жде розраду,
Роздає дари солодкі, чарівничу лле принаду.

Ждеш її, до неї линеш, мариш спраглою душею,
І вона, тебе зустрівши, втішить ласкою своєю
В час, коли згасає сонце й промінь в'яне над землею
І роса вечірня пада на схолонулу лілею.—

Уведуть в квітучу вежу наречену чорноброву,
Трон поставлять і розкішно, як осінніх днів обнову,
Заплетуть вгорі над нею з грон гірлянду пурпурову
І шербет зіллють з нектаром в річку пахощів чудову.

Скоро вступить наречений в це пристанище дівоче! —
Рот, немов гранат достиглий, тайним трепетом тріпоче,
Щоки пристрасно пашіють. «Хто зірве мене?» — шепоче,
І в очах, мов грона, чорних, хіть пожадлива мигоче.

Вже вино кипить янтарне, вже шумує, сяйвогранне.
Блазень наш, мов цап, стрибає, суне скрізь обличчя п'яне,
В'ється коло молоді, то зачепить, то погляне,
То одну підхопить дівку, то до іншої пристане.

Він бурдюк в руці тримає — добре випив з кимсь у парі.
— Нареченого чекають. Гей, співайте, сазандарі!..⁶

Вносять роги, точать вина — час кружляти повній чарі,—
На заріз бика виводять і овець женуть в отарі.

Щоб прибрати стіл, з комори скатертини кращі взято,
На багатті смажать м'ясо і хлібів печуть багато,
Починається надвечір урочисте й пишне свято:
Молодий до молодої вступить бучно і завзято.

Сподівання бур незнаних, дивних ігрищ мучить жінку,
І вона фату скидає, шовком виткану хустинку.
Б'ють в долоні. Блазень з нею йде, танцюючи лезгинку.
— Поспішай же, наречений! Не спізнйся й на хвилинку!

Навкруги троянди квітнуть, пахнуть росяні їх брості.
Засмутилась наречена, серце ние в темній млості.
Де коханий? О, без нього нащо шум цей, учта й гості?
Зник юнак її весінній, наче сонце в високості.

Цілувала, сьайні очі, віддала любов єдину,
Та сьогодні інший мусить стати в неї за дружину,
Бо коханий кинув любу на журбу і самотину...
Йде весільний поїзд. Треба привітати вином гостину,

Треба перед нареченим нахилитися в поклоні,
Килими гостям послати жовті, сині і червоні,
Щоб сідали, щоб гуляли, ріг затиснувши в долоні,
Щоб лунала пісня дзвінко у застольнім передзвоні.

Один одному співати всі, сп'янівши, заважають,
Темаду за зле свавілля з місця чільного скидають,
Скрізь п'яніють, скрізь гуляють, спорожнілий ріг жбур-
ляють,
Чару, вимашену жиром, трунком сповнену, хиляють.

Вбрались в дим рожевий гори. Час надходити світанню!
І, розсипавшись росюю, йде туман над Алазанню.
Гості сплять; лиш дехто чує, чару випивши останню,
Як заграла ніжна скрипка спів саарі — пісню ранню.

Змовкли всі. На славу ранку лине скрипки голос смілий,
Несучи у далеч мрії. Тільки блазень, геть сп'янілий,
Став, до дерева припавши, перевтомлений, безсилий,
І в його нещасне серце входить розпач темнокрилий.

Плаче він, лице сховавши у долоні похололі,
Непомітно вболіває, ронить сльози марні й кволі.
Чом ридає п'яний блазень? Про які він знає болі?
Нащо скаржиться самотно? Нащо стогне мимоволі?

Таємницю молодії, тільки блазневі відому,
Він замкнув на віки вічні в серці бідному своїому.
Знає він, що втіх не буде у житті її гіркому.
І сопілка блазня грає про осінній сум і втому.

1914

ПЕРСТЕНЬ РУСТАВЕЛІ

I

Зрікся відрод цьогосвітніх
Шога, співець сяйнолиций.
Туга за ним — у народі.
Жаль — у палатах цариці.
З дня, як прийняв він чернецтво,
Днів проминуло чимало.
Смуток сповинув Тамару ⁶²,
Журним життя її стало.
Зблякли на прапорі барви.—
Серце не зблякло в цариці.
Що вона в серці ховає,
Думи які й таємниці?
Спогад про Шесту узори
В серці смутному виводить.
Марно Тамара чекає,—
Він не іде, не приходить.
Може, замовкнувши нині,
Мертвий десь спить в домовині?

II

Ген за горою, за морем
Звів монастир свої стіни.

Тужно простерся там Шота
В закутку темнім хатини.
Ревно на грудях старечих
Перстень якийсь він ховає,—
Вийме його, поцілує,
Ніжно на палець вдягає,
Ні, він не може в могилу
Персня з собою забрати!
Краще послушнику-хлопцю
Пам'ятку цю передати!
Каже він: «Хист мій таїться,
Як в талісмані, в цім дарі.
Я віддаю тобі перстень,
Щоб повернув ти Тамарі.
Скарб, що дістав од народу,
Я не візьму до могили,—
Іншим поетам лишаю
Дар піснетворчої сили;
Хто його власником буде,—
Шану безсмертну здобуде».

III

Юний послушник з дарунком
В Грузію рушив охоче.
Сплющив тоді Руставелі
Смертю потьмарені очі.
Швидко юнак переходить
Гори, ліси, оболоні;
Ось вже на кручу він вийшов,
Бачить струміння Ріоні.
Путь через Ліхські узгір'я
Стелеться в лісі густому.
Змучений путтю мандрівець
Терпить пропасницю й втому.
Хворого хлопця селяни
В хату ведуть відпочити;
Збіглись ворожки до нього,
Важно ідуть ворожбити.
Все він верзе в маячінні,
Тільки про перстень — ні звуку.
Може, він вмере, не поклавши

Персня в Тамарину руку?
Довго метався в нестямі,
Врешті втомився і згаснув.
Гірко оплакали люди
Смерть юнака передчасну.
В кого ж лишився той перстень,
Дар незрівнянного Шоти?
Хто розшукати зуміє
Перстень, захований доти?

Прагнім же цього клейноду
Всі ми, поети народу!

1927



З УЗБЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

Алішер Навої

УРИВКИ З ПОЕМИ «ФАРХАД І ШІРІН»⁶³

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД БИВСЯ ЗІ ЗМІЕМ

Звільнив вітрець од диму ночі світ,
Звела скарбниця ранку срібний щит,

З печери ночі сонце ізійшло,
Мов з пащі змія огняне жало.

Тоді Фархад, потоки сліз ллючи,
Омився весь в цім чистому ключі

І став усі поради мудреця
Виконувати ревно до кінця:

Лицем сумирно до землі приник
І господу молився мандрівник,

Благаючи, щоб дав ласкавий бог
Зазнати врешті щастя перемог,

А після, впавши батькові до ніг,
Просив його, щоб батько допоміг,

Щоб захист він йому в молитві дав,
Благословення сину в битві дав.

Роздер хақан⁶⁴ від горя шати враз
І весь нарід почав ридати враз.

Фархад прощення від царя благав,—
Не від царя! — від всіх вояцьких лав.

Так заридали і війська, і шах,
Що гук ішов луною в небесах.

Як цар зірок, царевич став ясний,
Його скакун — немов небесний змії;

Так бойовою зброєю уктив
Він стан стрункий, що й сонця блиск затьмив.

Поклавсь на божу оборону він,
Погнав коня навстріч дракону він,

А хан, узрівши, що рушає син,
Пішов за ним з вояцтвом навздогін.

І ось Фархад відчув з страшних ознак,
Що в лігво змія мчить його румак:

Долина чорна, як густа смола,
Як пітьма ночі, перед ним лягла.

Як день розлуки, як одвічна тьма,
Як смертний час, була вона німа.—

Це степ, мов світ розлуки і жалів,
Од подиху зміїного чорнів.

У попелі зашпортувався кінь,
Бо попів вкрив пустельну далечінь,—

Від куряви цієї чорним став
Гнідий скакун, коли до змія мчав.

Смердючий вітер овівав цей край,—
Від цього вітру пеклом став би рай.

Він вибивав людей з останніх сил,
Аж падав дехто із коня у пил;

Та міцно зціпив зуби шахзаде
І ляком серце не поиняв тверде.

Коли печеря змія віддалік
Вже завиднілась,— він звернув в цей бік.

Як змії почув ворожий дух людей,—
Ударило списом житло смертей.

І виповз грізно із печері змії,
Немов біда, що шле небес борвій.

Як полум'я пекельне — гнів його,
Як дим пекельний — кожен звив його;

Він, дихаючи, вивергав огні
Й палили землю іскри ці страшні;

Він подихом розпаленим своїм
Видмухував густий ядучий дим,

Який вгортав, мов хмара, небозвід.
А іскри — наче блискавиці бід.

Печера — повна диму і жару,
Неначе змії був надрами гори,—

І, справді, як гора, здимався він,
Хоч, як потім, весь хвилювався він.

Сам — як гора, а голова — як дзюб,—
Ним камінь бить страховище могло б,—

А очі так горіли в голові,
Немов фонтани з нафти вогневі,

А ніздрі, наче труби, він розкрив,
Як від труби для нафтових огнів!

Коли вогонь пускав із пащі він,
Осяював пожаром хащі він;

Горою лиха зводив тулуб свій,
А кожна лапа в нього — теж, як змії.

Кігтями смерті лапи він простер,
Роздряпуючи сім небесних сфер;

Криві, як серп, стирчали кігті враз,
А кожен серп твердий був, як алмаз.

Був сірим гад, несамовитий весь,
Ще й чорними крапками вкритий весь.

Свій хвіст підносив понад скелі гад,
І бив ним міцно по пустелі гад.

Аж курява підносилась сторчма,
Блакить небес зчорнивши, як сурма⁶⁵.

Так виповзав, як привид згуби, змій.
І кровожерні шкірив зуби змій,

І вогнедишну пащу роззявляв,
Коли з печери грізно виповзав.

І от побачив він Фархада тут,
І гнів пойняв страшного гада тут.

Він кинувся, відчувши дику злість,
Як змій небес, що людські душі їсть;

Мов браму горя, пащу чорну враз
Розкрив, немов пекельне горно, враз.

І з пащі стало полум'я текти,
Щоб їжу сперше добре попекти,—

Тоді її, запечену шматком,
Зміїне горло проковтне цілком.

Царевича він з'їв би на присмак,
А потім зжер би й інших всіх отак.

Але царевич не боявсь вогню,
Бо салом він змастив свою броню.

Коли вогонь відразу не спалив
Сміливця — змій відчув ще більший гнів;

Розкривши пащу, скочив би й розчах,
Але царевич, скрикнувши: «Аллах!»

Схопив свій райдугоподібний лук
І взяв стрілу, немов списа, до рук,

І в пащу змія так пустив стрілу,
Що й Марс⁶⁶ йому цілунком склав хвалу.

Звиваючись, став одступати гад,
Але стріляв в оцю мету Фархад.

Хоч лють зміїна і страшна була,
Та лютою була й змія-стріла:

Вона його терзала на шматки,
Як смажені баранячі кишки.

Розводив змії вогонь собі для страв,
Та сам од стріл на цім вогні згорав.

Отак у рани втерли сіль йому
І слались муки звідусіль йому,—

Тож, втративши для борюкання міць,
Він похитнувся і схилився ниць.

А витязь вчвал пустив свого коня
І налетів на нього кавманья,

І був таким удар його меча,
Як блискавка, що в камінь гір влуча.

Коли він звів свій блискавичний меч,
То враз кінчив цей герць незвичний меч.

Відправивши в печеру небуття
Оцього змія, що труїв життя,

Він до печері змія на коні
Помчав повз брили й звали кам'яні,

Коли ж добравсь туди, де жив той змії,
То там на рівній брилі кам'яній

Побачив напис, цей чудесний карб,
Що провіщав, як розшукати скарб:

«О ти, який збентежив небосхил,
Кому дав бог могутності і сил,—

Якщо ти змія лютого заб'єш,
І схований в печері скарб знайдеш,

То будеш годен нагороди ти,
Отож візьмеш оці клейноди ти.

Печера змія, де він жив і щез,
Є круглою, неначе круг небес,—

Коли звитяжцем ти ввійдеш сюди,
То враз її середину знайди:

Закопано великий там агат,—
За сто батманів⁶⁷ тяжчий він стократ;

Круг нього землю розкопай мечем,
А потім камінь зруш своїм плечем;

Коли камінну пересунеш грань,—
Ввійди туди й на велич бога глянь».

Фархад, відчувши істину цих слів,
Все так зробив, як напис повелів:

Він перешкоди славно поборов
І незліченний скарб тоді знайшов.—

Його не зміг би полічити повік
І небозводу вічного скарбник.

Багато тисяч глеків золотих
Сам Ферідун⁶⁸ в тім сховищі беріг,—

І самоцвіти, й золото, й срібло
Насипано до глеків тих було,

А в сховищі, аж на самому дні,
Високий склеп виднівся в глибині;

Під склепом цим стояв коштовний трон,
Укритий шовком дорогих запон.

Там меч висів, що весь блищав, як жар,
Що гострий був, неначе Зуль-Фікар⁶⁹,

А поруч з ним на шовк та оксамит
Покладений ясний, як сонце, щит.

Написано було на ньому так:
«Хто має щастя царственного знак,

Хто подвигом своїм здивує світ,
Отой здобуде меч оцей і щит.

Хай щит почепить він собі на стан,
А меч затисне, як всевладний пан,

І хоч би сотні дівів йшли на бій,
Він знищить їх у величі своїй,

Бо щит такий звияжцеві дано,
Де найсвятіше боже імено.

Сам Сулейман⁷⁰ в літа минулі ті
Накреслив, як на персні, на щиті.

І це щиту чудесну міць дало,
Щоб силу дівів, їхню лють і зло

Розвіював, як військо враже, він,
Лиш імено святе покаже він.

Тоді втрачають рештки сил вони,
І падають, як чорний пил, вони.

Є пресвяте наймення й на мечі,
Йому могуття й гострість даючи,

І через це в мечі такий є чар,
Що, як боець ним нанесе удар,

То безневиний, добрий чоловік
Не матиме від нього ран повік,

Але злочинця розсіче навпіл,
Повергши злого Ахрімана⁷¹ в пил».

Коли знайшов царевич ці дари,
То звів в молитві руки догори,

Припав цілунком до щита й меча,
І меч схопив, і щит звів до плеча,

І, знову сівши на коня, помчав
Туди, де хан з вояцтвом пробував.

Коли зі змієм боротьба ішла,
Світ вкрився пилом, чорним, як смола.

Від цього пилу мліли вояки,
А хто лишивсь — не міг віддалеки

Розглянути, як там точився бій,
Хто переможець: чи Фархад, чи змії,

Та раптом він з'явивсь перед людьми,
Мов Іскандер, що йде із краю тьми,—

Скричав од щастя хан і Мульк-Ара,
Шаліла з щастя вся земля стара.

Бо красень вийшов цілий із біди
І врятувавсь од змія назавжди.

Не знав хакан, що згинув змії навек,
Що й слід від нього на землі вже зник,

Коли ж дізнався, як пройшла напасть,
Сказав, що й душу синові віддасть.

І весь народ, про це дізнавшись теж,
Хвалив його і прославляв без меж.

Як мускусом повіяв вітер з гір,
Очистивши від куряви простір,

То східне сонце прояснилось враз
І тіло змія завиднілось враз,

І залелів навколо краєвид,
І видним став до лігва змія хід.

Туди, до входу, рушив з сином шах,
Був кров'ю змія весь залитий шлях.

Здобутий скарб дістав од сина цар,
Щоб він його роздав вояцтву в дар.

З захопленням дізнався також він
Про два клейноди, що знайшов там син,

І він збагнув з відкритих таємниць,
Що дар цей більший від усіх скарбниць.

Хоч цар зі змія вбитого радів,
Але з тих двох невиданих дарів

Радів ще більше й про печаль забув —
Адже тепер найкращий скарб здобув.

Він війську йти на гору наказав,
Бо степ потік червоний заливав,—

Там весело спинились на постій,
Радіючи, що не жахав їх змій.

Забити змія! — радісний це труд,
І радісно втішать дарами люд!

Розвіявши свій перед змієм ляк,
Радів з дарів одержаних вояк.

Коли ж в руці Фархада — сонця спис,
Сяйнувши лезом, нахилився вниз

І кров'ю змія-чорної гори
Залив весь світ вечірньої пори,

То й небо вкрилось кров'ю від зорі,
Кров на землі відбивши угорі.

Хакан, прикрасивши шатро утіх,
На учту скликав вояків своїх.

Цю учту, де втішалась ханська рать,
З небесним садом можна лиш зрівнять,—

Червонобарвне, як дракона кров,
На ній вино пили під час розмов.

Підчаший, друже! Лий мені сповна,
Як кров зміїна, темного вина.

Бо я, п'ючи, звільнюся від журби
І людям теж роздам свої скарби!

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД ЗАБИВ АХРІМАНА
І ДІСТАВ ПЕРСТЕНЬ ТА ПЕЧАТКУ СОЛОМОНА

Час в мускус ночі всипав камфари
І пролилося сяйво дня згори,

І перстень свій небесний Соломон
Явив землі, розвіюючи сон.

Тоді Фархад зібрався знов на бій —
Він міцно стиснув меч свій бойовий,

На шию щит вчепив, як амулет,
І вирушив на подвиги вперед;

Своїм конем, могутнім, наче дів,
В долину Ахрімана полетів.

Хакан до неба знов зітхання слав,
Аж чорний порох до небес вставав;

Стис душу в нього перед дівом жах,
І не радів з життя свого шах.

Боявся він у далеч вирушать,
Налякана рушала й ханська рать.

Фархад вперед помчав, щоб до мети
Хутчій, коня прискоривши, сягти,

І бачило вояцтво в далині
Лиш обриси Фархада неясні,

Бо кінь сміливця бистро в далеч біг,
На півгодини обігнавши їх.

Отак скавав на самотині він,
Мчав безупинно по пустині він,

І враз з'явилися хащі перед ним,
Що опис їх безумством здався б всім.

Не хащі це, а неозорий сад,
Що Ахріманив оточив осад.

У хащах тих багато трав росло,
Аж в небеса встромляючи стебло,

А дерева старезні звідтіля
За небозвід підносили гілля.

З їх вигляду пробуджувався ляк.
Було чудним і листя їх гілляк.—

Як дзеркало чаклунства, ці листи
Могли людину з розуму звести.

Жили там діви на шпелях гори,
Вітри ж отам — диявольські вітри.

Там кожен звір — це кровожерний дів,
Що вигляд свій змінити хитро вмів;

А шум води тамтешніх бистрих рік
Був, як шайтанів дикий рев і крик,

І визирали камені з води,
Немов голів одрубаних ряди.

Як склеп небес мінливий, на ріці
Здimalися й мінились пухирці,

А хвилі там — як трунок чаклуна,
Що пристрасті і розум поглина.

З гілок розлогих, наче небеса,
Там листя, чаром сповнене, звиса.

Отут би всяк звичайний чоловік
Став навіженним з остраху навик!

Дупляві дерева чорніли в млі,
І жив шайтан у кожному дуплі;

Сухий сучок стирчав, як дива ріг,—
З дороги збитись і мудрець тут міг,

Бо порох вкриє рятівничу путь,
Бо сотні троп на манівці зведуть!

Хай був би це й тямущий мандрівник,
Не вибрався б із пущі мандрівник!

Тут кожен звір страшним шайтаном був,
Крик звіра зводом і обманом був.

Шакал так журно скиглив там, немов
Ридав над тим, хто в ліс цей увійшов.

До людських ніг чіпляючись, реп'ях
Немов казав: «Ти обминай цей шлях!»

Зухвала гілка, ляснувши крізь тьму,
Людей хапала раптом за чалму,—

Ні, це не гілка біла край доріг,
Це демон бився, вистромивши ріг.

Спів птиць звучав, як горя й смутку спів,
Який оплакував мандрівників;

Ронили хмари журно перли тут,
Жаліючи людей, що вмерли тут.

Та й вітер ще з кінця в кінець ревів,
Немов шалений див-самець ревів.

Трава гостріша тут від жал була,—
О ні! — гостріша за кинджал була.

Порвистий вітер хилитав гіллям,
Мов знак давав: «Не йди цим шляхом сам».

Чинари, звівши руки верховіть,
Благали: «Гей! Вертайтеся! Не йдіть!»

Та, в ласку божу вірячи, Фархад
Погнав коня крізь цей жахливий сад;

Він мчав і пильно поглядав навкруг.
І ось відкрився поміж хащів луг,—

На зелені троянди там цвіли,
Та це троянди розпачу були.

Коли проїхав лугом він отим,
Замрів високий замок перед ним;

Він бога пері й дивів пом'янув
І впрост до замку скакуна звернув.

Зачувши тупіт, кровожерний див,
Щоб знать, що сталось,— голову підвів.

Як Ахріман побачив верхівця,
Що безтурботно їхав до двірця,

То догадавсь, що дивів нищить він,
Що розумом всіх перевищить він.

Цю зірку щастя вгледівши, не зміг
Дів стримати свій громозвучний сміх;

На нього він, як хмара люті, впав,
Увесь в огні, увесь в отруті, впав.

У нього з тіла сипались вогні,
Що сятимуть в Страшного Суду дні;

З його гукань сад світу затремтів,
Потріскавшись, палац небес гудів.

На тілі в нього кожен волосок —
Як гострий спис, як змій, як кровосмок.

Коли котився в нього з тіла піт,
То з краплі поту див з'являвсь на світ.

Як ніч жалю,— такий він темний був;
Як Судний день,— такий буремний був.

В руці затисши величезний кий,
Як мінарет, довжезний і прямий,

До нього цілу скелю прив'язав,
А мінарет, як держално, тримав.

Над головою звівши кий оцей,
Що розвалив би і Альбурз, мов глей!

Він зброєю змахнув своєю враз —
Так рине вітер на лілею враз.

Гукнув він: «Гей, гультяю марний тий!
Якого лиха зважився прийти?»

Адже, в оці ступивши чагарі,
Лев губить лапу, тигр — всі пазурі!

Тут ангела задушить труйна мла,
Тут спалюються крила у орла.

Чому, шалений, ти сюди прийшов?
Безумна думка ввійшла тобі у кров!»

Гукнувши безліч ще таких проклять,
Він кия звів, щоб череп розламати,

Але царевич щит підставив свій
І розрубав мечем разючим кий,

На дива впала скеля з булави,
Не розваливши мало голови.

Аж Ахріман, відчувши дужчий гнів,
Крутнувся й знов до замку полетів.

Він витягнув ще тяжчий кий звідтіль,
Вернувся він ще більше злий звідтіль.

І кия звів, щоб зміряти удар,
Та випередив демона владар —

Він так звитяжно булаву розсік,
Що й в небесах прославився навек.

Коли загрожують він діву став,
То Ахріман шалений з гніву став —

Він, заревівши, кинувсь в бік узгір,
Мов чорна хмара, що вкриває шир.

І потягнув, всю гору на плечі,
Повітрям, наче вихор, летючи;

Немов гроза, наринув, щоб умить
Камінний дощ на юнака звалить.

Фархад назустріч виставив калкан⁷², —
Ні, не калкан! — фортеці дужий стан!

Коли злий дух, шугнувши в висоті,
Святе ім'я побачив на щиті,

То перед божим іменем знеміг
І втратив силу рук своїх і ніг.

Він впав з повітря, й вдарився об твердь,
І там побачив, як надходить смерть;

Сказав: «Камінням вбить хвалився я,
Та об каміння сам розбився я».

Фархад побачив, що рушій узгір —
Цей Ахріман, прелютий, наче звір —

Внизу, здригаючись од мук, лежить,
Не мігши звести ніг і рук, лежить.

Тоді він хутко вгору меч підніс,
Погнав коня на нього, наче біс,

І голову його зрубав з плеча
Ударом блискавичного меча.

А потім він велично, як Рустем⁷³,
До замку діва полетів конем

І, скакуна припнувши до воріт,
Ступив туди, де був до замку вхід.

Всередину він гордо увійшов,
Піднісши меч, що з дивів точить кров.

Який це замок! Світ поміж світів!
Тут небо змерхло б, світ же — поготів!

Видніються палати різні тут,
На них висять замки залізні тут,—

Замки міцні, немов загати, скрізь,
І замкнуто на них палати скрізь.

Написано було на залах тих,
Які скарби заховано до них.

Читаючи ці написи, Фархад
Проходив повз палати всі підряд,

І раптом він — о леле! — у стіні
Побачив двері ще якісь чудні.

Вони блищать од золотих прикрас,
На них такий написано наказ:

«Не легко буде вхід розкрити цей —
Жахнись і краще не торкайся дверей».

В душі того, хто Ахрімана вбив,
Свідомість зникла від чудних цих слів —

Замок на дверях міцно він потряс
І вдерся, двері розстроцивши враз.

Такий там зал побачив шахзаде,
Якого світ не бачив ще ніде.

І чистою була кімната ця,
Немов людей незаздрісних серця.

Він дивував з краси й пишноти стін
І враз лампаду яхонтову він

Побачив там, почеплену вгорі,
Яка світилась, наче блиск зорі.

Немов Юпітер, сяяла вона,
Як східний світоч, гарна й осяйна.

Він зняв її, глянувши хутчій,
Побачив перстень Сулеймана в ній.

Такий от напис на лампаді був:
«Тому, хто перстень цей би роздобув,

З наказу долі прочитать дано
Накреслене на персні імено.

Тож зможе, вільний від біди й страхіть,
Він Іскандерів талісман розкрить».

Фархад до лоба перстень притулив,
І цілував, і господа хвалив,

І, проказавши низку молитов,
Пішов звідтіля, щоб військо стріти знов.

Продершись через хащі, шахзаде
Побачив військо, злякане й бліде:

Жахнувшись Ахріманової мсти,
Тремтіли, мов осикові листи;

Проте, узрівши витязя живим,
Притомність знову повернулась їм.

Китайський хан, коли вернув назад
Щасливо син,— зрадів сам, як Фархад.

Що став єдиним витязем доби,
Звитязцем, гідним шани і хвальби!

Очоливши вояцтво, знову він
Повів вперед, крізь хащі, свій загін.

Вони, покірні слову пана, йшли,
Не боячись вже Ахрімана, йшли;

І вивів їх на світлий луг Фархад,
Луг життєдайний, мов Іремський⁷⁴ сад.

Він біля замку військо зупинив,
Величні двері в замок розчинив

І вкупі з батьком й радником старим
Вступили втрюх у дивовижний дім.

Він дав їм скарб, розкривши в замку схов,
І розповів, як перстень там знайшов,

І знов вернулась радість їм ясна,
Й вони звеліли принести вина.

І знов на учту вояки зійшлись,
Як сходились бенкетувать колись.

Коли меч сонця взяв небес Рустем
І дива білого розсік мечем,

Тоді дихання дива чорний дим
Зробив весь світ похмурим і смутним.

Але часу дозвілля й насолод
Не закінчив, гуляючи, народ.

Вино з піал точив на бенкет цей
Рожеволикий чашник для гостей,—

Як череп Ахрімана, піали
Вином густим налиті вщерть були.

* * *

Підчаший, дай для мене немалу —
Як череп Ахрімана — піалу,

Щоб з тої чаші в мене дух сп'янів
І духа пристрастей мені скорив.

Після цих пригод Фархад вирушає разом з батьком на розшуки Шірін. Вони плывуть морем. Буря розбиває корабель, на якому плыв Фархад. Хан вертається додому, гадаючи, що син його загинув. Проте Фархад, вчепившись за уламок розбитого корабля, рятується.

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД ВРЯТУВАВСЯ ПІСЛЯ МОРСЬКОЇ ПРИГОДИ

Той чоловік, що корабель цей звів,
Так про морську пригоду оповів:

Коли терзали море лютя і біль
І йшло по ньому гнівне військо хвиль,

Той човен, де перебував Фархад,
Розбився від небесних чвар і звад.

І геть пірнув у моря глибину,
Йому лишивши дошку лиш одну;

Й за дошкою поплив цією він,—
Простився з тілом і з душею він,

Бо тіло стало, наче дошка та,
Душа ж уже проходила в уста.

Як човен вечору розбивсь об шир
І в море неба впало перло зір,

Забрала буря з неба сіті хвиль,
І змовкли птиці розмаїті хвиль,—

Тоді ту дошку шлях туди пригнав,
Де Іємен з Таїфом межував.

Отож дано Фархадові було
Цю утлу дошку мати за житло.

Житлом душі є дошка тіла так,
Та в тілі цім нема душі ознак!

В цей час якийсь великий корабель
Путь в Іємен шукав між хвиль і скель,

Було купців заморських кілька там,
Які везли перлини й інший крам.

Помітивши, що дошка ген пливе
І що на ній створіння є живе,

Вони послали моряків туди,
Щоб вийняли людину цю з води.

І що ж вони побачили? Юнак
Тут перед ними витягся й заляк,—

Він, втративши від злиднів силу й міць,
Лежав, як труп, на дошці горілиць.

Знайшли, його оглянувши, купці,
Що дише він, що кров ще є в лиці,—

Потішила ознака їх така,
Й вони втягли на судно юнака.

Коли йому дали понюхать щось —
Розкрились очі, тіло підвелось;

Тоді наляли в рот пиття йому,
І повернуло це життя йому.

Він звівся, сів і запитав: що з ним? —
Всі розмовляли з юнаком оцим,

Оповіли, що сталося, де і як,
Тоді ж спитали: звідки цей юнак?

Він відповів: «Купцями ми були,
Що в Іємен з Китаю попливли.

Втопила буря наші кораблі —
Все згинуло, що мали взагалі.

Мені лишилась дошка лиш одна,
Щоб не пірнути до морського дна.

Вчепився якимось я на дощці тій,
Тоді ж відразу втратив розум свій;

На мить отямлюсь, знов у сон впаду —
Так спив до краю муку та біду.

Коли мене погнало в ці краї,
Тоді вже вмерли всі чуття мої:

Не знав, куди й на що мене несло...
Та це минуло, наче й не було!

Не бачив змоги врятуватись я,
І став з життям уже прощатись я,

Коли ж тепер повз мене смерть пройшла,
То тільки ваша ласка допомгла.

І скільки б я не думав — все дарма! —
У мене сил віддячити вам нема;

Як проживу і тисячу я літ,
Не знаю, чи віддячу вам як слід.

Я — чужоземець, хворий, голий я,
Приречений на смерть був, кволий я,—

Коли допоможуть у такій біді,
Чим людям цим віддячити тоді?

Рабом я вашим став тепер навик,
Та все життя ще буду ваш боржник!»

Люд, чуючи, що він їм оповів,
Замилувався з красномовних слів,

Побачив велич царственну в очах
І розсипання перлів у словах.

Його відразу покохали всі
І слугами для нього стали всі,

Несли йому багато всяких страв,
Щоб кволе тіло він своє зміцняв.

Так проминали мандрування дні,
Коли одного дня удалині

З'явились раптом — звідки не візьмись! —
У шерг ставши, човники якісь.

Підняв народ, човни узрівши, крик,
Аж залунало в морі віддалік.

Видимо, так жажнули їх човни,
Що з друзями прощалися вони.

Найбільше ж мисль їх мучила тяжка
Про те, що жде в майбутнім юнака.

Фархад у них здивовано спитав:
«Чому такий одчай запанував?»

Вони ж йому: «Не знаєш ти, мабуть,
Що на човнах, які отам пливуть,

Сидять пірати, місць тутешніх жаж, —
Багато їх тут бродить по морях.

Десь здивавши один-два кораблі,
Вони летять на нього звіддалі

І кидають на корабель тоді
Глек з нафтою, яка горить в воді.

Так підпаливши судно цим вогнем,
Вирізують на судні люд мечем,

Щоб потім вільно грабувать вантаж —
Це справа їх, завжди одна і та ж.

Безпечна путь лягає трохи вбік,
Та нас сюди загнав морський потік.

Хто ж заблука до цієї сторони,
Того напевне опадуть вони».

Фархад, дізнавшись, що за судна там,
Потішив їх, потішившись і сам.

Сказав: «Звільніться від своїх тривог!
Покривдити вас не дозволить бог!

Чи має хтось якнайтугіший лук
І гострих стріл хоч невеликий пук?»

Від подиву народ аж голосив,
Але приніс усе, що він просив.

Хоч неміцним був лук, що взяв герой,
І стріли теж були, як лук отой,

Та він стрілу приклав до тетиви,
Підвівши лук урівень голови.

В той час, коли свій лук підносив він,
Пірати вже опали з всіх сторін,

І готували з нафтою посуд,
Щоб підпалити корабель і люд.

Там стоячи, куди б не досягла
Не те, що нафта, але і стріла,

Націлившись в металника вогнів,
Фархад отак свою стрілу пустив,

Що влучила в глек з нафтою вона,
І луснула судина вогняна.

Спик тих, що кидали вогні, вогонь,
Спалив піратів на човні вогонь;

Схотіли інші кинуть глек тепер,
Але і тих страшний вогонь пожер.

Коли згоріло так два байдаки,
То решта кинулася навтьоки.

Як завертали здирці свій байдак,—
Душ десять враз стрілою бив юнак.

Хто вмер од стріл, хто згинув у вогні,
Живі ж втікли і зникли вдалині.

Купців жажнув такий піратів скін—
На десять їх хоробрим був один.

Звелись, коли минула звада, всі,
Тлумилися навкруг Фархада всі,

Служить готові, як раби, йому,
Віддять готові всі скарби йому.

Але він втратив сили у бою
І нитку втоми розвивав своєю,

Знов повернувшись до думок смутних,
І втішиги його ніхто не міг.

За кілька день на обрії здаля
З'явилася сподівана земля.

До Імена корабель приплив,
І люд з води на суходіл ступив.

Так врятувався від біди народ —
Не від біди! — від тисяч злих пригод!

Знайшовши в місті вигідне житло,
Внесли до нього все, що в них було,

І, як належить видатним купцям,
Відразу учту влаштували там.

Дістали десь вони міцне вино —
Як ієменський лал було воно.

Коли Фархад напивсь того вина,
То голова зробилась неясна,

І, як з баклаги, в нього по щоці
Кривавих сліз побігли струменці.

Він трон згадав, і рідний дім згадав,
І замки з військом він своїм згадав;

Згадав отця, як розлучився з ним,
І матір, вбиту розпачем тяжким;

Згадав і те, що сам, як мандрівник,
Серед журби блукатиме повік.

То мучилась душа від самоти,
То серце біль почав жалом пекти,

То спалювала все ество любов,
То жаль, що він кохану не знайшов,—

Покинув він в думках тутешній світ,
Його страждання вразили нарід;

Всі співчутливо думали про це,
Хто дивувався, хто вкрив слізьми лице,—

Але хіба збагне людина суть?
Ба й власної душі їй не збагнуть!

Між цих людей був мандрівник один —
Муж благородний і тямущий він.

Він майстром був у вмілості краси,
Художником, славетним в ті часи:

Який малюнок він не малював,—
Весь світ його поклонником ставав.

Він бачив все за мандрівки свої,
Від заходу до сходу всі краї.

Був і в Китаї десь ще в давнині
І бачив там мистецький хист Мані ⁷⁵,

За перше місце він змагався з ним,
Та хист їх був однаково значним.

Його малюнки — вміння заповіт,
Шапуром звав художника весь світ.

В мандрівці присуд долі так вчинив,
Що став і він супутником купців.

Шапура дуже дивував Фархад,
Його звичаї, мови красний склад.

Він за Фархадом стежив день і ніч,
Але не міг дізнатись, в чім тут річ.

Ще на морі тайну він відчув,
На учті ж зовсім вражений ним був,—

Побачивши одчай, потоки сліз,
Страждання, біль, що серце в нього стис,

Він зрозумів, звідкіль журба така:
То меч любові зранив юнака.

І захотів згасити дружньо він
Оце горіння серця без причин,

І про любовні муки з юнаком
Він розмовляти розпочав крадьком,—

Що більш про пал любові він казав,
То більший пал нещасного проймав.

Він, бувши майстром отаких розмов,
Вів повісті огненні про любов,

І через це здобув довіру він,
І заслужив на дружбу щиру він.

Коли Шапур на мить ішов кудись,
Уже Фархад шукав Шапура скрізь,

Щоб повість про страждання і любов
Почав йому оповідати знов.

Цей повідав, а той ридав собі;
Як цей змовкав, то був Фархад в журбі.

Так майстер другом юнакові став
І вірником його любові став.

Питав Фархада про минуле друг,
Випитував це серце чуле друг.

Любов не знає остраху повік,
Міцне вино розв'язує язик,—

Тож, звідавши вина й любові міць,
Фархад підніс запону таємниць.

Що запитав товариш крадькома,
На те Фархад відповідав притьма,

Коли ж одвіт розпитувач дістав,
То він покров з лиця питання зняв,

Спитав: «Скажи, якого роду ти,
З якого краю і народу ти?»

Фархад сказав: «Ти не питай про рід,
Ані про край, ані про мій нарід:

Мене знов буде турбувати це,
Тобі ж не треба навіть знати це,

Але, якщо цікавишся ти всім,
То коротко тобі я оповім».

Лише натяком він йому повів,
Як мучився в минулому і жив:

«Я — змучений, нещасний, гнаний скрізь.
Веселим був, як люди всі, колись.

Я шанував молитву і пости
І праведність хотів, як стяг, нести,

Та раз вночі біда мене сягла:
Із лука неба трапила стріла.

Я світлий край побачив уві сні,
Якого в світі не знайти мені...»

Він все докладно розказав йому,
Який то край сон показав йому,

І вже про місяцеподібний лик
Хотів сказать Шапуру мандрівник,

Але і слова змовити не встиг,
Як, геть свідомість втративши, знеміг.

Шапур його страждання зрозумів
І щиросердо допомгти схотів:

В обіймах стис, до себе пригорнув
І мозкові знов розум повернув.

Купці тимчасом так вино пили,
Що від вина безтямними були,

Тож не дійшла до п'яного купця
Їх бесіда з початку до кінця.

Побачивши, що п'яні всі цілком,
Шапур став піклуватись юнаком,

Сказав: «Фархаде, красний кипарис,
Що всі осінні злидні переніс!

Схотів, напевне, сам ласкавий бог,
Щоб тут зустрілись ми з тобою вдвох.

Ти скарбом замкнутим себе не муч,
Бо до його замка я маю ключ.

Країну ту, що величаєш ти,
Яку з любов'ю називаєш ти

Країною над всі земні краї —
Її відвідав, бачив я її,

Підсоння й сонце живодайне там,
Троянд обличчя світлосяйне там,

Життя там краще за Ірем, мабуть!
Вірменією цю країну звать.

Якщо захочеш їхати туди —
Я є твоїм супутником завжди».

Зачувши річ цю, сповнену принад,
Не вірив щастю власному Фархад.

Шапур, відчувши, що його словам
Юнак нещасний не повірить сам,

Сказав: «Якщо мені не віриш ти,
То я тобі зумію довести».

Тоді маляр папір і пензель взяв
І ту країну малювать почав,

І от в його картині чарівній
Відбився край в усій красі своїй.

Коли Фархад змальоване узрів,
Повірів в правду вислуханих слів,

Повірів в те, що є ця сторона,
І впав, сп'янівши, наче од вина.

* * *

Вина, підчаший, в чару втіхи влий, —
Шле небо звістку про здійсненність мрій!

Томить мене красунь вірменських чар,
Тож по-вірменськи вип'ю кілька чар!

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД РАЗОМ З ШАПУРОМ
ПОЇХАЛИ З ІЄМЕНУ ДО ВІРМЕНІЇ

Хто путь вказав, куди їм треба йти,
Той так явив їм світлий лик мети:

Коли Фархад з постелі вранці встав,
То він слова Шапурові згадав,

Згадав Шапуром креслений папір,
Де змалював того він краю взір.

Хоч не розвіялась ще ночі тьма,
Хоч темне ще повітря, як сурма,

Та до Шапура він мерщій побіг,
Щоб другові схилитися до ніг.

Шапур тоді прокинувся од сну
І, в темі узрівши яву цю ясну,

Сказав: «О, шах людей любові й бід!
Для всіх коханців кабіла⁷⁶ твій слід!

Ти поспішав, до мене ідучи,
Збентежений розмовою вночі?»

Коли згадав про їхню зустріч він,
Фархад схилився до його колін

І вигукнув: «О, світла вість твоя!
Твої слова сприйняв всім серцем я.

Лиш в пристрасті життя для серця є,—
Метою серця вість твоя стає.

Ти бути другом слово дав мені,
Тож виконай, що обіцяв мені!»

Шапур, відчувши глибину цих слів,
Сказав йому: «О, світоче часів!

Мені з тобою стане путь, як рай,
Як хочеш ти, то — бісмілла! ⁷⁷ — рушай!»

Відразу він збиратись в путь почав,
Фархад за ним теж готуватись став.

Шапур бадьоро в далечінь ішов,—
Цей поруч нього, наче тіль, ішов.

Вони ішли удвох, немов один,—
За кроком крок, за гоном дальший гін.

Шапур Фархаду став як побратим,
Говорячи весь час в дорозі з ним,—

То про прикмети дружби говорив,
То про звичаї між мандрівників.

Фархад брав часом в руки той папір
І затопляв в мальоване свій зір,

Хвалив малюнок і казав, що він
В Китаї був би кращою з картин.

Питав про працю він Шапура так,
Що той гадав, чи не маляр юнак.

Отож між себе бесіду вели,
Аж доки врешті в край вірмен прийшли.

Шапур сказав: «О, щасний друже мій!
Оце є край твоїх і снів, і мрій.

Тепер вдивляйся в обрії земні,
Шукай місцевість, бачену вві сні!»

Фархад, почувши, що порадив друг,
Йшов і пильно озиравсь навкруг.

Так два-три дні йшов обережно він
І дочекався радісних хвилин!

Широкий степ прослався перед ним,
Той, що явився в дзеркалі чуднім,

Та сама зелень, той же цвіт лілей
І на трояндах той же соловей.

Там чистотою навіть пил вражав,
А вітер свічку розуму згашав.

Куди б не глянув нещасливець: скрізь
Троянди з терням дружньо заплелись,

І кожна мить нові він болі чув,
Як серце тратить сили кволі, чув.

Його привів в долину злиднів шлях,
Він на шпилі турбот поставив стяг.

Сказав Шапуру: «Добре дружиш ти,
Звичаям дружби вірно служиш ти!

Оцю долину в пасмі диких гір,
Що в сні явилась, бачить знов мій зір.

Мені ще ближчим другом стань тепер
І полегши тягар страждань тепер,—

До тих людей, що он з останніх сил,
Ґукаючи, лупають камінь брил,

Мене, благаю ревно, проведи!»
Шапур відразу ж поспішив туди.

Пішли два друга, сповнені турбот,
Туди, де той пригнічений народ

Страждав в нестерпній муці й тягарі,
Копаячи арики на горі,—

Так мучились, лупаючи граніт,
Що мук таких іще не бачив світ.

Дві сотні змучених каменярів
Тішою⁷⁸ в скелі прокладали рів.

Такий твердий був камінь цих узвиш,
Що хай по ньому люто б'ють сто тіш,

То не відколять і піщинки скель,—
Що там піщинки! — порошинки скель!

Три роки двісті кремезних людей
Без відпочинку били камінь цей,

Та лиш на двісті-триста локтів тут
Прорив канаву їх невгавний труд.

Вони ридали від страждань таких,
Наглядачі ж весь час гнітили їх.

Засумував і вболівав Фархад,
Узрівши цей несправедливий лад.

Він в круг людей пригнічених вступив,
І зморшки горя випнулись між брів;

Сказав: «Гей, люди, бідні, як і я!
Душа страждає ваша, як моя!

Мені про свій великий труд скажіть
І про мету оцих споруд скажіть,—

Чого в такій біді і скруті ви?
Чого пішли на муки люті ви?

Я бачу вас — і дим зітхань встає,—
Не дим! — вогонь пече єство моє!»

Побачивши блиск царственний краси,
Почувши слово ласки та яси,

Розгублені були цілком вони
І милувались юнаком вони.

Сказав один, як шум навколо вщух:
«О чистий родом, наче чистий дух!

Чи ангел ти, чи просто чоловік,
Але господь — для тебе друг навек!

Хоч ангелів не бачили, та ми
Таких, як ти, не знаєм між людьми.

Хай не сягне тебе недолі гніт,
А на твоє питання ось одвіт:

В оцій країні, кращій, ніж едем,
Під берлом цноти ми усі живем.

Владарка наша — славна, як Джамшід⁷⁹,
Від Афрідуна⁸⁰ йде у неї рід.

Царський вінець не сміє кинуть тінь
На лик її, зористий від промінь.

Бо перед сяєвом її лиця
Згасає перло пишного вінця.

Хоча не може пояс золотий
Її тендітну талію знайти,

Але війська володарки краси
Вдяглися всі в золотисті пояси.

Така вона, як повідаю я;
Махін Бану — оце її ім'я.

Є в неї біля сорока фортець,
Що зводять в небо башт своїх зубець.

Вона не знає горя та журби,
Скарби її — Карунові⁸¹ скарби.

Зреклась навіки справ земних вона,
Та в неї єсть племінниця одна:

Вона — як шах в твердині доброти,
Вона — як місяць в сфері чистоти,—

Її принаду не опишем ми,
Її ім'ям живем і дишем ми!

Її з людей не бачив ні один,
Хіба що кілька подруг-тополин.

Той, хто хоч раз її зустріне, вмре,
Всього зречеться, світ покине,— вмре.

З її лицем трояндним, з терням вій
Ніщо й нікого зрівнювать не смій!

Махін Бану примусила любов
Оселя серця дати їй за схов.

Бо дівою живе її душа
І задля діви світ її втіша.

Я ще тобі про гору цю повім,
Яку лупаєм ми гуртом усім.

Один покiт її звернув на схiд,
На захiд другий тягнеться покiт.

На схiднiм боцi з неї струмiнь б'є —
Вiн джерелом води живої є;

Народ його життєвим оком зве,
Бо, пивши з нього, мертвий оживе.

Заходить часом гурiя туди
I спочиває, сiвши край води.

А iнодi бенкет влаштує там
I милих подруг почастиє там.

На заходi гори — житло її;
Вiрменiєю звуться тi краї.

В них повно цвiту, живности й добра,
Звелась над ними до небес гора.

Схотiла дiва, щоб на цiй горi
Високий дiм звели каменярі.

Дiм збудували, пишний, наче храм,
Та на горi води немає там.

Що не робили, — все не допомгло,
Тодi про це згадали джерело

I вирiшили прокладать арик,
Щоб до її палацу струмiнь тiк.

Та вiд палацу аж до джерела,
На жаль, велика вiдстань пролягла.

Ти витички там бачиш де-не-де?
Це напрямом, куди арик пiде.

I от пригнали бiдакiв сюди,
Люд, виснажений на горi бiди,

Щоб він тішою прорубав граніт,
Арик проклавши крізь гірський покіт.

Коли вода налле арик сповна,
То й до палацу потече вона.

Та не січе граніт цей ні на цаль
Ані тіша, ні кайло, ні рискаль.

Ось вже три роки ми працюєм тут,
Свої тіла трудом мордуєм тут,

Зробились юні сивими людьми,
Прорили ж всього триста локтів ми.

Коли б жили ми стільки, скільки Ной,
То і тоді б труд не кінчили той,

Не довершили б цих тяжких робіт,
Не прорубали б цей твердий граніт.

Ми стогнемо, ми кричимо весь час,
Бо відібрав цей труд життя у нас.

Але тішою марно ми б'ємо,
Немов холодну крицю куємо.

Ми відмовлялись, і просили ми,—
Не слухають, хоч тратим сили ми...

Ось про наш стан, про труд наш і біду,
Як міг, тобі повів я до ладу».

Засумував Фархад, бо зрозумів
Тяжке життя, недолю бідарів.

Сказав: «Яке уярмлення і гніт!
Як мучить їх несправедливий світ!

В їх животінні скільки тяготи!
Я мушу людям цим допомогти.

Коли своє мистецтво я втаю,
Що ж — заберу його в труну свою?»

Він горно й міх ковальський роздобув
І шкуратяний фартух одягнув,

Приклав до горна духало, як міг,
Вугілля всипав і роздмухав міх.

Розжаривши вугілля, він звелів
Принести кайла всіх каменярів,

В огонь їх вклав, розпik їх, і тоді
Перекував на кайла більш тверді.

Він, десять кайл узявши, з них одне
Зробив таке, що все проб'є й протне,

Зробив іще бруси і терпуги
Для вигострення на тішах клюги.

Загартував їх крадькома від всіх,
Як вивчитись колись в Карена⁸² встиг.

Зробивши це, спинився він і вщух.
Народ стояв здивовано навкруг.

З пошаною дивився і мовчав —
Ніхто нічого в нього не спитав.

Тому, що всі лишились без приладь,
Він став завзято сам граніт лупать;

Спустившись в яму, став копать арик,
Жбурлять пісок, немов гірський потік.

Таке бескеддя він валив усе,
Як той вантаж, що слон небес несе;

З твердим гранітом розпочавши бій,
Розтродував його на друзк дрібний.

І кидав так цей друзк, граніт б'ючи,
Що на йагач⁸³ тікали глядачі,

І йшла луна на десять йагачів,
Коли тішою гору він трошив.

Один лиш день граніторуб рубав,
Але він так гірський уступ рубав,

Що і двомстам умілим рубачам
Роботи стало б на три роки там.

Таке він вміння виявив в труді,
Що схвилювались люди всі тоді

І поспішили до Махін Бану,
Щоб розказати дивну новину

Про те, що тут побачив кожен з них,
Хоч розум в це повірити не міг.

* * *

Підчаший, дай вино рубінне пить,
Бо камінь смутку на душі лежить.

Коли до уст дійде таке вино,
То камінь смутку змиє геть воно!

ПРО ТЕ, ЯК ШІРІН ЗУСТРІЛАСЯ З ФАРХАДОМ
І ЗАКОХАЛАСЯ

Той ювелір, що це розповідав,
Так щирю звістку перлами низав:

Зібрався до Вірменії весь люд,
Коли почув про цей надлюдський труд.

Побачивши, як б'є Фархад граніт,
Він склав такий своїй цариці звіт:

«Чудний юнак з'явився звідкілясь,
Аж подивом душа в нас пройнялась:

Ніхто з людей рубать не може так,
Як скелі гір рубає цей юнак.

Надлюдська в нього сила і краса,—
Не бачили такого й небеса!

Як ангел він, хоч в нім душа людей.
Його тіша — це не тіша людей!»

Що бачили, сказали все вони,
Не криючи нічого з новини.

Прослухала Махін Бану цю вість
І не повірила в чудну цю вість,

Але весь час надходили звістки,
Її повірять змусивши таки.

Вона до світлоликої житла
Ввійшла, як Єва в райський сад ішла.

Сказала: «Діво! — ніжний кипарис,
Який в саду життя могого зріс!

О, світлолика! — світоч втіхи ти
В сумнім житлі моєї самоти!

До кучерів густих твого чола
Я нить душі своєї заплела.

Повім я дивні новини тобі,
Щоб серце втішили вони тобі.

Тобі красу бог незрівнянну дав
І розум твій з красою він зрівняв:

Коли звеліла ти копать арик,
Щоб люд для нього камінь гір розсік,

То діло це було таке, що люд
Не чув ніколи про подібний труд.

Вже втратили, здавалось, віру ми,
Та маєм долі поміч щиро ми:

З'явився, кажуть, там незнаний хтось,
Мов воскресіння мертвих почалось».

Все, що почула від людей, хутчій
Переказала пері⁸⁴ осяйній:

«Що за три роки не зробить майстрам,
За день один зробив оте він сам».

От, вислухавши тітчині слова,
Схотіла пері бачить ці дива

І мовила: «Поїдемо, давай,
Поглянемо, що робить той силай,

Як він рубає камені в горах,—
Це буде нам найкращою з розваг.

Якщо правдиву ти приносиш вість,
То він, насправді,— дивовижний гість.

Це — птиця, що, понавши в нашу сіль,
Тепер на наших квітнику сидить.

Його вина, що він прийшов сюди,
В тенета впав і трапив до біди.

Складім йому пошану й честь тепер,
Бо нам від нього користь єсть тепер:

Арик, який забрав такі труди,—
Була я певна,— нам не дасть води,

Та — славен бог! — жаданне діло це
Він виконає, трапивши в сільце».

Солодкоуста кликнула, щоб їй
Зі стайні коней привели мерщій,

Махін Бану тоді теж почала
Збиратися у путь до джерела.

Чотириста яминногрудих дів
Поїхало за ними з тих країв.

Красуню ніс рожевотілий кінь,—
За ним не вгнався й неба білий кінь!

В троянди був трояндних барв скакун,
Якому всі дали ім'я — Гульгун;

Носив, як вітер навесні, цей кінь
Трояндову пелюстку в далечинь.

Як місяць сходить, так зійшла вона
І на баского сіла скакуна,

І в далеч рушив кипарис стрункий,
А біля нього почет осяйний.

Свого коня вона туди жене,
Де б'є Фархад бескеддя кам'яне.

Махін Бану теж мчить в краї оті,
Яминногруду бавлячи в путі;

За ними їде почет і рідня,
Крізь степ широкий женучи коня.

Скакун красуні так шалено мчить,
Що на троянді аж роса ряхтить,—

Так на коні вона в поході мчить,
Як сонце неба в небозводі мчить.

Тенета кучерів її летять,
Щоб за аркан для камнерубів стать.

Ні, не аркан! — два темні вечори,
Між ними проділ — риса камфари.

Перлини й лали круг лица її —
Мов біля сонця зір ясних рої.

Ні, не перлини! Це небесна вись
З басейну сонця краплі сипле скрізь.

Спокусливий півмісяць чорних брів
Віщує смерть для тих, хто це узрів.

Сповито очі млосним сном п'янким,
Забарвлено уста вином п'янким.

Ой, живодайні ці уста, аллах!
Ах, кучері ці амброрівні, ах!

Уста — як цукор, та доволі в них
Є солі теж, — як цукру, солі в них:

Такого цукру й солі більш ніде
На всій землі людина не знайде.

Чорніе мушка на лиці, немов
Той лиходій, що цукор красть прийшов;

Втікав, покравши ласощі, мерщій,
Але загрузнув в цукрі лиходій.

На свіжих квітниках її ланіт —
Чарівні барви, пахощі і цвіт,

А пелюстки троянд лица її
Росять води живої ручаї.

На цих трояндах барви — мов срібло,
І срібним цвітом тіло розцвіло.

А кожна з вій — перо, що, в каламар
Вмочившись, пише вирок смертних кар;

Папір на це — дощинки білих щік, —
Хто їх узрів, на смеєть себе прирік.

А стан її — лілея раю то,
А лик — троянди у розмаю то.

Вогненний лал лиця її горить.
Трояндні грона підпаливши вмить, —

Як в небо злине іскра цих багать,
То починає сонце теж палать.

А чисте перло в неї біля вух —
Немов планети зібрано навкруг.

А стан її, як бук рожевий зріс,
Не бук! — рожевотілий кипарис!

Цей стан гнучкий на всіх біду склика,
Ця талія, — як нить душі, тонка.

Її уста — ріка життя жива,
Роняють мед усі її слова.

Із лука вій так стріли шле вона,
Як на узгір'ях хмара весняна.

Втрачають душі мир од слів її,
Її волосся — віри палії!

Її скакун гне гори і ліси,
Вона ж, сп'яніла від вина краси,

Мчить, як зоря в небесній сфері мчить, —
О ні! — немов на диві⁸⁵ пері мчить!

Отак вона жене свого коня
Туди, де робить камнеруб щодня.

На пагорб звівшись, глянувши навкруг,
Красуня бачить гір проритий пруг.

Що бачить ще? — Розтрошувача скал,
Який в граніті пробива канал.

Який граніт? Який канал? Він рив
Тут водостік для десяти млинів!

Воюючи з гранітом, як моцар,
Трощить він скелю за один удар,

Аж сам граніт, його злякавшись сил,
Під кайлом розпадається на пил.

У нього брови гнуться, як дуга,
Тяжкий заков на рот його ляга,

Могутній стан гнітить гора журби,
Та кращий він од всіх людей доби:

Величніший він, ніж шалений слом,
Його чоло вкриває блиск корон,

І царственості справжньої зоря
Осяює лице богатиря.

Він терням злиднів ногу заскалив,
А камінь горя голову розбив,

Печаль блукань припала до ланіт,
Впав на чоло страждань любовних слід.

Біль безпорадний в нього тіло їсть,
Але обличчя — це про дружбу вість.

В руках його не кайло — булава,
Яка Альбурз⁸⁶ на порох розбива.

Він зацікавив, побачивши Шірін,—
Здивованням пригнічений був він;

У неї ж пристрасть душу потрясла,
Коли його розглянути змогла:

Цей шал то сльози в неї витискав,
То тягарем на серце їй лягав.

Докіль запона тайни не звелась,
Вона під'їхатъ ближче спромоглась

І змовила, перлини слів із губ
Роняючи, щоб чув граніторуб:

«О витязю, що прикрасив світи!
Під куполом небес — єдиний ти!

Ти — дивний весь, та справжнє диво з днів —
Той розпач, що твоє обличчя вкрив.

Ти не подібний до людей землі,
Ані діла твої, ані жалі!

Ти подвигом, що чиниш самохитъ,
Зміг наше серце радістю впоїтъ:

Вже в діло це втрачали віру ми,
Й повірили лише допіру ми,

Бо гори ці мистецтвом збориш ти, —
Ні, не мистецтвом! — чудом твориш ти!

Коли б тебе хвалили ми сто літ,
То не віддячим і за день робіт,

Бо слово дяки нашої — мале.
Хай з неба бог тобі подяку шле!»

Вона звеліла подрузі своїй
Подати вази самоцвітів їй.

І змовила: «О, майстре! Це прийми,
Хоч дякувать хотіли б краще ми!»

Так змовивши, вона на нього враз
Всі самоцвіти висипала з ваз.

Од слів красуні, од її принад
Став сам не свій, ошаленів Фархад.

І частий подих тіло руйнував,
І трепіт серця груди розбивав.

У нього тіло затремтіло все,
І не могло затихнуть тіло все.

Промовив він: «Твій подих вбив мене.
Життям твій голос напоїв мене.

Звідкіль прийшла і хто ти, діво, є?
Чи ти не та, що кров із серця н'є,

Що ради неї зрікся я рідні
І от страждаю тут на чужині?

Почувши голос твій, душа тепер
Мене покине, та, коли б я вмер,

Твого лиця не бачивши,— в віках
Стогнав би я, ах, ах, стократно ах!»

Враз ураган зітхань такий повстав,
Аж покривало з гурії зірвав.

І от прикрасу осяйну світів,
Свою жаданну, раптом він узрів.

Це та була, в якій кохався він,
В яку на дзеркалі вглядався він.

Коли шаліє хтось з земних створінь,
Коханої узрівши тільки тінь,

То як не вмерти бідному йому,
Коли побачив він її саму?

Кого лиш згадка про вино п'янить,
Той, випивши, впаде на землю вмить.

Фархад, пізнавши пері мрій своїх,
Вогненно скрикнув, впав на землю й втих.

Побачивши зомлілого, Шірін
Подумала, що це його загин,

І застогнала зойком вогняним,
Аж небо хмарою встелив той дим.

Коли цей світоч вірності пригас,
Шапур злетів, немов метелик, враз,

Притис до себе побратима друг,
Його очей шукав очима друг,

І заривав: «В житті не бачив ти
Нічого, крім страждання й тяготи!

Жалем розлуки ти гасив чуття,
Згасивши й світоч власного життя!

Дорогою ти вірності ішов
І, врешті, свій спочинок тут знайшов,

Але, на нього глянувши, з життям
Ти розлучився, бідолашний, сам.

О леле! Де твій розум, звичай твій?
Де хист і поклик таємничий твій?

О горе! Де ти серце чисте дів?
Де ти обличчя променисте дів?

Куди забрав печаль і муки ти?
Куди сховав могутні руки ти?

Де міць руки, де блиск і велич сил?
У моці скель, розколотих навпіл!

Як між людьми не йтимеш ти, мов шах,
То хай це все повергнеться у прах!

В яких царів вінцем ти владним був?
В яким вінці ти перлом знадним був?

Від кого скрив свою подобу ти?
Яку країну вдяг в жалсбу ти?

Який хақан твою оплаче смерть?
Де вб'є людей твоя, юначе, смерть?

Нехай тебе не стрів би зроду я,
Бо розпач маю в нагороду я!»

Стогнав Шапур, потоки сліз ллючи,
Ясминногруда теж була в плачі.

Його, коли спинився слізний плин,
Покликала Махін Бану й Шірін,

Щоб він їм все про витязя повів,
І він повів, що знав і як умів.

Він плакав, повість ведучи сумну,
Ридала і Шірін з Махін Бану;

Тоді безтямного богатиря
Поклали так на ноші, як царя,

І понесли, ридаючи, в той бік,
Де почет їх спинився віддалік.

Несли красуні ноші на плечі,
Попереду йшла діва, плачучи,—

Так принесли його в царицин дім,
Де, вславши ложе шовком дорогим,

Його поклали, та, безсилий, він
Не чув зітхань, бо був зомлілий він.

* * *

Підчаший, дай дурманного вина!
Вже став я од нестями, як мана!

Дивись! — мене сп'янив напій кохань,
А ти вином мене цілком стумань!

Той, хто це ложе візерунком вкрив,
Так далі повість дивовижну вів:

Коли Фархад зомлів, його тоді
На ложе вклали діви молоді;

Лежав, чуття всі втративши, юнак,
Не дихав він, не мав життя ознак;

І дві доби в такому стані був,
Не їв, не пив, не бачив і не чув.

Шірін боялась за його життя,
Шапур від горя став немов дитя,

На третю ніч, як сон людей зборов,
Він ворухнувся, до пам'яті прийшов,

Побачив залу й ложе, все в шовках,
І що на ложі він лежить, як шах.

Почав він думать, як сюди попав,
Але всі думи подив забивав.

Проте згадав, як місяць-повновид,—
Не місяць! — сонце, що вкрашає світ,

Осяяло його скорботи тьму,
Ще й кілька слів промовило йому.

Збагнув, що, певне, він тоді зомлів
Від слява пері чи від ніжних слів,—

І вкрився потом сорому Фархад,
Як блискавка, геть кинувшись з палат.

Він догадався, що сонце, серць тепло,
Тоді, на нього зглянувшись, зійшло

І в час, коли лежав він кволий там,
Воно його зогріло співчуттям.

Він то радів, то побивався знов,
Коли до гір прокопаних ішов —

Так він добіг до місць свого труда,
Ляючи, як воду, піт рясний стида;

Він там тішу і кайло розшукав
І працювати зразу ж розпочав,

Говорячи: «Оця найкраща з дів
На мене зглянулась, як я зомлів,—

Від неї мав добро і милість я,
Коли явив таку безсилість я.

Як мушу скласти щирю дяку їй?
Що учинити на відзнаку їй?

Здається, прагне гаряче вона,
Щоб цей арик був кінчений сповна.

Нехай мені життя невгавний плин
Приділить стільки ще годин і днин,

Щоб я потішать перілику встиг,
Щоб виконать її бажання зміг!»

Коли все це обмислив він в душі,
То зверглись скелі од його тіші,—

Він так рубав, він так лупав граніт,
Аж стогін гір лунав у небозвід.

Куди б його не потрапляв удар,
Скрізь гук і гуркіт зводився до хмар.

І дим зітхання, і від кайла пил
Заслали непроглядно небосхил.

Не дим, не пил, а горе і відчай
Встелили млою весь вірменський край.

Ні, це не мла! Це хмари навесні
Лють град камінний і дощі рясні.

Тіша, в граніт встромляючись зубцем,
Як блискавиця, блискала мигцем;

Коли колов він на шматки граніт,—
Так розлітався з-під руки граніт,

Як сніг руками розгрібає люд,
Чи як лопата розгрібає бруд.

Вночі і вдень він камені колов,
А хтиве серце ссало з нього кров.

Дізнавшись, люди тлумом йшли в цей бік,
Щоб глянути, який це чоловік,

І, до чудесних придивившись рис,
Од подиву свій палець кожен гриз.

Таким от чином працював юнак,
А повість далі повідає так:

В ту ніч, коли з царициних палат —
Та ні! — з палацу гурії Фархад,

До розуму вернувшись знов, утік
На те узгір'я, де він рив арик,

То в час, як світ звільнився з нічної мли,
Його в палаці люди не знайшли.

Шапур за ним помчався навздогін,
Але затьмився світ в очах Шірін.

Шапур, його знайшовши, звеселів,
Але Шірін вогонь журби палив.

Шапур схилився до його колін,
Але без нього плакала Шірін.

Вп'ялась стріла розлуки в серці їй —
Вона, щоб скрити пал любовний свій,

Отак казати вирішила всім:
«Я, оселившись в цім краю гірськім,

Задумала одне з великих діл:
Арик прорити через гірний схил.

Напевне, мій творець безсмертний сам
Допомогти схотів моім ділам,

В наш край того привівши силая,
Що тут його могла зустріти я.

Коли б од нас він зник кудись тепер,
То наші б справи затяглись тепер:

Хоч будем ми трудитись сотні літ,
Та не прориєм на горі граніт.

Нехай же скрізь на розшук люди йдуть —
Де міг він скритись,— хай там всюди йдуть!»

Коли Махін Бану спостерегла,
Як зорелика збуджена була,

То зрозуміла гурію вона,
Чого металась бурею вона:

Це камнеборець подихом своїм
Її ество зробив, як шовк, м'яким.

Махін Бану відчула, що в цю мить
Не можна діви втішити й спинить,

Тож почала сама без суєти
Робити все, щоб витязя знайти.

Нарешті хтось із звісткою прийшов,
Що витязь взявся скелі рити знов.

Всміхнулись уст троянді пелюстки
В Шірін, коли почула ці звістки,

І шепотіло журне серце їй,
Що треба з ним зустрітися мерщій.

Хоч раз його побачить крадькома,
Щоб він не бачив, лиш вона сама,

Бо хай би раз на неї глянув він —
І власну тайну викрила б Шірін.

Проте тепер щодня Махін Бану
Відвідувала дівчину сумну.

Питаючи про стан, про почуття,
Щоб зняти з тайн душевних покриття.

Але була, як і завжди, вона
Чесноти повна, чиста й осяйна,—

Любов, яка загаснуть не могла,
На серці в неї рису провела.

Свою красу затьмарила Шірін,
Щодня й щоночі марила Шірін.

Кому про сум свій розповість вона?
Вночі не спить, а вдень не їсть вона.

Немає в неї друга для розмов,
Честь не дає їй зняти з тайн покров;

Лиш здумає: «Піду, де той юнак!»,
Але на це не зважиться ніяк,

Коли ж рішить: «Ні, не піду туди»,
То серце в'яне з розпачу й біди;

Вогонь розлуки палить дух її,—
Нема бальзаму для недуг її!

Підчаший, дай пугар духмяних вин —
Вогонь душі залле водою він!

Подай мені такий пугар хутчій,
Бо невтоленним біль зробився мій!

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД КОПАВ ДЛЯ ШІРІН АРИК

Той, хто вкрашав гіркоту дум оцих,
Так змалював пером оздобу книг:

Вже досвіду набув в труді Фархад,
І бистро рив горби тверді Фархад;

Невтомно він каміння бив тверде,
Бо сподівався витязь, що прийде

Рожевотілий кипарис сюди
Поглянути на скінчені труди.

Тоді побачить пері знову він,
Почує діви ніжну мову він,—

Якщо його смутна душа в цю мить,
Радіючи, із тіла відлетить,

То хай це так і трапиться — дарма! —
Бо інших прагнень в нього вже нема.

А доки не прийде сюди вона —
Гадатиме про це завжди вона,—

Бо клопіт зараз в неї є один:
Про свій арик турбується Шірін.

Коли кінчиться труд його тяжкий,
Про це почує кипарис стрункий

І, здійснену побачивши мету,
До нього явить ласку й доброту.

З надією такою цілі дні
Він бив граніт, бив гори кам'яні;

Насамперед, як вправний будівник,
Він одзначав каналу кожен бік:

Канал завширшки зо три локті мав
І на два локті глибини сягав,

І над сто сотень ліктів довжини
Він тягся з тої й цієї сторони,—

Сто сотень локтів виривши, Фархад
Нових сто сотень відміряв підряд.

Коли він змахом дужої руки
Трощив каміння на дрібні шматки,

То двісті тих колишніх трударів
Враз очищали від груддя цей рів.

Коли в рову ставало чистим дно,
Фархад брав в руки кайло, щоб воно

Вирівнювало стіни арика
Від кожного уступа і дряпка.

Вилощуючи камінь кайлом, він
Так шліфував гладінь камінних стін,

Що стіни сяли дзеркалом тоді,
Усе в собі відбивши, як в воді.

Немов зубці, краї дебелих плит
Він укладав, моцуючи граніт.

А де кінчався брил гранітних шар
І мусив землю рити каменяр,—

Там зазнавав ще більше тяготи,
Бо укріпляв ці нетривкі ґрунти;

Та й тут у власні вірив сили він,
І шліфував камінні брили він.

Та перед цим їх циркулем звіряв
І, мотузок натягши, відміряв.

Готові плити брав за рядом ряд
І ними дно вимощував Фархад.

Він так мостив річище арика,
Неначе досвід мав будівника,

Бо хто туди не гляне — скрізь одно:
Граніт сурільний застелив все дно.

Як десь на гори натикавсь круті,
То він змагавсь, щоб їх звернуть з путі,

І так на це свою тішу гострив,
Що дзьоб її, немов вогонь жахтів.

Він оселився на одній з вершин,
Бо став тепер вернигорою він:

Коли міцніш підтягував свій пас,
Щоб камінь збить,— збивав всю гору враз;

Коли доходив до гірських вершин,—
Весь шпиль гори трошив одразу він;

Коли копав гори крутої схил,—
Додолю в степ котилась злива брил;

Коли легів з-під кайла камінець —
До місяця сягав він навпростець,

Аж місяць, щоб не бив його граніт,
Сам виставляв свій ореол, як щит.

Узрівши дощ з камінчиків дрібних,
Зірки ховали голову від них,—

Камінний дощ побив небес лице,
А злива брил — степів і плес лице.

Хоч небеса злякав цей камнепад,—
Вони жбурляли камені назад,—

І досі звідти падають сюди
Ті камені небесної біди.

Так два-три дні вже вергав гори він,
І порохом встеляв простори він,

Вдававсь до сотен вавілонських чар,
Щоб цей арик прорить красуні в дар.

Рівняючи з землею гір шпилі,
Для арика зміняв лице землі

І, циркулем вимірюючи рів,
Вночі і вдень захоплено робив.

І от невдовзі зміг цей будівник
Аж до палацу довести арик.

Зробив басейн він біля тих палат
Завширшки шістдесят на шістдесят,—

Ні, не басейн, а справжнє море це,
Водоймище ясне й прозоре це!

Там побіч місця, де палац стояв,
Високий камінь до небес стирчав —

Округлений, найвищий з всіх висот,
Він мав навколо локтів щось п'ятсот.

За цей ось камінь взявшись, камнеруб
Його зрівняв і обтесав уступ,

Такий йому надавши кшталт і взір,
Щоб витесать міг з нього богатир

Чудесний, наче небеса, чертог
Для подиву народів багатьох.

Тож не жалів своєї сили він
І витесав чертог із брили він.

Цей дім в басейні відбивав свій вид,
А свій айван⁸⁷ підніс аж в небозвід,—

Така ж була і висота склепінь,
Піднесених над житлом в височінь:

Айван три арки зводив з трьох сторін—
Був від склепінь Сатурна вищий він.

Палат чудесних безліч там було,
Багато там колон і брам було.

Фархад цей замок так відшліфував,
Що він громадищем суцільним став.

Узорами айван оздобив він,
Картинами укрит поверхню стін —

Він змалював престол, де кипарис
Гордливо стан рожевий свій підніс,

І гурієподібних чарівниць,
Які схилились перед троном ниць,

Але були обличчя дів оцих
Лиш формою, вона ж — душею їх.

Він змалював сто тисяч лиць і яв,
Та ще й себе самого змалював,—

Безтямного з її краси й принад,
Себе самого змалював Фархад:

Де сяяв образ гурії з картин,
Туди дивився на малюнку й він.

Шапур поміг йому в роботі цій,
Узявши пензель незрівнянний свій:

Якщо отой змальовував людей,—
Доповнював обличчя їхні цей;

Якщо той звірів диких малював,
То цей подоби їхні оживляв.

Отак створив окрасу світу він
І вирізав себе з граніту він,

Коли ж творив він образи її,
То і стогнав, і сліз лив ручаї.

І от, нарешті, замок звівся там,
Такий чудовий, як китайський храм.

Побудувавши пишний дім, Фархад
Кінчив робить басейн і водоспад:

Крізь гори й доли він звіддалеки
Провів в басейн чудесні арики,

Пустивши так їх бігти з даліни,
Щоб круг палацу протекли вони;

Коли до замку дотікав арик,
То він із кручі водоспадом тік,

Який, донизу ринувшись, спадав
З двох тисяч локтів у прозорий став,—

І вистачило б людям тут води
Зростити всі городи і сади.

Коли робота скінчена була,
Вернигора пішов до джерела,

Щоб в арики пустить потоки вод.
Про це почувши, схвилювавсь народ,

Пішов туди, і так стлумився люд,
Що навіть голці ніде впасти тут.

Так люд на це видовище побіг,
Аж гори й ниви вкрив народний здвиг.

Над ариком ішов смутний Фархад,
За ним — Шапур, його названий брат.

Ішов Фархад, великий майстер цей,
Лючи, як воду, сльози із очей,

Бо чар красуні душу полонив,
Спустошене серце запалив.

Не висихав од смутку струмінь сліз,
І сльози ці арик, як воду, ніс.

Ридав з печалі і нестями він
І з тужними ішов думками він:

«Збіговищем весь люд іде ж сюди —
Чи не прийде мій місяць теж сюди?»

Як не прийде, то вмру в печалі я,
А як прийде — чи втішусь далі я?»

Від цих думок він весь немов заляк,
Аж люд відчув, як мучиться бідак.

Махін Бану, дізнавшись, що арик
Вже закінчив копати будівник,

Поїхала побачитися з ним
Із незліченним почетом своїм.

Такої величі, таких пишнот
Не бачив ще, не відчував народ!

Скрізь дар несли їй: лали і срібло,
І обсипали золотом чоло,

Але здавався, в розлуці з пері, їй
Дощем камінним дощ цей золотий.

Небеснорівний з нею почет мчав,
Що зорі швидкістю переганяв:

Найкращу втіху має верхівець —
Швидким конем летіти навпростець.

Фархад цих коней вітроногих стрів,
На вкритих порохом дорогах стрів

І перед ними нахилився він,
Складаючи прибульцям свій поклін:

На нього дивлячись, ридали всі,
Журилися і вболівали всі.

Ішов він журно на чолі юрби —
Їй не було ні міри, ні лічби,

Весь виднокіл вкривала ця юрба
Від гір до гір, з горба і до горба.

Де він ішов, там і юрба ішла,
І так дійшли вони до джерела.

Там зупинився богатир на мить,
Удавши, мовби хоче відпочить,

Насправді ж сподіваючись, що враз
Побачить ту, яка бентежить час.

В очах — сльоза, в душі — вогонь і жаль.
В чотири ока він дивився в даль.

* * *

Підчаший, де ж п'янке вино твоє?
Мене похмілля сподівань заб'є!

На згубу хміль розлуки нам дано,
Від нього лік — чи зустріч, чи вино!



З КАЗАХСЬКИХ ПОЕТІВ

Д ж а м б у л

ПІСНЯ ЩИРОГО СЕРЦЯ

На степи подивися мої —
Мов узор на шовковій тканині.
Подивися на гори мої —
Мов дівочі розцвічені скрині.
На річки подивися мої,
Що течуть і гуркочуть по ріні.
Подивись на аули мої —
Цвітом сяють вони у долині.
І пісень ти послухай моїх —
Наче клич до бійців вони нині.

Мандрувать по степу я схотів
І домбру взяв з собою до пари,
І навмисне на пагорбі сів
Подивитись колгоспні отари,
Вкрили вівці гірський весь масив,
Наче трави густі, наче хмари;
Тут верблюди ідуть з-за горбів,
Там копит кінських чую удари;
Жуючи корінці комишів,
Вим'я тягнучи, наче тяжари,
До аулу йде стадо корів,
Щоб молочні принести нам дари.
Скільки скарбу тут передо мною!
Наше стадо зросло устократ,
Квітнуть наші джайляу⁸⁸ травою,
Наші ріки без байських загат
Напувають досхочу водою, —
Не виводиться масло із хат,

Бо ми маємо вдосталь удою,
Бо верблюдиці родять близнят,
Вівці водять по вісім ягнят,—
Все іде до цвітіння й розвою,
Де трудар трудареві — це брат!

Я дивився навколо й гадав:
Хто багатство, хто щастя нам дав?
Дав нам Сталін ці радісні дні!
Пробудилася пісня в мені —
І я вдарив улад по струні.
Я колгоспників-друзів зібрав,
Пісню щирого серця їм склав,—
Люди чули її в тишині.
Отоді власну міць я пізнав,
Як про Сталіна людям співав.
Чув од них я прохання одні:
«Не змовкай ти, Джамбуле, о ні!
Ще складай і складай ці пісні!»

1938

АЛА-ТАУ

Підносяться пасма гірські в Джетису,
Луги і ліси їх убрались в росу.
Ти вийди на гори хвилясті,— звідтіля
Побачиш струмливих потоків красу.

Ти зором узгір'я всього не сягнеш,
Для пісні про гори і слів не знайдеш.
Тут яблук і груш, урюка покуштуй,—
І смак їх назавше в устах збережеш.

Тумани вклоняються гордій горі,
Щось хмари шепочуть, мов друзі старі.
Тут звірі усякі притулок знайшли,
І плодяться, й водяться в згоді й добрі.

Тут рискають тигри, і рисі, й вовки,
Букають ведмеді, бредуть борсуки,

А риба, немов необ'їжджений кіннь,
Басує в бурхливім потоці ріки.

Долини між гір — мов озерна гладінь,
Розквітлого саду колишеться тінь,—
Збирає народ розмаїті плоди
З препошних садів цих, своїх володінь.

Обнявсь Джетису з Ала-Тау струнким —
Народ він втішає багатством своїм.
Між гір Казахстану столиця стоїть,—
В ній руські й казахи є серцем одним.

Джайляу по горах ген-ген розляглись,
Трава соковита встелила їх скрізь.
Як схочеш красу цих джайляу пізнати,—
Лягай і грудьми до трави притулись!

Отам, за горою, простерся Китай,
По цей бік — казахів укоханий край.
Джамбул, заспівавши про щастя, вдививсь
У вкритий червоним вогнем небокрай.

1937

РОЗКВІТ МИСТЕЦТВА

На домбрі струна стара
Без нових не буде грать,
Та й з нових нема добра,
Як пуста на них бряжчать.
Марний брязкіт, а не гра,
Якщо пісні не складать.
Мусить голос свій домбра
Дружно з піснею зливать.

Пісня — ніжне дитинча,—
Доглядай же ти його,
Добрим, чистим каймаком⁸⁹
Тіло умасти його,
Шапку з пір'ям дорогим

Дай для краси його.
Гарне дитинча зросте,
Якщо стерегти його!

Став співцем я, бо пісні
Щедро, як ріка, пливають.
Всохне, мов струмок, акин,
Як води його не п'ють,
Може лиш слухач-народ
Спів акина надихнуть.
Згине слово й золоте,
Як його не підберуть.

Суть героїв знає той,
Хто героїв цих зростив,
Лали відрізняє той,
Хто ці лали обгранив.
Доки є життя — живуть
Самоцвіти гордих слів.
З нами край наш, сяйва шир,
З нами Сталін-богатир,
З нами світ життя навік!
Там і діти сильні є,
Де всі люди вільні є,
Де щасливий чоловік.

Ось дзвенить Джамбула спів,
Солов'єм співа Куляш⁹⁰,
Їх, як садівник, зростив
Сталін мудрий, вчитель наш.



З ЛАТВІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

Ян Райніс

ВІН ЦЕ ЗНАВ

Він, це знаючи,
Жив у чеканні
З дня, коли хворість
Тіло струнула;

Все це знаючи,
Здавна знаючи,
Жив він, готовий
Смерть зустріти.

Жив, ясно бачачи,
Жив, розуміючи
Все, що минулося,
Все, що настане...

.
.

Біля постелі
Діти поникли
В мокрих сорочечках,
З лицями спухлими.

Витерши сльози,
Руку простягнувши,
Жінка водицею
Поїть востаннє...

Добре він відає,
Ясно вбачає він
Те, що з коханими
Станеться далі;

Все життя, прожите
В праці невпинній,
В поті і злиднях.
Марним є справді,—

Він не лишає
Дітям і жінці,
Крім безпритульності,
Більше нічого.

.
.

Все це побачивши,
Вмер він тихо,
Стисши зубами
З ліжка солону,—

Світлого розуму
Хворий не втратив
Аж до останньої
Смертної миті.

БІЛЯ КАЗАНІВ ЖИТТЯ

Чом сидимо тут,
Склавши руки?
Немов причинні,
Бродимо колом,
В тузі одвічній
Зітхаєм тихо?

По той бік річки
Поля димують
Од випарів буйних,

Бурею збитих:
Бурхає димом
Машина майбутнього,
Піч велетенська
Жахтить од жару,
Казан велетенський
Життям вирує,—
Пломінь змішався
З парою й снігом,
Пломінь з водою
В борні запеклій,—
В борні тій самій,
Що осторонь неї
Ми тут зітхаєм;
Ті ж урагани,
Ті ж поривання,
Пристрасть та сама,
Той самий гнів.
Пильно вдивився
Крізь клубтання пари:
Ті самі браття
Там у жароті
Стали — й до себе
Кличуть всіх нас.

Чом сидимо тут,
Склавши руки?
Немов причинні,
Бродимо колом?
Йдімо зі всіми
В спільні лави!
Знову ставаймо
До боротьби!

Життя вирує,
Старе згорає,—
Розводьте ж пломінь
На кожному місці,
Куди нас кинув
Великий вихор!
Байдуже, де скипає
Життя буйнішим виром,—
На півночі чи півдні,

На заході чи сході,—
Аби кипів цей вир!

З півдня і півночі,
Сходу і заходу
Сили збираються
Спільним громадям.
Пара стовпами
Зводиться вгору,
Злившись верхів'ям
З небом захмареним,
Зрісши великим
Гіллястим лісом,
Що тінню вкриває
Весь круговид,—
З-під тіні видно
Новітній світ.

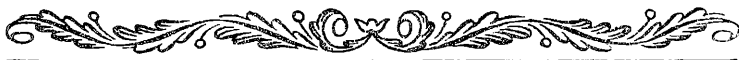
1907—1910

* * *

Борцем я був у всі прожиті дні,
На битву йшов у перших лавах завше,
І в розпалі духовної борні
Багато літ прийшлося прожити мені
Таких тяжких, що слабну, їх згадавши.
Ніколи я борні не уникав,
Хоч тисячі причин для цього мав,
Що будь-кому служили б за підставу
Покинути борню тяжку й криваву.
Я інших праць чимало розпочав,—
Ці мирні праці звершення чекають,
Давно лежать, давно мене волають.
Я й сотої частини не явив
Того, що душу сповнює неситу,—
В ній безліч є невимовлених слів.
О, так багато я сказати можу світу!
Від слів незмовлених в безсонні я знеміг.
Я задихаюся від них,
І все-таки їх заглушити мушу,

Хоч цим образу власну душу,—
Можливо, я вже вбив її навек
І змучує мене її страждання й крик.
Хай так! Я все ж боротися не кинув
І в затишку ні року не спочинув,
Не змарнував ні тижня, ні доби,
Бо вищого нема в житті від боротьби!
Це — боротьба тяжка, безжалісна, могутня
За долю нашого народу, за майбутнє,
Яке тепер, сьогодні, в наші дні
Вирішується в битвах і борні.
Народові ми мусим допомгти
Несхибну путь, до сонця путь знайти.
До сонця зрікся йти я манівцем своїм,—
З народом вкупі я. Народ є над усім!

1906—1907



З ЕСТОНСЬКИХ ПОЕТІВ

Март Рауд

МИКОЛА КОЛОМІЄЦЬ

I

Злинув літак. Його крила сріблісті
Зносять, несуть нас в путі урочисті.

Повагом купчаться хмари навколо,
Вкривши туманом і небо, і поле.

Скрізь — тільки хмари в здиманні, в кружінні.
Поряд із нами вітри йдуть осінні.

Зводить пілот корабель наш угору,
Сонце і небо являючи зору.

Тут, понад хмарами, сяйво безкрає
Блиском разючим нам в очі влучає.

Зникла земля десь... Під нами засяли
Краю казкового сніжні обвали,—

В далях безкраїх, по всім небосхилі
Дивні, застигли громадяться хвилі.

Простір висот... Височінь нас вгорнула.
Що попід нами — Воронеж чи Тула?

Що там за ріки і села, припнуті
На стодоріжнім отім перепутті?



Хмари ясніють. Світлішає нині
Наша дорога у хмарній пустині,—

Десь в глибині вже виблискує раптом
Поле зеленим, осяяним клаптем;

Ширше і ширше в тумані, що никне,
Чисті й ясні розкриваються вікна.

Тінь літака лине слідом за нами
Лугом і лісом, річками й полями.

Так летимо ми у далеч невпинно
І впізнаєм: це вже ти, Україно!

Це — твої обшири, величі повні,
Це — твого степу тканини коштовні,

Це — твої, синім прокреслені, ріки,
Білі, як цукор, хатки світлоликі,

Це — твоя пісня... Її ніжне слово
В шумі вітрів тут я чую раптово.

II

Пісню твою, Коломієць Миколо,
Я не забув й не забуду ніколи...

Німці в Естонію з півдня пробились
В час, коли ми в Саад'ярве зустрілись,—

Сівши над річкою, ноги зболілі
Мили і довго мовчали в знесиллі,

Та заспівав ти — про вечір і квіти,
Збиті конитом, як мчав на коні ти,

Про довгий шлях, що крутився над ставом,
Тихо осяяним місяцем млявим.

Пісню зачувши твою, в ті хвилини
Я ніби бачив красу України,

І ось тепер захотів я узріти
Шлях, що пройшов ним по рідній землі ти.

Шлях, по якому пішов ти в походи,
Квіти акацій, осяяні води...

Тягнуться білою низкою хати,—
Як поміж ними твій дім розпізнати?

Може, в цю мить наш літак тінь крилату
Кинув згори на твою рідну хату?

Може, це батько твій з снопом на спині
Он там вдивляється в простори сині?

Чи твоя матір вже зна, що востаннє
Ти в Саад'ярве співав про розстання?

III

Ми відступали... Он міст,— він був цілий,
Зараз стирчить лише стовп обгорілий,

Впали уламки потрощені в воду,—
Ні переправи тут, ні переходу.

Третю добу над цією рікою
Мечеться полум'я впертого бою,—

Купчили сили загони народні,
Щоб переплинути простори водні,

Та не змогли цей рубіж подолати.
Тільки вночі замовчали гармати.

Мла рожевіє. Ясніє світання.
З нашого й з їхнього боку — мовчання.

Сонце підноситься. Далеч світліша.
Дивна, незвична й вражаюча тиша!

Вийди хоч прямо на взгір'я укісне —
Постріл не грюпне і куля не свисне.

В розвідку, швидше! Не хочуть чекати
Юні народних загонів солдати;

Запал підносив їх, серце заграло,—
Гніву багато, а досвіду мало.

Ось вже пливуть. Ось вже вийшли. Вдалося
Стати на березі... Тут почалося!

Постріли. Раптом, як струм, звідусюди
З кожної ями, хатини, споруди

Черга вогню перехресного свище,
Рине фонтаном з підвалів, з горища.

— Падай! — хтось владно гукнув в цю хвилину,
Всі залягли. Почали стрілянину.

Враз прошипіла граната, упавши.
Змовк кулеметник німецький назавше.

Це Коломієць!.. Очима він знову
Пильно шукає німецького схову.

Кинувсь вперед. І, немов за наказом,
Слідом за ним всі ми кинулись разом.

І подолали. Один ти. Миколо,
З трав прибережних не встанеш ніколи...

Ми боронили завзято і вперто
Землю, за волю якої помер ти.

IV

...Шлях наш високий триває тимчасом.
Дим, наче хмари, встає над Донбасом.

Але ці хмари, величні і гожі,
На краєвиди казкові не схожі,—

Бачим не казку ми в них нетривалу,
А виблиск полум'я, сполох металу,

Бачим свідоцтво трудів титанічних,
Наших сягань і піднесень величних...

О Коломієць!.. Ці хмари, ці барви
Мужні, як пісня твоя в Саад'ярве;

Може, твої це путі й перевали,
Може, тебе тут в похід виряджали;

Може, твої тут брати йшли до бою,
Названі Гвардією Молодою;

Може, дитячих часів твоїх свідки
Варять невтомно тут сталь п'ятилітки;

Може, в садах цих в день доброго свята
Пісню твою тут співають дівчата...

Гляну сюди, чи туди погляд кину —
Як розпізнати твою нам хатину?

Годі! Я знаю — помилки не буде,
Бо твоя рідна оселя тут всюди!

Пісню ти знав про шляхи гордовиті,—
Сам рушив шляхом найбільшим у світі,

Шляхом, що з'єднує Таллін з Москвою,
Кохтлу з Дніпром, голубою рікою!

В думках про тебе не скнію я квола,—
Ти — один з тих, Коломієць Миколо,

Котрим безсмертя, досягнуте грізно,
В серці своєму дарує Вітчизна:

Мудрість її, нездоланність і сила
Подвиги наших героїв зродила.

ПРИМІТКИ

¹ Р о м у л — за легендою був засновником Рима.

² К в і р и т и — так називали римських громадян, не воїнів.

³ К л і т — один із полководців О. Македонського, що врятував йому життя. Був убитий під час бенкету Македонським.

⁴ К о р н е л і й Н е п о т — стародавній римський історик.

⁵ А г а м е м н о н — поет має на увазі царя Олександра II.

⁶ Б о д л е р Ш а р л ь (1821—1867) — французький поет-символіст.

⁷ М а л л а р м е С т е ф а н (1842—1892) — французький поет-символіст.

⁸ Н е т т е Т е о д о р — радянський дипломатичний кур'єр. Загинув 5 лютого 1926 р. на території Латвії, в поїзді, при героїчному захисті дипломатичної пошти.

⁹ Я к о б с о н Р о м а н — лінгвіст і літературознавець, знайомий Маяковського і Нетте.

¹⁰ Ю н а й т е д С т е т с о ф А м е р и к а — Сполучені Штати Америки.

¹¹ М а н г е т т е н — острів, на якому розташована центральна частина Нью-Йорка.

¹² Т е т р а п т и х — означає кількість частин у поемі.

¹³ Д ж і о к о н д а (Монна-Ліза) — славна картина Леонардо да-Вінчі — геніального італійського художника. У 1913 році її вкрали з Лувру (музей у Парижі).

¹⁴ «Л у з і т а н і я» — англійський океанський пароплав, потоплений німецьким підводним човном в 1915 році.

¹⁵ Б у р л ю к — один з представників декадентського напрямку в буржуазному мистецтві — «футуризму»

¹⁶ «П и й т е к а к а о В а н - Г у т т е н а» — цю фразу погодився вигукнути з ешафота один засуджений на смертну кару, за що фірма Ван-Гуттена обіцяла забезпечити його сім'ю.

17 Шота Руставелі — геніальний грузинський поет кінця XII—початку XIII віку. В своїй поемі «Витязь у тигровій шкурі» він оспівує героїчні пригоди двох витязів-друзів — Автанділа і Таріела. Нестан-Дареджан — кохана Таріела. Фрідон — витязь, друг і помічник Автанділа і Таріела. Фатьма — помічниця Нестан-Дареджан. Асмаг — служниця Нестан-Дареджан, супутниця Таріела, що проживала разом з ним у печері.

18 Чоган — клюка, що вживається при грі в м'яча, щоб одбивати його.

19 Вазір — радник царя.

20 Спаспет — воєначальник.

21 Спасадар — головнокомандувач.

22 Еджіб — двірський титул, найближчий служник царя.

23 Давид Гурамшвілі (1705—1792) — один з найвидатніших поетів Грузії, автор книги поезій «Давитіані». З молодих літ зазнав великого горя: ватага лезгів-розбійників забрала його в полон і потягла з батьківщини у глиб Дагестану. Звідси він утік і після довгих блукань добрався в Північний Кавказ, де його привітно прийняли російські селяни. В 1730 році Гурамшвілі прибув до Москви, де тоді перебував карталінський цар Вахтанг шостий, і згодом прийняв російське підданство. Як воїн російської армії, брав участь у численних військових походах, кілька років мучився в ув'язненні в Магдебурзькій фортеці. Останні роки життя провів на Україні, де і помер. Похований у м. Миргороді. За постановою Уряду Радянської України на його могилі споруджено пам'ятник.

24 Вахтанг шостий (1675—1737) — карталінський цар, проводив політику зближення Грузії з Росією, був союзником Петра I.

25 Картлі (Карталінія) — частина Східньої Грузії. За часів Гурамшвілі була окремим царством.

26 Шах-Абас (1557—1629) — іранський шах, який неодноразово робив грабівницькі наскоки на Грузію.

27 Абаз — дрібна іранська монета.

28 Гилян — древня Гирканія, іранська провінція на південно-західному березі Каспійського моря. В 1723 році Петро I примусив шаха Тахмаспа (Тамаза) відступити Росії Гилян, але згодом цю провінцію було повернуто Ірану.

29 Кумаш-Кавган — оселі на кордоні Грузії та Дагестану.

30 Метехі — замок у Тбілісі, резиденція грузинських царів.

31 Сіоні — древня кафедральна церква у Тбілісі.

32 Солаг — «фортеця св. хреста», яку Петро I спорудив у гірлі річки Сулак (Солар).

33 Сейдабад — квартал на східній околиці Тбілісі, де була Сайдабадська брама Тбіліської фортеці.

³⁴ С е р а с к і р — воєначальник турецького війська.

³⁵ Р а ч а — місцевість в західній Грузії, через яку йде дорога на Північний Кавказ.

³⁶ Х е в с у р и, п ш а в и — гірські грузинські племена, що живуть на південному схилі головного хребта Кавказьких гір.

³⁷ Т в а л і в і — селище в Пшаво-Хевсуретії.

³⁸ З е д а в е л і — місцевість в Карталії, біля м. Горі.

³⁹ К о с т я н т и н — з 1722 по 1733 рік царював, за згодою іранського шаха, у Кахетії. З наказу турецького султана був скараний на горло.

⁴⁰ Г о р і с - У б а н і — селище біля міста Мцзета, над Арагвою. Ця місцевість зветься Сагурамо. Сагурамо був родовим маєтком Гурамшвілі.

⁴¹ Л а м і с к а н а — селище в Ксанській ущелині, недалеко від Мухрані (в Карталії). Ксані — річка.

⁴² І р т о з і — назва гори в Ксанській ущелині, напроти селища Ламіскана.

⁴³ Х і н к а л і — вареники з м'ясом, пельмені.

⁴⁴ О с к о л о — селище в Дагестані, Хиндзахського району.

⁴⁵ В т о й б і к, д е ч е к а в р я т у н к у — себто на північ до Росії. Йдеться про втечу Гурамшвілі від грабницької ватаги лезгів, з полону.

⁴⁶ Д ж а в а х е т і я — район південної Грузії, розташований на верхів'ях річки Кури. Має родючі землі, які дають великі врожаї пшениці.

⁴⁷ «Л а з а р е, д а й х л і б а т р о х и» — ці слова в грузинському оригіналі наводяться російською мовою.

⁴⁸ П х о в і е ц ь — пшав.

⁴⁹ Б а к а р — син царя Вахтанга шостого.

⁵⁰ Н і к о л о з Б а р а т а ш в і л і (1816—1845) — визначний грузинський поет-романтик.

⁵¹ М е р а н і — скакун.

⁵² І р а к л і й І І (1716—1798) — грузинський цар і полководець, поборник об'єднання Грузії з Росією.

⁵³ І в е р і я — стародавня назва Східної Грузії.

⁵⁴ А к а к і й Ц е р е т е л і (1840—1915) — видатний грузинський поет.

⁵⁵ І а в — фіалка; в а р д о — троянда. Загалом значить «моя дитинка-фіалка, моя дитинка-троянда» — колісковий приспів.

⁵⁶ Т і р і п о н і — селище в Карталії.

⁵⁷ З е д а з е н і — старовинний монастир на горі біля місцевості Сагурамо — родового маєтку Гурамшвілі, де народився поет.

⁵⁸ В с. З у б і в ц і на Миргородщині жив і помер Д. Гурамшвілі.

⁵⁹ П а н д у р і — музичний інструмент.

⁶⁰ Один з своїх віршів Гурамшвілі назвав по-українськи «Весела весна». Серед його рукописів лишився план побудови млина на р. Херол.

⁶¹ Сазандарі — музики, що співають і грають на народному струнному інструменті — сазі.

⁶² Тамара — грузинська цариця за часів Шота Руставелі.

⁶³ Алішер Навої — великий узбецький поет XV віку (1441—1504). В своїй поемі «Фархад і Шірін» Навої змальовує образи благородного витязя — будівника Фархада та його коханої — вірменської царівни Шірін.

⁶⁴ Хакан — хан, шах, цар.

⁶⁵ Сурма — мінерал, з якого робили фарбу.

⁶⁶ Планета Марс за віруванням древніх іранців є охоронцем воєнків і воєцьких чеснот.

⁶⁷ Батман — міра ваги.

⁶⁸ Ферідун — міфічний цар Ірана.

⁶⁹ Зуль-Фікар — легендарний меч Магометового зятя, халіфа Алі.

⁷⁰ Сулейман — біблійний цар Соломон.

⁷¹ Ахріман — диявол, втілення нечистої сили.

⁷² Калкан — щит.

⁷³ Рустем — богатир староіранського героїчного епосу, образ мужності й ридарства.

⁷⁴ Ірем — казкова країна, подібна до раю.

⁷⁵ В поемі Навої наводиться китайський художник Мані — образ чудесного майстра.

⁷⁶ Кабіла — святиня.

⁷⁷ Бісмілла — «ім'я бога», слова, якими починається коран.

⁷⁸ Тіша — кирка, оскард.

⁷⁹ Джамшід — міфічний цар давнього Ірану.

⁸⁰ Аفرідун — міфічний цар, потомок Джамшіда.

⁸¹ Карун — міфічний багатій, згадуваний у корані.

⁸² В поемі Навої введено образ чудесного китайського будівника Карена, Фархадового вчителя.

⁸³ Йагач — міра довжини, біля 7 км.

⁸⁴ Пері — райська красуня іранських переказів.

⁸⁵ Див, дев — злий дух іранських переказів.

⁸⁶ Альбурз — гірське пасмо в Ірані.

⁸⁷ Айван — ганок, крита веранда.

⁸⁸ Джайляу — літнє кочовище.

⁸⁹ Каймак — вершки.

⁹⁰ Куляш Байсеїтова — оперна співачка Казахстану, народна артистка СРСР.

З М І С Т

П Е Р Е К Л А Д И З РОСІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

	Стор.
Олександр Пушкін	
Ліцинієві	7
Чаадаєву	9
«Була пора»	11
Моцарт і Сальєрі	13
Володимир Маяковський	
Нашому юнацтву	22
Додому!	26
Товаришеві Нетте—пароплаву і людині	29
Бруклінський міст	32
Американці дивуються	36
Хмарина в штанах	37
Микола Тихонов	
Балада про синій пакет	58
Стяг	60
Олексій Сурков	
Ленін	62
Москва :	63
«Громадянину світу»	64
З БІЛОРУСЬКИХ ПОЕТІВ	
Янка Купала	
День Конституції	67
З ГРУЗИНСЬКИХ ПОЕТІВ	
Шота Руставелі	
Вибрані розділи з поеми «Витязь у тигровій шкурі»	69
Повість перша	72
Повість друга	78
Повість п'ятдесята	87

Повість п'ятдесят восьма	89
Прикінцеві строфи	93

Давид Гурамішвілі

Вибрані розділи з поеми «Лихоліття Грузії»	
Запрошення від руського царя до грузинського царя	
Вахтанга	94
Турки забирають Картлі; Картлійський цар виїздить до Росії	98
Лезгинський полон Давида Гурамішвілі	100
Давидів плач про те, що він, бранець на чужині... .	103
Втеча Давида з полону	104
Про те, як Давида Гурамішвілі, що вийшов з печери, зустрів незнайомі люди і в нього з ляку підломились ноги	106
Втеча з полону до Росії	108
Давидова пісня	113
Заповіт Давида Гурамішвілі	115

Ніколоз Бараташвілі

Мерані	118
Думи на березі Кури	119
Могила царя Іраклія	120

Акакій Церетелі

Імеретинська колискова	122
Світляк	123
Пісня матері	125
Робітництву	126

Симон Чіковані

З поеми «Пісня про Давида Гурамішвілі»	
Перед портретом Гурамішвілі	128
Перший друг	129
Про нього ти співав	130
В Москві	131
Останній день	132
Три голоси	133
Сад	134
Давид Гурамішвілі шукає ладу й голосу для пісні .	135
Приписка до поеми	136

Карло Каладзе

Пісні з-над Дніпра	137
Квіти на руїнах	138
Пісня будівників	139
Над могилою Гурамішвілі	140
Давитіані	142
На Зубівській дорозі	143

Сандро Шавшіашвілі

Кахетинська наречена	145
Перстень Руставелі	147

З УЗБЕЦЬКИХ ПОЕТИВ

Алішер Навої

Уривки з поеми «Фархад і Шірін» .	
Про те, як Фархад бився зі змієм	150
Про те, як Фархад забив Ахрімана	159
Про те, як Фархад врятувався після морської пригоди	168
Про те, як Фархад разом з Шапуrom поїхали з Іе- мену до Вірменії	179
Про те, як Шірін зустрілася з Фархадом і закоха- лася	188
Про те, як Шірін закохалася в Фархада	199
Про те, як Фархад копав для Шірін арик... . . .	204

З КАЗАХСЬКИХ ПОЕТИВ

Джамбул

Пісня широкого серця	212
Ала-Тау	213
Розквіт мистецтва	214

З ЛАТВІЙСЬКИХ ПОЕТИВ

Ян Райніс

Він це знав	216
Біля казанів життя	217
«Борцем я був у всі прожиті дні»	219

З ЕСТОНСЬКИХ ПОЕТИВ

Март Рауд

Микола Коломієць	221
----------------------------	-----

Примітки	226
--------------------	-----

Редактор *О. Жолдак*
Художник *Г. Ігнат'єв*
Художній редактор *К. Калугін*
Техн. редактор *О. Олешкевич*
Коректори *О. Супруненко, Т. Дорохова*

Микола Платонович БАЖАН.
Произведения. Переводы. Том II.
(На украинском языке)

БФ 03026. Злано на виробництво 16/VI 1954 р. Підписано до друку 29/VII 1954 р.
Формат паперу 84 × 108¹/₃₂. Папер. арк. 3,687. Друк. арк. 12,095. Обліково-видази.
аркуш. 10,955. Зам. 305. Тираж 20.000.

Надруковано з матриць Київської книжково-журнальної ф-ки в 4-ій поліграфічній ф-ці
Головвидаву Міністерства культури УРСР, м. Київ, пл. Калініна, 2.



THE
MILITARY
DIALECT
OF
THE
MILITARY
DIALECT

